

CORPUS
SCRIPTORUM HISTORIAE
BYZANTINAE.

EDITIO EMENDATOR ET COPIOSIOR,

CONSILIO

B. G. NIEBUHRII C. F.

INSTITUTA,

AUCTORITATE

ACADEMIAE LITTERARUM REGIAE
BORUSSICAE

CONTINUATA.

[Vol. XXVII]

MEROBAUDES ET CORIPPUS.

BONNAE

IMPENSIS ED. WEBERI

MDCCXXXVL

Flavius

M E R O B A U D E S

E T

Flavius Cresconius

C O R I P P U S

R E C O G N O V I T

(*August*) IMMANUEL BEKKERUS.

BONNAE

IMPENSIS ED. WEBERI

MDCCCXXXVI.

^o
Flavius Cresconius

C O R I P P T u s

R E L I Q U I A E.

FLAVII CRESCONII CORIPPI AFRICANI GRAMMATICI I O H A N N I D O S S E U D E B E L L I S L I B Y C I S LIBRI SEPTEM.

PERIOCHAE QUAS IN FRONTE COD. MS CARMINUM
CORIPPI RUIZIUS INVENIT.

1. Praefatio, in qua poëta Iustini imperatoris laudes exse-
quuntur.
- 5 2. Dum Avares vel gentes alias subditas Iustino comme-
morat, ad eius laudem refertur edomita ferocitas barbarorum.
3. Iustinum Sophiamque dicit dignos imperio, a quibus
subiectae gentes foedus pacis expostulant.
4. Propitiari sibi vates principem depreoatur, ut fessum
10 senio et calamitatibus implicatum præstanti regat pietatis intuitu.
2. Berthius *Advers.* l. 25 c. 3 Dempsterum damnat, quod has periochæ
in sua Corippi editione omiserit: faciunt enim, inquit, *ad auctoris senten-
tiam apprime bene, et perverteres esse ex genere dicendi et industria sua
apparent.* praeterea nonnullis etiam notis eas Barthius exornavit, quas ae-
quum duxi non praeterire. nequeo tamen eruditissimo viro adventiri existi-
manti ab ipso Corippo carminibus suis praefixas et a glossatore aliquibus in
locis immutatas fuisse. intercisa autem sunt, et præsertim doleo in fine
esse mutillas, ex quo incompertum manet quot libris totum opus Corippus
compleverit. cum enim initia imperii Iustini tribus libris celebraverit, toti-
dem etiam eius consulatum celebrasse suspicor. *Fogg.*
4. In prima periocha praefationi nomine argumentum ponitur Fragmenti
Carminis in laudem Iustini. quod eo lubentius dico, ne quis inaerendos operi
istius fragmenti versus putet, quod faciebat olim Helias Putschius, cuius
conjecturas aliquot ad nos misit, dum vivebat, perquam nostri studiosus
Goth. Jungermannus. *Barthius.*
9. Inepte præstanti: quid enim hoc ad acrumnas Corippi? præsens
vero numen est quod in præsentia opitulatur. Sammonicus Serenus: *depel-
lit tetros præsenti numine morbos.* vide plura alibi ad Petronium. ex stilo
vero panitus considerato non aliud quam Corippum ipsum harum periocha-
rum auctorem puto. nec indignetur, qui grammaticum titulo præfert, offi-
ciū suū etiam in propriis poëmatiis fecisse. *B.*

3. Commemorat auctor eos quorum exhortatione carmen
hoc in laudem Iustini conscripserit.

4. Iustiniani obitum artificiose poëta introducit, ut ex
consulto senatus Iustinum avunculo condignis laudibus.

5. Ubi conlacrimans Iustinus, et de morte Iustiniani.
dum sopor oculis irrepsisset, per quietem vidi sanctam Mariam
virginem imperium sibi decedentis avunculi surrogare.

6. De Iustini aedibus Calinici concitatis impulsu, ut adi-
tus daretur senatu imperatorem Iustinum eligere, et custodis ad
strepitus cum indignatione responsis. 10

7. Descriptio domus Iustini. quam pretiosa visu et ope-
roso fuerit labore constructa *** rit, ut ad honorem Iustini quam
propere convenirent.

17. Quid Circus vel eius apparatus significant, hic poëta
admirabili ratione complectitur. 15

18. Dicit hic qui primum quadrigas iuxterit; et quod
vana superstitione paganorum deum solem putaverit; qui tamen
honor solis postea Romanis delatus est.

19. Amore Iustiniani populus incitatus Iustinum heredein
regni favore laudis exsequitur. 20

2. Haec nota ad primum iam librum Corippi pertinet, cuius sex margi-
nales distinctiones sunt omssae. B. praetereaque perierunt etiam intermo-
diae Periochae carminis panegyrici ad Anastasium. F.

4. Quae hic desunt suppleri debent: commendatum successisse doceat.
nam Iustinum senatu a moriente Iustiniano commendatum traditur l. 1 et
l. 4. B.

5. Excidit ordo narrationis ex libro primo. adfuit senatus Iustino, et
de infirmitate avunculi narravit, ipsumque successioni admovendum dixit.
cui sermoni conlacrimavit Iustinus. haec desunt in lacuna illa bene magna.
cetera iam apparent. haec si considerasset Putschius, abstinuisse insertio-
nis de fragmento opinione, quam longis alioqui ambagibus asserere voluit.
Maria vero a Corippo poëtarum veterum imitatione introducitur, qui dii suis
cum principibus magnam familiaritatem faciebant. utinam vero Graeci scri-
ptores in talibus minus poëtas essent, quorum libri posteriori aeo secundi
istarum rerum sunt. B.

6. Exactius haec intuens monachum glossatorem videbis. poëta enim
Pietatis simulacrum caelo descendere facit, familiare ut velut perpetuo Ju-
stino: ille vero beatam virginem ex eo concinnat. nec inde minus horum
auctor Corippus esse possit ipse: monachi enim diu imperium in bonas litte-
ras mutandi omnia, tyranni veri, habuerunt. melius aevum spirat phasis
quae sequitur c. 6: ut aditus daretur senatu imperatorem Iustinum eligere;
quod monachus sane alter extulisset. B.

11. Vonckius recte corredit speciosa visu. F.

18. Adde principibus. B.

I N L I B R O II
C O N T I N E N T U R H A E C.

1. De conventu et intentione populi cernere Iustinum principem cupientis.
- 5 2. Non prius Iustinus Sophiaque regalia signa sumserunt, nisi pia thura sanctis offerentes altaribus precibus dominum exorarent.
3. De apparatu vestium Augistarum vel reliquis ornamentiis, quibus ad percipiendum regnum Iustinus emicuit.
- 10 4. Iuxta primorum ritum quatuor iuvenum manibus in clipeum Iustinus ad regnandum attollitur.
5. A Iohanne pontifice Iustinus sacro diademate coronatus imperator efficitur; et senatorum vel totius populi vocibus, cum Sophia pariter, laudibus efferuntur.
- 15 6. Quibus verbis Iustinus senatum est allocutus, postquam solium conscendit imperi.
7. Iustinus, magno stipante senatu, in publicam rem, populum de emendatione operum ac futuris donis alloquitur.
- 20 8. Iustiniani imperatoris syngrapha creditores Iustini vultibus cum lacrimis repraesentant; quibus ille miseratus debitum persolvit avunculi, atque multos criminibus implicatos a carcerali iubet custodia relaxari.

3. Supposititum est argumentum primum libri 2. nec una vox quidem in tribus primis eius libri capitibus, quea ad conventum et intentionem populi Iustinum vide cupientis possit traduci. *B.* luxatam potius crediderim hanc periocham, et fuisse 16 libri primi.
8. vel huic scriptori et sonat, estque Graecismi imitatio: in ea enim lingua η nonnunquam ξαι sonat. vide quae notat Andreas a Lacuna ad Diocoridem. sic l. 1 perioch. 17: *quid Circus vel eius apparatus significent.* *B.*
10. Emenda *turto priorum*, imperatorum videlicet. de ritu ipso vide eruditissimi Pithoei adversaria. eam scripturam veram esse docent marginalia quoque argumenta a Ruizio ex antiquo libro adnotata; quae sane omitenda non erant editori alteri. *B.*
12. Glossam haec olen. Iohannem enim Romanum pontificem haecingerant, cum haud dubio alias patriarcha scriptum foret. nota epistola Iohannis ad Justinianum, et notae ad eam luteoconsultorum. *B.*
18. Vocem *operum* ex glossa esse puto et eiiciendam. nam emendatorum et reipublicae a Justino proponitur, quam ad bona opera iste retulit. est vero emendatio correctio status publici, saepe ea voce a scriptoribus intellecta. sic tamen Corippus loquitur 2 158. sed in alia re. *B.*
20. miserari cum dandi casu usurpat. quae ne quis aliter capiat ipsum 2 9 ita locutum notet. *B.*

IN LIBRO III
CONTINENTUR HAE C.

1. More patrum Iustinus fumus decedentis avunculi regius
opibus exornat, chorique ministerio supremum honorem conce-
lebrans corpus eius aureae tradidit sepulturae. 5

2. Post luctum populus pristina laetitia iucundatur, hono-
ris frondibus aedium postes exornat comitque limina, et in lau-
dem Iustini Sophiaeque multipli clamore persultat.

3. Egregios apparatus imperialis convivii poëta describit,
et in magno deliciarum luxu sobrietatem et temperiem Iustini; 10
collaudatque avunculi recordationem, nec inter epulas dilectione
solita patitur oblivisci.

4. De consummatione convivii; et pro re publica curas re-
gliae sollicitudinis; atque poëtae precibus pro sui carminis perfe-
ctione Sapientiam implorantis. 15

5. Exornata Augusta domus regentis imperium; et coactis
proceribus omnis ordo Palatinus per officium, cultumque dispo-
nitur urbis; Romanaque potentia cunctis preeminere gentibus
praedicatur.

4. chorus pro collegis sacerdotum et clericorum panitur. Corippus ipse
3 42: *virginous sonat inde chorus.* B.

7. Eleganter *frondes honoris* appellat, quae a depulso luctu festo quo-
dam publico in honorem principis aedibus praefigebantur. multa de his do-
cti, et nos ad Virgilium et Claudianum. B.

12. *oblivisci* passive possum. Virgilius: *oblita mihi tot carmina.* Boë-
thius 4 1 de consolat.: *eaque mihi, etsi ob iniuriae dolorem nuper oblita,*
non tamen antehac prorsus ignorata dixisti. B.

13. Scribe curis. inibi quoque glossa est: *Sophiam enim deprecantis poë-
tes scripserat auctor prisous.* quod nomen regiae interpretabundus monachus
Sapientiam substituit, licet auctore non nimis invito, qui in talibus lusit etiam. B.

16. Transposita sunt verba. scribe: *exornatur augusta domus coactis
proceribus, et omnis ordo palatinus etc.* apparebat vel ex ultimo hoc super-
stitum capite stilos hominis eruditus, qui talis singulis phrasibus videri velit,
hoc est talis quem bona fide Grammaticum appellare possit. atque hacten-
tus, ut vita saltem servetur his periodis, quae in secunda editione omis-
sae tandem plane intercedunt, nisi vindicentur, dignae tamen vita semel ad-
epta potius quam oblitio feliciter post multa saecula expugnata. B.

19. Ita hoc loco superiora cum sequentibus in ma exemplari cohaerentib
continenterque legebantur. manifestum procul dubio est deesse medium sere
indicem capitum huius tertii libri integrumque quarti; quem tamen ex ipsius
Corippi margine restitui minime placuit, quod ab auctore brevior aliquante
appositus ibi fuerit. quin etiam principium praefationis Corippi ad Iustinum
Augustum manifesto deest. cuius iniuriae causa non oscitanti aut indecto
descriptori tribuenda videtur, qui fortassis antiquius exemplar libri, unde
describebat, felio uno mutilum iam illo tempore nactus fuerit. Ruitus.

P R A E F A T I O

A D P R O C E R E S C A R T H A G I N I E N S E S.

Victoris, proceres, praesumpsi dicere lauros:
tempore pacifico carmina festa canam.

scribere me libuit magnum per bella Iohanneum,
venturo generi facta legenda viri.

5 omnia nota facit longaevo littera mundo,
dum memorat veterum proelia cuncta ducum.
quis magnum Aeneam, saevum quis nosset Achillem,
Hectora quis forteim, quis Diomedis equos,

quis Palamedeas acies, quis nosset Ulyssem,

10 littera ni priscum commemoraret opus?

Smyrnaeus vates fortē descripts Achillem,

Aeneam doctus carmine Virgilius;

mequē Iohannis opus docuit describere pugnas
cunctaque venturis acta referre viris.

15 Aeneam superat melior virtute Iohannes,
sed non Virgilio carmina digna cano.

maxima ductoris, quod sum temerarius, acta
virtutesque viri victaque bella docent.

nutat in angustum discors fortuna poētae:

20 laureus inde furor, pallidus inde timor.

concitat ad cantus series fidissima rerum:

incalui gestis frigidus ingenio.

1. *victoris codex Montecassin. ap. Foggin. praeft. p. X: Triundicatus (T) victores.* 7 noscat T, qui ubi simpliciter memoratur, emendata lectio Mazzucchellio debetur. 9 palamedas T 13 pugna T 17 sim Mazzucchellius (M) 18 donant T, canam M 21 cantum L. de Bonis.

doctorum ingenium docto non carmine canto,
et retinet linguam torpor in ore meam.

- 25 quid ignarus quandam per rura locutus,
urbis per populos carmina mitto palam.
forsitan ex fracto ponetur syllaba versu:
confiteor: Musa est rustica namque mea.
nempe admittenda est dicendae gloria laudi:
30 fraudsabor solus munere, nulla canens?
concitata ora magis, pulsus de pectore, terror:
laudibus immissis sit favor ore meo.
quos doctrina negat, confert victoria versus:
carminibus fessum gaudia tanta levant.
35 gaudeat in multis sic se Carthago triumphis:
sit mihi rite favor; sit, rogo, vester amor,
rustica Romanis dum certat Musa Camenis,
ductorem nostrum fama per astra vehit.
si placet ut primi recitem mea dicta libelli,
40 tunc meritus iussis carmina prima oano.

25 quidni si ignarus Mass. *ibid.* locutus T et hoc loco et 2 336,
3 12 et 53. ita conglomerans 5 484, carnu 2 446, muriturnus 4 202,
munet 4 425, uliuam 3 72 et 256. 32 oro T 34 levans T
38 doctorem T 40 nunc meritis M.

LIBER PRIMUS.

Signa, duces gentesque feras Martisque ruinas,
insidias stragesque virum durosque labores,
et Libycas clades et fragos viribus hostes,
indictamque famem populis laticesque negatos,
5 utraque letifero turbantes castra tumultu,
turbatos stratosque cano populosque subactos,
ductorem et magno signantem facta triumpho.
Aeneadas rursus cupiunt resonare Camenae.
reddita pax Libyae bellis ocestantibus astat,
10 certior et geminis fulget victoria pinnis.
iam pietas caelo terras prospexit ab alto.
iustitia comitante simul concordia mundum
laeta fovens reficit, geminis amplexa lacertis.
has inter medius solio sublimis ab alto,
15 Iustiniane, tuis, princeps, assurge triumphis,
laetus et infractis vitor da iura tyrannis:
inclita nam cunctos calcant vestigia reges,
laetaque Romano servit iam purpura regno,
sub pedibusque tuis victus prosternitur hostis,
20 et gentes fera vincla ligant, nodoque tenaci
post tergum implicitas stringunt retinacula palmas.
saeva superpositis plectuntur colla catenis.

oraque per oentum producant pectora cantus,
non mihi sufficient sensus, non omne canenti

2 stragesque eoder Budensis, strages T 3 libyne clades ac Bud.
11 piceas T 13 refecit T 14 as T 16 letus etiam fra-
ctis T 17 vestis T.

25 ingenium lati volitans per devia mundi.
 summatim illa canam: summis haec laudibus apta.
 Africa sub magno nutabat fessa pericolo:
 nam fera barbaricis rabies exarserat armis,
 insidiis, ferro, flammis populisque superba,
 30 omnia succendens direpta moenia terrae,
 captivosque trahens cunctis e partibus Afros.
 iam nullum discrimin erat: non vatibus ullis
 parcere, nec senibus potuit concedere fessis
 quisquis honos busti. iacuit tunc omne cadaver
 35 confossum gladiis. natis fas non fuit ullis
 corpora caesa patrum congestae subdere terrae,
 vulnera nec laorimis permissum infundere iustis.
 dum pater opprimitur, nati coniuxque trahuntur,
 diripiuntur opes. virtus premit improba Martis,
 40 et pia desertae linquuntur funera terrae.
 nobilis et pauper casu rapiuntur in uno.
 luctus ubique sonat, terror tristisque per omnes
 it metus, et duris turbantur cuncta periclis.
 quis lacrimas, clades, praedas, incendia, mortes,
 45 insidias, gemitus, tormentum, vincula, raptus
 explicet, aut miseros possit numerare dolores?
 tertia pars mundi fumans perit Africa flammis.
 Iamque pius princeps volvebat pectore curas
 pensans, et nostras meditans quem vellet in oras
 50 ductorem mandare ducum summumque magistrum
 militiae, tantam cupiens fulcire ruinam.
 cuncta revolventi solus virtute Iohannes
 consilioque placens fortis sapiensque videtur.
 gentibus ipse feris concurrere posse putatur
 55 solus, et infestas aer prosternere turmas.
 quippe viri decus et praeclari signa laboris

26 haec] et M 28 barbaris T 30 directa T 36 surgere T
 37 fundere T, correxit Lachmannus (L) 43 it] et T 44 et 45:
 cf. 2 75, 4 223 et 586 et 592, de laud. Iust. 3 74, 4 44. qualibus versibus
 cum aliis eius poetae delectantur tum incredibilem in modum Sidonius,
 cuius v. carm. 1 10; 2 201 et 414 — 5; 5 208, 396, 475 — 7; 7 80 — 2,
 249, 257, 323; 15 141 — 3; 16 49 et 82. 49 meditans L, mede-
 rans MT 55 infessas T, infensas M.

- victaque bella placent regni graviora superbi,
 expulit ut Persas , stravit quo vulnere Parthos
 confisos turbis densisque obstare sagittis,
 60 tempore quo lati manarunt Nitzibis agri
 sanguine Persarum , Parthoque a rege secundus
 congressus Nabedes , fretus virtute feroci,
 amisit socias ipso superante catervas,
 effugiensque suas , actus formidine , portas
 65 claudere vix potuit , mediumque in Nitzibis arcem
 Romanos erupit eques , victorque Iohannes
 Persarum excelsas concussit cuspide portas.
 Principis ante oculos discurrunt cuncta fidelis
 fortia facta viri : pensat versatque labores,
 70 Theodosiopolin ut densus vallaverit hostis
 obsidione gravi; noctis celer ille per umbras
 ut veniens dubiae succurrit moenibus urbis,
 hostes per medios portas ingressus amicas ;
 territus utque pedem muris subtraxit ab illis
 75 ingens Mermeroës ; densisque ut saevior armis
 ardua sidereo cingentem moenia muro
 inde Daras ausus ductor , qui signa regebat,
 appetere et bello Latias tentare phalangas.
 sed postquam primam vigilans ex hostibus urbem
 80 eripuit ductor , fugientes inde securus
 occupat ante vias atque omnes vindicat agros,
 ne popularet atrox aut quemquam laederet hostis.
 primus et obtinuit celsi munimina muri,
 nec passus differre diu : nam protinus hosti
 85 fortior in medios ausus concurrere campos,
 perculit inumeras felici Marte catervas
 egregiosque duces et iumentas foedare gentes.
 Parthorum dominum victimum versumque fugavit

60 mandarunt nuzibis acri T 61 secundos M 62 Nabedes] nunc
 habet T , nec habet M 63 admisit setias T 65 medieque in Nitzibis
 are Romanus irripuit vel dirupit T: mediaque in Nitzibis are irripuit Ro-
 manus M. corresit L 70 Theodosiopolin MT 76 cingebat M
 77 claras T: cf. 2 119, 4 235 et 545. ibid. quasi T 82 ne] neu
 apud M ibid. ledere. 84 hostis T 85 visus MT ibid.
 est currere T.

Mermeroēn. acies Romanum effusa sequentem
 90 tunc metuens, manibus gladios phalerasque nitentes
 quisque suas medios fugiens proiecit in agros.
 indecus in cunctis ensis fulgebat arenis
 vaginaeque leves, hastae clipeique comaeque,
 corporaque et mistus sonipes telisque superbi
 95 armigeri iacuere ducis. iacuisset et ille
 prostratus campis, ni vivum prendere vellet
 ductor magnanimus. victus tamen ardua vidit
 moenia Mermeroës, paucis comitantibus intrans.
 tunc astans mediis dominum benedixit in arvis
 100 urbicapus sapiens, quem primum maximus orbis
 imperialis apex famulum rebusque fidelem
 tunc habuit, lectumque in nullas miserat oras
 noscere quae saevi fuerant discrimina belli.
 hic ubi victores Romanos fervore vidit
 105 atque hostes vastos pavitantes ire per agros,
 extendens geminas pariter cum lumine palmas
 ad caelum sic laetus ait "tibi gloria semper,
 summe deus, viatos tandem post tempora Persas
 cernere quod merui nostri virtute Iohannis."
 110 Hos versans princeps animo tunc saepe labores,
 hunc solum Libyam oppressam defendere posse
 matura pietate probat; nec plura moratus
 iussit ab extremis aociri partibus orbis
 ductorem. placidus finis dimittit et hostis,
 115 occiduas aditurus aquas; celerique iubentis
 implevit praecepta die, victorque recurrens
 aurea Romanae tetigit mox limina portae.
 principis ante pedes gaudens stetit ore sereno.
 respxit famulum. pedibus celer ille benignis
 120 oscula laeta dedit. paucis hunc orbis eoi
 acta referre iubet. iussus, quae bella peregit,

89 memor enim campis romanum perfusa T 96 vinum T 99 ar-
 mis M 100 urbiculus T 102 que in] quem T, quem ad M
 ibid. nullas] multas M. an eos? 103 seni fuerat T 110 nos T
 111 nunc T 113 iuxit et T: cf. 5 295 et 1 172, 2 160, 4 5 et 5 310,
 4 281 et 1008 et 1149. rurus s pro x 3 480 et 6 440. ibid. extremis L,
 externis MT.

auribus insinuat placidis. gavisas alutino
imperialis apex optat sic vincere semper.
ilicet auxilio Libyam defendere mittit.

125 Principis impertis onerantur militi puppes,
in apensis armisque simul; pugnaque docendus
mittitur auspicio domitusque bella magistri
tiro rudis magni. placidus iam tempore certo
carbasa ventus agens maturas fecerat undas,

130 navigiumque Thetis suadet prospera nautis.

Maximus et princeps plena pietate magistrum
edocuit, sic verba movens. "res publica nostra
praemata compensat merito condigna labori
principe me; canctosque iuvat, gradibusque potentes

135 esse facit, quoscunque viros bene currere sentit
pro terris populisque suis. nunc accipe dicta,
et causas cognoscere liberas, ac mente teneto.

Africa sub quantis iaceat miseranda periculis,
auribus in nostris sonuit. succurrere fessae

140 compellit pietas. placit, fortissime, nostris
et visum est animis Libyam te posse tueri.
signa move, et eelsas velex consoende carinas,
ac miseros selitis releva virtutibus Afros,

Languantaque acies armis prosterne rebellis,

145 sub nostris pedibus subiectum flectere collum,
compressum virtute tua. tu prisca parentum
iura tene, fessos releva, confinge rebellis.
hic pietatis amor, subiectis parcere, nostrae est:
hic virtutis honor, gentes dominare superbias.

150 haec mea iussa tenens, duxit fidissime, serva.
cetera Christus agat, noster dominusque deusque,
in melius referens, et te per oancta gubernet
prosperitate sua. titulis melioribus anotos
pro meritis nos rite tuos videamus honores."

155 Procidit ante pedes, divinisque oscula plantis

156 honorantur T 128 lytorudis T 129 maturas L, maturas MT
132 sic M, haec T 136 que add. M 147 iura M, laurea T
149 domare T 152 immundus T, in manibus M 158 an sua, ut
titulis? 154 retecius T.

pressa dedit, lacrimisque rigans vestigia tinxit.
ductorem ipse pater cernens discedere princeps
condoluit, pietasque animos concusavit heriles.

- Inde petens classem nautas hortatur ovantes
160 magnanimus ductor. deducunt litore puppes.
prima repercussis verruntur marmora tonas.
solvunt vela citi, magnis clamoribus urgent,
horrisonoque graves laxant stridore rudentes
expanduntque sinus. placidis iam carbasa fabris
165 aurae impulsa movent: abscondunt alta carinae,
et latet angustum centum sub puppibus aequor.
prospera maturis crebrescant flamina Coris,
impelluntque rates. aeratis aequora proris
proscindunt celeres; sulcantur marmora rostris;
170 spumea sub longis immurmurat unda carinis.

Classis traicens angusto litora fauces,
Seston Abydenis dirimit qua pontus ab arvis,
Sigeasque volat ventis secura per undas,
et legit antiquae litus lacrimabile Troiae.

- 175 inclita tunc referunt Smyrnæi carmina vatis,
significantque locos alta de puppe priorum.
haec Priami sedes, domus haec Aenea, longe
arboribus quæ septa iacet. hic saevus Achilles
traxerat Hectoreum curru rapiente cadaver:
180 Demoleum hoc victor prostravit litora magnum
Aeneas proavus, oclsa quo moenia Romæ
nomen et imperii praediarum auctore refulget
atque tenet latum dominantis foedere mundum.
cunctaque gesta canunt Argivi proelia belli,
185 concidit Hectorea Patroclus fusus ut hasta,
utque niger Memnon Pelidae vulnere victus;
flevit ut Aurora ingentis pia funera nati;
corruit ut mediis bellatrix virgo catervis
Penthesilea suis; Rhesus qua nocte peremptus,

165 ascondunt T 166 tentum T 171 traicias T 172 sexton
abideus T, seston Abydenus M 176 priorem T 181 Aeneas,
provo oclsa L 184 Argivo proelia bello? coll. 1 449. *ea cum Lach-*
manno Argivi et proelia belli?

- 190 Troilus utque puer fortis congressus Achilli;
 victor Apollinea occidit qua lege sagitta;
 quo Paris occubuit confossus vlnere raptor.
 ultima post referunt exhaustae incendia Troiae
 Aeneaque fugam, tunc clerum nomine Iuli
 195 ut puerum patremque amissa coniuge secum
 navibus exivit, tot per vada caerulea currens.
 Audiit egregius narrantes proelia Petrus,
 audiit ut pueri praecolarum nomen Iuli:
 arat amore novo pectus puerile legendi,
 200 noscere bella volens. magna pietate movetur:
 se putat Ascanium, matrem putat esse Creusam.
 filia regis erat: mater quoque filia regis.
 tunc pater Aeneas, et nunc pater ipse Iohannes.
 haec meditatur ovans: pertant gaudia mentem.
 205 haec patri, haec famulis, haec omnibus ipse ferebat
 per mare velivolum genitoris gaudia magni,
 unica Romanis rebus spes altera, Petrus.
 Labitur Aegaeum classis secura per aequor.
 haud secus Adriacis undis ventisque secundis
 210 oocius alta secat: Siculas mox contigit oras.
 deserit aura rates, ventisque silentibus omne
 immoto fluctu iacuit mare: lenior unda
 litora nulla quetit. siluit tunc Scylla biformis,
 latratus siluere canum: non ora luporum
 215 compulit unda ciens ululantia reddere saxa,
 quanquam hic alternae coēant confinia terrae
 angustoque freto litus turbetur utrunque.
 immotos fluctus nunquam placata Charybdis
 continuat, liquidas revomens nec sorbit undas.
 220 lintealaxa cadant, nulloque tumentia flatu
 arboribus itinxere suis. tunc solvere funes
 praeiciens sociis "portus intrate quietos"

190 busque T 193 exauste T, exustae M in indice coll. Lucan. 9 964.
 194 clarum L, clari MT 197 narrantis T 198 audit T ibid. et 7
 219 remonsens T 221 alboribus T. idem 7 516 albor, 4 755 celebrum,
 1 307 et 4 92 clura, 1 857 conflactum, 1 848 ploras. rursum 3 380 fragello
 et 5 18 fragellis. 222 intrare T.

ductor ait. *Insai celeros super omnia nautae
armamenta volant: currens hic vela resolvit,
colligit ille sinus; socios hortatur ovantes
dulcibus ille sonis, et canto rauco et acuto.
dant animos clamore viri: vox ipsa labores
adiuvat et vires nautis et gaudia praestat.*

*Caucana Sicani iuxta iacet arva Pachymi,
litora curva tenens, onus tunc ancora portus
Romanae classis morsu perstrinxit obanco;
et iam stellifera maris asperat Hesperus undas,
inducens terris tetram caligine noctem.
hic dux magnanimus securus puppe Iohannes
carpebat somnos, cautus cum forte magister
ipse ratis placides persenait surgere vantes.
discurrit puppes pubes festina per omnes,
armamenta parans; solvuntque a litore funes,
non exspectato iussu ducis: omnia nautae
vela levant, totis pandentes linea flabris.*

*Iam medium pelagus ventis impulse tenebat
classis, et extremo surgebat roscida caelo
producens Aurora diem, cum tristis imago
ductoris stetit ante pedes, eognata tenebris.
Maura videbatur facies nigroque colore
horrida, et obductis contorquens lumina flammis.
tunc sic orsa loqui. "quas classi tendis in oras?
in Libyam transire putas?" cui verba remittens
ductor ait "cernis nostras transire carinas,
meque rogas?" vultu minitans tunc tristis imago,
horrida sulfureis contorquens lumina monstris,
"non transibis" ait. sensit quod mente malignus
angelus ille fuit, claro deiectus Olymbo.
neo timuit tamen ipse feras imitantia formas
ora viri. sequitur fugientem, et prendere certat.
ille manu densas aspergens ante tenebras,
pulvere commisto, tetræ caliginis umbra.
ductoris turbabat iter. sed rursus ab alto*

282 stelliferus M	283 tetram] terram T	247 classes T
253 oculo deictas olimpho T	254 missitantis T	257 terre T.

aspectu placidus senior descendit Olympo,
 260 candida sidereis gestans velamina peplos;
 ac stetit ante oculos quaecehritis tela Iohannis,
 continuitque manum, sanctoque haec addidit ore.
 "non furor in tantas animos sic concitet iras.
 sperne malum bonitate tua; fuge, dira maligni
 265 iurgia ne timeas." cui dux "pater optime" dixit
 "virque dei, oernis certantem aditusque viarum
 claudere mitentem." senior tunc mente benigna
 haec ait. "o felix, vestigia nostra secontus
 me duce carpe viam." sic fatus lumine magno
 270 erexit placidus fulgentes lampadis ignis

tunc vero omnis iners dubia stat mente magister,
 et ventis dat terga fugax, victamque fatetur
 artis opem, nescitque miser quo flectere puppem.
 nec breviata situ sustentant linteas fatus.
 275 non opus est ullis: deponunt omnia nautae
 vela simul, ventisque rates undisque relinquunt.
 sparguntur vario diversa per aequora cursu,
 quo casus, quo ventus agens, nocturnus et error
 forte trahit. saevum miseris fortuna minatur
 280 naufragium: nullam credunt superesse salutem,
 desperantque suam per aperta pericula vitam.
 Ingemuit ductor, mentemque ad sidera tristis
 erigit; auxiliumque dei pietate magistra,
 ut metus ipse dabat, lacrimis inquirit obortis,
 285 pronus et exorans supplex his vocibus infit.
 "omnipotens verbi genitor rerumque creator,
 principium sine fine, deus, te cuncta fatentur
 auctorem et dominum, et factorem elementa tremisount.
 te venti nubesque pavent; tibi militat aér,
 290 imperioque tuo nuno arduus intonat aether
 magnaque conousai turbatur machina mundi.
 tu scis, summae pater, tu praescis omnia nosti:

262 haec add. M 263 concitat T 270 exedit T ibid. lam-
 pedas M 272 uitamque spvd M 274 substant T 275 ue-
 lis M 279 sorte TM 281 suum T.

non auri Cupidus, non ullo munere lutus
 in Libyam compulsus eo: sed scindere bellum
 295 et miseras salvare animas, haec sola cupido,
 hic animis amor omnis inest. huc iussio tantum
 principis alma trahit. noster te principe princeps
 imperat. ipse tibi meritum debere fatetur
 ordine servitium. tu illi nos subiicis omnes
 300 et servire iubes: tua sum praecepta secutus.
 aspice, sancte, favens, et nostros cerne labores
 iam placidus, tantaeque pius succurre ruinae.
 sin sua peccantem damnant delicta Iohannem
 iudice te, quounque alio me comprime leto,
 305 pro Petro nunc parce meo." quo nomine dicto
 haesit in ore sonus, tremuerunt pectora patris,
 frigidiora gelu ceciderunt crura manusque,
 membraque cuncta labant. lacrimas tunc fluminis instans
 fundit, et ingentes gemitus ad sidera tollit.

310 Talibus orantis fletus et verba recepit
 suspiciens dominus: validis mitescere ventis
 imperat, et clauso frangi sub monte procellae.
 effugient celeres tenuato vellere nubes:
 sol reddit, et claro rutilanti lampade caelo
 315 emicat alta dies. explanat marmoris undas
 iussio certa dei; venti venere secundi.
 consurgunt laeti, turbantes omnia, nautae,
 vocibus et placidis intendunt linteal malis,
 impleturque sinus. socias tunc undique naues
 320 accipiunt, totoque resurgent carbasa ponto.
 iam proprius propiusque volant; et prospera cursu
 caerulea sulcantes impellunt flammina puppes.

Prospexit tandem succensae litora terrae
 ductor, et indomitas Martis cognovit habenas
 325 nec dubium (nam vera ferunt incendia) monstrum.
 volvabant venti crispantes vortice flammis,
 et fumo commista volans super astra favilla

302 seruire T 305 proterio nunc parge T 305 exit T 312 clauso
 monteque procelle T 321 proprius propriusque T 324 harenas M
 327 fauille T.

scintillas tenues summam spargebat in aethram.
 surgit et in medio fervet iam flamma profundum,
 330 omnia convolvens succensae robora terrae.
 uritur alma seges cultos matura per agros,
 omnis et augescit orescoente frondibus igneum
 arbor, et in cinerem sese consumpta resolvit.
 vertuntur miserae caesis cum civibus urbes,
 335 cunctaque disruptis conflagrant moenia tectis.
 haut aliter Phaëthon cunctis e partibus orbis
 non bene concesso suoconderat omnia curru,
 flammivomis reptatus equis, ni fulmine summa
 omnipotens genitor, terras miseratus, anhelos
 340 dixinxisset equos, restinguens ignibus igneum.

Exarsit ductor miserae succurrere terrae,
 plus solita pietate fremens, largoque rigavit
 imbre genas. virtus solitis flagravit in armis,
 iraque praecepites dietabat tendere gressus
 345 in medios fluctus: prohibet natura volentem
 et mista virtute modus, quo onusta regendo,
 inclita cum parvis pensans, commissa gubernat.
 ocios adductas ad litora vertere proras
 imperat, et notae laetus successit arenae.

350 Litora Byzacii paribus non alluit undis
 opposita tellure salum. pars lenior aestu
 plana iacet, curvis statio concessa carinis.
 efficiunt portus nimium vada salsa quietos.
 hic vis nulla Noti placidos extollere fluctus
 355 mota potest; ventus liquidum non territat aequor.
 pars pelagi quassatur aquis, ripaque relabens
 confactum scopulis latrat mare; pervia saxia
 unda sonat, migransque super diffunditur algam.
 illic et Boreas tumidus graviorque procellis
 360 Eurus ab extremo convolvunt aequora fundo:

328 ethera T	329 et in] etiam T	330 an comburens? M
334 miserie T	335 aut T	338 in T, ut 2 82. 340 re-
stringens T	341 succurre T	346 modus L, medium TM
348 vertice T	350 bizarii T	351 salum L, saltim T, quapro-
		pter M tellare opposita saltum. 352 est cessa T 353 minius salsa
		unda T.

tunc percutunt miserae dirupto fune carinas,
et pelagi duros tabulae iacuere per agros
saepe ratis, patresque simul per gramina protae.
hinc est quod metuunt fugiuntque perioula nautae

365 dira loci; portuque petunt vada tuta quisto.

Illi Romanae steterant in litore classes,
tempore quo Libycas tetigit Belisarius oras,
Vandalicas capturus opes; quos nomine portus
alterna pro parte Caput dixere Vadorum

370 antiqui nautae. veniens hic vela resolvit
dux quoque magnanimus simili virtute Iohannes.
felix ille locus, statio quo tuta Latinis
classeibus atque secunda fuit. tunc ancora morsu
fixa suo tenuit securas litore puppes.

375 agnoverit portus ductor fortissimus illos,
gavisusque locis digito monstravit ab undis,
et sociis sic laetus ait. "cum prima tenerent
ultrices haec arva rates, hoc litore primus
ipse solum tetigi, fretus iuvenilibus armis:

380 ex ducibus namque unus eram. cum scepta tyrannus
Geillamir in Libycis tenuisset perfidus oris,
has Romana manus primo pede preasit arenas;
hic Libycas potavit aquas, hoc margine fossas
tunc posuit primis veniens exercitus armis.

385 ille procul tumulus, vicinis proximus undis,
cernitis ut molli congestus crescat arena
mobilitate Noti? ductor Belisarius illic
altius imposuit cunctis tentoria signis,
quem circum posuere duces mistique tribunis.

390 hoc ego, germano pariter comitante beato,
castra loco tenui. sors, heu, durissima fati,
humanis inimica bonis! o gaudia fratrum
quanta rapit subito veniens mors saeva piorum!
qua virtute fremens germanus perculit hostes
395 ille meus, sociosque bonus qua mente regendo

364 que add. M 365 portisque T ibid. quiete T 377 dom MT
379 iuvenibus apud M et hos loco et in iudeis. 385 tamidus T
395 sociusque M.

- continuit, quantunque virum res publica flevit!
 non belli rapuit fratrem fortuna potentem,
 cum totiens victor saevo remeasset ab hoste.
 heu, superas mors dura pies! genitoris imago
- 400 Pampus eras natique. mihi solatia tanti
 digna mali, victor Stygias quod despicias undas.
 haec loca me fratri memorem fecere beati,
 et lacrimas movere meas. quae bella peracta
 prisca viri, deus ipse mihi meliora secundet.
- 405 sit locus hic felix, illo felicior anno,
 prosperitate dei. tamen haec quo tempore castra
 imperfecta manent tanto in discrimine belli,
 quot populis subtracta salus! victoria signis
 si faveat per bella meis, ego oœpta replebo
- 410 munimenta loci firmo solidata metallo."
- Sic fatus doluit desertas civibus urbes
 et vacuas tacuisse domos, Libycasque ruinas
 ingemuit miserans, solisque a litore funes
 iussit, et optatis concessit lintea ventis.
- 415 tertia lux Tyrios oculis post tempora muros
 obtulit, et fessae ductorem reddidit urbi.
- Litora vix primis figens vestigia plantis
 contigerat: campis acies exire iubebat,
 praecipit atque duces densas componere turmas,
- 420 signaque ferre iubet. summus dolor incitat iram:
 terrae quippe dolens, quam viderat ipse, ruinam
 castra movet. iussis parens excita iuventus
 deposito torpore micat, omnisque resumptis
 bella petit miles gladiis. tunc aere recurvo
- 425 aspera raucisoni succendunt proelia cantus.
 iamque novem lati erumpunt agmina portis,
 cunctaque ferratas effundunt moenia turmas.
 hinc equites veniunt: peditum pars lenta movetur
 mille viis, pulsuque pedum gemit arida tellus.
- 430 qualiter ille favis pulchri regnator agelli

399 separas T 400 lampus T 401 scias T 412 Lucan. 2 22:
 astonitae tacuere domus. M in indices. 417 primus MT 425 cantu T.
 429 cursusque T.

- castra movens apium densas exire catervas
 imperat, et flavis agmen producere terris,
 sive parat pugnas, adversi concitus ira
 forte dueis, fucosve volens arcere malignos,
 435 accelerat; iussisque favens festina iuventus
 per cunetas aditus crebris alvearia linquunt
 exitibus, magnisque aciunt stridoribus hostes.
 haud secus in campos tota Carthagine miles
 exit, et erectis gaudet procedere signis.
- 440 hinc seges aeratis horrescit spissa maniplis.
 hi pharetras arcusque ferunt, his lucida latis
 arma sonant humeris. hastae clipeique resurgent
 loricaeque graves et stantes vertice cristae.
 volvitur inde novus densa caligine pulvis;
- 445 ventilat assiduas conculcans ungula terras;
 aera sublatas convolvit furnus arenae.
 ipse inter primos, exhortans agmina, ductor
 fertur equo, solitisque duces succedit in armis,
 dum veteres memorat gestas in Perside pugnas.
- 450 non aliter posset sensus flammare virorum,
 ni Martis laudaret opus. sic Iuppiter ille,
 ut veteres aiunt gentili carmine vates,
 saeva Giganteo cum staret Phlegra tumultu,
 caelicolum turmas, quid vellent fata, monebat,
- 455 sternere terrigenas posset quo fulminis ictu,
 cuspidi qua Mavors transfixos funderet artus,
 verteret in montes visa quos Gorgone Pallas,
 arcitenens crebris quis ferret fata sagittis,
 quosque levis torto fixisset Delia telo.
- 460 Iamque per extensos properans exercitus agros
 Byzacii carpebat iter, qua Antonia castra
 nomine dictus avis locus est. hic castra Iohannes
 vix posuit: legati etiam venere tyranni.

437 magnisque canunt T,	raucisque aciunt M	439 prodere T	
440 aratis T	443 litoreoque T	445 assidue M	447 exorta T
449 imperfide T	453 dum MT	454 quo M	ibid. mouebat MT
455 mox MT.	456 arcus T	451 bizarii T	ibid. que T, quo M

hos dux egregius iubet intra tecta vocari,
 465 atque referre viros saevi mandata tyranni.
 tunc , cui Romanae fuerat facundia linguae,
 iussus Maurus ait. "Languantan gentis acerbae
 ductor magnanimus tibi nos , Guenfeius heros
 Antalas , haec ferre iubet. tu nempe , Iohannes,
 470 quem novit Massyla manus Solomonis iniqui
 tempore , dux nostris fueras qui proximus oris
 vicinaeque maris quondam servator arenae,
 non Solomoniacas audisti Marte catervas
 tot pariter cecidisse gravi , qua flumina clade
 475 impleret Romana manus , campisque perempti
 quot vestri iacuere viri , ductoris et ingens
 exitium per bella tui. tu gentibus audes
 invictis inferre manum? non quantus Ilagwas
 notus Marte tibi , quem tantum fama perennis
 480 prisca canit? cuius iam Maximianus in armis
 antiquos persensit avos , Romana per orbem
 sceptra tenens , Latii prinoeps? tu milite parvo,
 iam periture , meas audes vel oernere turmas?
 aut poteris sufferre manus faciemque virorum
 485 aspicies campis , ductor Romane , meorum?
 quin potius converte pedem , vel sumpta retrorsum
 signa refer , mortemque cave. sin proelia mecum
 mittere posse putas , si te iuvat ire sub umbras
 atque dies suprema vocat , cur signa fatigas?
 490 verba remitte mihi , quae sit tua certa voluntas;
 et venio quocunque voles , nec fata morabor.
 haec mandata dedit ductor fortissimus ille.
 tu , quaecunque placent animo , responsa remitte."

Tunc placidus gravitate sua nec motus in hostes
 495 ductor ait "mihi nunc saevo responsa referre
 non opus est hosti. certis sunt ista diebus
 maturanda mihi saevi mandata tyranni."

464 egregios T 465 seni T 467 Māurus M, maccus T 469 ami-
 talas T, idem 2 31 antalas, 3 73 amtale, 3 109 antela. 478 quan-
 tum ilagwas T 479 notum est M 483 nam T 484 facem-
 que T 487 refers T.

- post vobis mandata dabo." sic ore locutas
 ipsos privato iussit custode teneri,
 500 fortia facta parans. illis supereasse salutem
 quis potuit sperare viris? patientia magni
 quanta ducis! quanta est pietas virtusque regendi!
 barbara corda timent insano accensa furore:
 hic clementer agit, moderans gravitate Latina.
 505 noluit ulcisci praesenti morte superbos,
 sed voluit salvare humiles fractosque levare.
 sic virtus Romana manet semperque manebit:
 corripit et salvat, veniam promittit ab ira.
 Extulit ut radiis rutilantes Lucifer ignes
 510 Oceani prolatus aquis, tunc castra moveri
 cuncta iubet ductor densasque exire phalangas.
 signa canens gemit horrendos fera buccina cantus
 aere cavo, dulcesque expellit pectore somnos.
 dant animos socii (clamor tentoria miscet)
 515 hortanturque parem. famuli tunc fixa revellunt
 vela solo, alipedes ducunt praesepibus altis
 ornatos phaleris, atque omnia tela resumunt.
 ast ubi compositis coepit procedere turmis
 victricesque aquilas acies ostendere campis,
 520 sic bene sollicito dispensans pectore ductor
 admonet ipse duoes, causas referensque docensque.
 "o Romana manus, spes o fidissima rerum,
 o virtus orbisque decus sumnumque levamen
 imperiique fides et nostri palma laboris,
 525 certa licet vobis, quae sit fiducia genti, est,
 ipse tamen meinorem insidias fraudesque dolosque,
 et metuenda cavens, et quae peragenda revolvens.
 proelia dura dolis nunquam caruere malignis.
 bella per insidias acies Maurusia gescit
 530 semper, et obscuris fidens subsedit in armis;
 solaque Massylas servat fallacia vires
 et timidos bellare facit, dum saxa latebras
 montibus in sustinat aut altis flumina ripis

501 qui T 505 presente T 506 salutare T 510 prolates T
 514 socii L, sociis MT 519 aciesque M 530 atriis?

praesta t, aut ubi glauca nemus distendit oliva,
 535 arboris aut altae frondoso vertice robur
 efficit occulis acies subsidere campis.
 fraudibus his certat committere proelia Maures,
 ut celer incautum subiens exterreat hostem
 ambiguumque premat, fretus numeroque locoque
 540 et domitis confisus equis. tunc belliger astu
 mittitur in planos rarus qui proelia campos
 provocet et visos fugiens exaggeret hostes.
 ille levi cursu praefixo hastilia ferro
 vibrat, et incurvo neo cessat flectere gyro
 545 cornipedem domitum: sed cum properaverit hostis,
 arte fugit, comptas ut spargat callidus alas,
 dum sequitur numerosa manus victrixque putatur
 esse sibi, et totos agmen diffundit in agros.
 his agit in bellis fugens certamina Mazax
 550 insidiis, doneo medios perducat in hostes
 hostile ob sessis conlausum vallibus agmen.
 tunc dolus ille patens saevas effundit habenas,
 Absconsaque ciet tota de parte catervas.
 quem metus acer agit, primo fugit ille tumultu.
 555 hunc premit elatus saevo sub vulnere Maurus,
 quem impavidum timor ipse facit. sin robore firmo
 constiterint tunc forte viri, non ulla sequetur
 audentes pugnare manus, sed colla reflectunt
 mollia quadrupedum versi. sic bella relinquunt,
 560 sic acies fugitiva cadit, sic firma resistit.
 nam timidos fortuna premet, cautosque iuvabit
 audacesque simul: multos nam saepe revisit,
 et quanti ex ipsis palmam sumpsere periclis!
 ut decet esse duces, cauti fortesque trucesque
 565 pandite quisque suas belli in discriminis vires.
 sit labor ille animis. acies componite turmis,
 cunctaque dispositis incedant signa maniplis.

535 alde T 537 id certat T, incepitat M 538 subiens exterreat L,
 subitans exterreat T, subito perterreat M. an subeuntem exterreat? cf.
 4 604 551 cum clausum T 556 pavidum MT 560 restet T
 564 cautos M 566 lamor T.

haec sit praetipue summi cautela laboris,
has vigiles servate vices: his vincitis hostes.

570 ordine quisque suo, praecedant castra tribuni,
interdumque duces, suspectas quaerere valles
et faciles praestare vias. exercitus omnis
his securus erit, cautum nec praevenit hostis
vallatumque. suis at si Maurusia bellum

575 fraudibus occultis acies assueta parabit,
nuntius ante levis nostras deportet ad aures
vectus equo, cautasque facit properare cohortes.
hoc servate, duces: veram sperate salutem."

Dixerat haec dux, latum cum vocibus agmen
580 consequitur festis: laudant plauduntque faventque
exultantque animis, et laeti iussa facessunt.

LIBER SECUNDUS.

Pellitur interea cunctis vastator ab oris
Maurus, et adverso trepidus calcatur ab hoste.
deserit obcessas fugiens conterritus urbes,
turbatusque metu montes concurrit ad altos,
5 castraque munivit, posuitque impervia silvis.
implentur vallesque cavae collesque supini
gentibus innumeris; camposque et flumina late
curva tenent. latuit densis contermina tellus
agminibus; montesque et celsis frondea silvis
10 tecta latent, pendente casa. fugit inde ferarum
omne genus, saevi referens venabula Mauri:
nec potuit miserum tantas evadere pestes,
sed iacet affixis resupino in pectore telis.
non mitis volucer ramis permissus in altis
15 frondibus aut mediis dulces suspendere nidos.
arboribus religant congesto culmine cannas

578 sperare T — 5 diraque T *ibid.* in prelia T 6 implen-
turque T 8 teguntur T 13 affixis T

omnibus, et nullo est vacuum iam in monte cacumen,
qualiter infusae tellus cuncta pruinæ
nube latet, campique et montes arbor et omnis

20 albet, et ipse suis artatur motibus aëris.
eripitur crebris facies certissima rerum
imbribus, et nullis noscuntur sidera signis.

Quis mihi tot populos gentesque et proelia vates
ordinet arte nova? tu, Iustiniane, favendo

25 cuncta doce: admisce blanda dulcedine Musam.
temperet insuetis nutantia carmina verbis:
nam fera barbarica latrant sua nomina linguae.

Primus init bellum, fraterna morte coactus,
Maurorum princeps, Romanis subditus olim

30 principibus, gratus ducibus fidusque magistris,
Antalas; dumisque movens in proelia dextram
erexit furiale fremens, qua turbidus omnis
impulit armatas bellorum ad proelia gentes.
finibus in Libycis suscepta pace fidelis

35 ille fuit, plenosque decem perfecerat annos.
heu, ducis ignavi quale indiscretio bellum
movit, et extinctas fecit recalescere flamas!
tuno furor incepti posuit plantaria Martis;
perfidiae crimen vel tantae semina mortis

40 ira dedit. gentes Libyæ commovit amaras
aerior et totum turbavit caedibus orbem.
hunc consanguineis sequitur densissima turmis
Frexes, et tumida laudat cervice regentem,
fortis gens et dura viris bellique tumultu

45 effera, seu pedes it campis praesumpta per hostes,
sive frementis equi pulsat calcaribus armos.

Inde leves equitum turmae comitante Sicilian
arma ferunt (saevus medium volat ille per agmen
fusus equo) armatasque movent pulsantque phalangas;

50 Aor et indomitus latos discurrit in agros.
hinc indivise bellant per bella cohortes,

18 contexta T

36. gen. T

41 gentibus T

25 amiscoe T

38 incepti L,

43 laudant opus M

26 nutantque T

incetti T, incerti M

51 hunc sinusdisca T.

33 aratas T

39 perfide T

51 hunc sinusdisca T.

Silvacaeque truces et saevis Naufur in armis
 Silcadenitque ferus, ocelsis qui vivida silvis
 bella dolis metuenda parat. conterritat hostes
 55 fraude loci, caecisque furens praefertur in ausis.
 qui Gurubi montana colunt vallesque malignas,
 Mercurios colles et densis Ifera silvis;
 quis gravis Autiliten, patris non mollior ausis,
 praefectus bellique comes nullique fidelis
 60 ibat, et in gentes scelerum laxabat habenas,
 succendens praedansque ferus mactansque trahensque.
 Silvaian Macaresque vagi, qui montibus altis
 horrida praeruptis densisque mapalia silvis
 obiectae condunt securi rupis ad umbram;
 65 et quos flumineis fortes intersetit undis,
 Silzactae Caunesque leves, qua montis ab alto
 dirigit incurvis amnem per gramina ripis,
 Vadara, quem planos currentem fundit in agros.
 Quas Agalumnus alit, venere ad proelia gentes,
 70 nubibus in mediis ocelsum qui ferre cacumen
 cernitur, et lati sustentans sidera caeli
 Macubius; gravidis quasque ipsa miserrima culmis
 dumosae nutrit perstringens ordea terrae
 Sascar; et accitus longis convenit ab oris
 75 Astrices, Anacatasur, Celianus, Imaclas,
 Zerquilis artatis habuit quos horrida campis.
 immittit polluta viros mona Gallida tristes;
 nec cessant populos infausti mittere campi,
 quos Talanteis nutrix suscepit ab arvis,
 80 Tillibaris iunctisque maris distendit arenis
 Martamali genetrix; tristes quos cernere campos
 vitasset Romana manus, ni fata dedissent
 invida saepe bonis, licet ultima, rumpere fila.
 sic tibi, summe pater, placuit; sic iussa ferebant.

52 saceus Naufur M	57 infera M	58 patriis M	ibid. Au-
sis M	61 feros T	64 abiecte M	72 ipsa
add. M	74 cum uenit T	76 zersilis T	77 mosis T
78 essat T	80 iucusque T	ibid. arenas T	82 in T
83 iniuria sepo bonis licet aliam T.			

- 85 Nuntius extremas Libyæ transvectus in oras
convocat indomitas extrema ad proelia gentes.
convenit innumeris nunquam superatus Ilasguas
milibus, et totum volitans conterritat orbem.
cornipedum saevus laxatis Austur habenis
- 90 viribus hunc sequitur fidens, et fortis in armis
et numero superante modum. nam belliger Austur,
sollicitus dubias campis committere pugnas,
collocat astrictis muros fossasque camelis,
atque pecus varium densa vallante corona
- 95 ponit, ut obicibus pugnantes implicit hostes
ambiguosque premat. currens tunc saevus Ilasguas
mactat in angustis prosternens agmina muris,
et campos securus adit, sequiturque premitque
caede nova, miserumque furit vastator in agmen.
- 100 est aries illis infandi machina belli,
comptaque dispositis ponunt tentoria signis,
horrida gens et dura viris audaxque triumphis
innumeris, nullo bellis quae tempore cessat
impia, crudelis. nullas timet ille ruinas:
- 105 sed licuit timuisse tamén, sed iure licebit,
paeniteat saevisse diu. nam fortis Ilasguas
quondam per latos prostratus vulnera campos
iuncta saeva dedit, praedis bellisque pepercit.
Ierna ferox his ductor erat Gurzilque sacerdos.
- 110 huic referunt gentes pater est quod corniger Ammon,
bucula torva parens. tanta est insania caeois
mentibus, ha! miseras fallunt sic numina gentes!

Ifurac infestis venit consultus in armis.
hic pedes insignis clipeo telisque resultat,
- 115 et mucrone potens, saevum dum tendit in hostem.
Macumiana manus calidis descendit ab oris,
quae Tripolis deserta colit; Gadabisque maligna
mittit ab aroe viros, et saevis moenibus horrens
Diggida vicinis acies dedit improba ripis.

89 astur T	96 ambiguasque T	105 tantum T	ibid. se MT
108 iuncta T, ingulua M	109 Ierna T	111 baccula T	113 ifarac T
116 mucamiana T	117 quas?	ibid. trepuis T	119 dictiga T.

- 120 tunc, Velanideis verrunt qui stagna faselis,
 convenient populi, qui currunt arte per aequor,
 infixos tremulis iactantes piscibus hamos.
 Barcae solito curant saevire furore:
 deseruere suos, et nostras quaerere terras
 125 incipiunt. his arma furor bellumque ministrat
 et genus acre viris. clipeos gladiosque minaces
 non solito vincetos lateri, sed circulus ambit
 perstringens modicum, complexus brachia gyro,
 vaginasque aptant nudis pendere lacertis.
 130 nec tunicae manicis ornant sua brachia Mauri.
 insita non ullis stringuntur cingula bullis;
 discinctique feras agitant in proelia turmas,
 binaque praevalido portant hastilia ferro.
 horrida substricq̄is dependens tragula membris
 135 ex humeris demissa iacet. tunc linteae teturum
 palla caput stringit, nodo suffulta tenaci,
 crudaque sub nigra calcantur Maurica planta.
 Marmaridas gentes tot pertulit Africa bellis:
 quis miseram superesse putet? non sufficit istud,
 140 o superi! iam audax alternis surgit ab oris
 adversa de parte fremens dux ille ruinas,
 quas illi Romana manus per vulnera Martis
 ante dedit: tantam inde ferus nunc colligit iram.
 innumerae gentes illum comitantur euntem,
 145 quae geminam Petram, quae Zerquilis horrida rura,
 quaeque nefanda colunt tristis montana Navusi
 desertosque locos; nutrit quos horrida tellus
 Arzugis infandae: veteres sic nomine dicunt.
 Aurasitana manus celsis descendit ab oris.
 150 non pedes illa potest acies in bella venire,
 praevalide sed pugnat eques. tunc lancea duplex
 iuniperum ferro validam suffigit aucto;
 cetraque saepe levis duro iacet horrida dorso

123 *an currunt?* 126 est *M* *ibid.* virum *M* 132 discincti-
 que *L*, apud *M* distinctique. 134 sargula, ut 181. *ibid.* pro membris *L*.
loris. 137 calcatur *T* 141. dux *M*, dulce *T* 145 gemini *T*
 149 aurisitana *T* 153 catura sepe *T*.

aut lateri suspensa cadit; substrictus at ipse
 155 mucro fulmineus laevo dependet ab armo.
 quique Vadis tepido messes bis tondet in anno
 Maurus arans, bino perstringit et ordea calmo,
 heu, furit in sieca Phoebi candardis arena.
 quantus amor praedae! toleratur fervidus ardor
 160 susferturque fames terrarum aestusque sitisque
 Martis amore feri turpisque cupidine lucri.

Iam fortis properans densos exercitus hostes
 montibus in summis et collibus esse videbat,
 fumantesque locos flammis silvasque latentes
 165 agmine condensò nullum monstrare cacumen.
 omnia tecta latent. vox undique saeva per auras
 indiscreta sonat. luos silvasque sonoras
 tempestate putes nimia veniente moveri,
 litore collis aspergente aquoris undas.
 170 hinc iuvenum clamor, fremitusque ardescit equorum
 inde furens: tremulis ululatibus aethera matres
 concutiunt. fervet trepidu tunc terra tumultu.
 pastorum ecce venit fugiens e vallis agmen
 hostis ab adventu: pecudum per prata balatus
 175 consonat, et densa pulvis suorescere arena.
 iam sonipes campis laxis currebat habens,
 primus et armatis praedam rapiebat ab altis.
 obvius ecce venit saevis de faucibus hostis
 rarus, et in nulla comptus procedere turma
 180 cernitur, adversos nec poscere fervidus hostes,
 sed tantum clamore furit. tum tragula crebris
 nutibus e silvis acies agitata requirit
 auxilioque vocat Maurorum more catervas.
 convolat ergo celer prima ad certamina Frexes.
 185 Marte levi, tantumque fugax armamenta tuerit:
 constans nam nullis acies componitur armis.

Non tamen inceptum fuso est cum sanguine bellum.
 Gleisirich ille potens nam dux praecesserat agmen

156 tepide MT 157 et add. L 160 extusque T 167 in-
 diserta T 170 hunc T 174 cunctu T ibid. batentum T
 182 et T 184 conveat apud M 186 constat T.

ductoris iussu, sapiens et Amanthus una,
 190 hostiles tentare locos, perquirere valles
 et solito planare vias. huc aggere celso
 Romanae sistunt acies, gentesque nefandas
 exspectant oculis. magno quae ferre magistro
 mente gerunt dubia: nequeunt tolerare tumultus
 195 nec densos lustrare locos. quis cernere posset
 milia tanta virum? vel sic locusta sub astris,
 Austro flante, cadit Libycos diffusa per agros,
 vere sub extremo; vel cum Notus aethere ab alto
 in mare praecipitem magnoque a turbine raptam
 200 ire iubet. dubiis horrescunt corda pavore
 agricolis, segetes ne conterat horrida pestis,
 neu vastet fructus teneros hortosque virentes,
 mollibus aut ramis florentem laedat olivam.
 iamque pedem retrahens ibat Romana iuventus,
 205 duotori responsa ferens. hanc proximus hostis
 circumdat levitate sua. iam dura subibant
 agmina. convenientiunt densi de montibus hostes,
 fauibus et cunctis campis funduntur in omnes,
 Austur et, indomitis ardens quae fertur in armis,
 210 Macumiana manus. succedit fortis Ilasguas.
 iamque sub hostiles acies transmissa catervas
 in numero currebat equo; turbatque premitque,
 et magis atque magis densum stipatur in agmen,
 exsuperatque viros. ipsa artatur ab hastis
 215 campus, et ingenti quassatur terra tumultu.
 sic, ubi compellunt currentia nubila venti
 murmure cum valido, tot crebris ignibus ardens
 nimbus et adversa veniens in fronte procella
 influit exactis vasto cum pondere guttis
 220 grandinis infandae; pluviis ventisque subactus,
 tristia submittens iam frigidus ora viator
 dentibus infremuit; victus sic terga reflexit,

191 solite? ut 2 279. *ibid.* hunc T 195 sternere vel scernere.
 196 vel M, sub T 198 ether T 201 neu T 207 convenient L,
 cur uenient T, cum uenient M *ibid.* denti T 209 inermis T
 210 mutumiana T 217 crebris T 222 sic] ea tunc?

- et loca tuta petens silvis tectisque eucurrat.
non aliter Romanus eques iam victus abibat,
- 225** hoste premente gravi. surgens licet inclita virtus
fortia facta petat, nimius tamen imprimis hostis
conveniens. nec tela viri nec spicula possunt
spargere lenta manu: solus vix sufficit ensis
pellere Marte viros, clipei vix sistere contra
- 230** vulnera sufficiunt. tristis tune aethera clamor
pulsat; susceptis regemunt obstantia telis
scuta virum. infandis agitatur vita periculis.
tunc Romana acies paulatim excedere pugna
nititur, adversosque reluctat prendere colles.
- 235** Interea velox placidas concusserat aures
nuntius, ingenti conturbans castra tumultu,
descendisse feros silvis et montibus hostes,
innumerous campos acies impleas nefandas,
obseasosque locos populis armisque coruscis,
- 240** iam potuisse duces tantae succumbere pugnae.
illicet omnis eques campo decurrit aperto:
nam cunctos civilis amor pulsabat et ardor,
ductorisque metus compellit terga suorum.
voce verendum agens inter pulsat et hasta,
- 245** quos cessare videt. populos excedere castis
imperat, auxilioque suis eucurrere dictat.
utque leves aquilas campis produxit apertis
praeocessitque duces, illos per castra morantes
increpat etrauci sonitu conterritat aeris.
- 250** buccina saepè ciens tremulo gemit horrida cantu.
subsequitur crebris acies collecta maniplis.
ungula sidereo contristat pulvere campos;
et solis pallescit honor radiosque micantes
colligit, oppositaque polus tardatur arena.
- 255** praeclavis veluti surgunt de montibus Euri
Aeoliis ferventque graves, verruntque procella

228 manus apud M 229 perpellere T ibid. clipeis T 231 ho-
stantia T 239 obseasosque loco? ibid. populi T 244 agens
retro compulsa M 250 horrida T 252 pullere T 254 turbatur M
255 precottis T, praeruptis M 256 heulis T ibid. procellae apud M.

- litus arenosum; tunc tristibus aëra turbant
 flatibus, adversis scindentes nihila fibris:
 sic campos acies densis Romana catervis
- 260 turbat, et absentes pulvis iam comprimit hostes.
 cautus ab advera metuentes rupe Melangus
 vidit; et ingenti turbans clamore cohortes
 barbara signa dedit. paulatim linquere campos
 incipiunt, et tuta acies per castra recondunt.
- 265 At veniens fortis, vallatus et agmine, ductor
 montibus in summis adstantes conspicit hostes,
 incolumesque suos gaudens suscepit ovantes.
 hinc, fera quae saevis et tristia bella periculis
 gesserat illa manus, referunt, faucaeque malignas.
- 270 praecipit ipse viris fossas et castra locare
 haut procul adverse nimum, sed protinus, hoste.
 perficiunt praecepta citi, planumque per aequor
 candida mox niveis figurunt tentoria velis.
 hic Romana manus positis fortissima castris
- 275 per varium discurrevit opus. pars arma repavit
 alta locis, pensat pharetras arcusque retendit.
 ardua quae celsis sustentent vela columnis,
 ordine configunt pratis in mollibus hastas;
 atque hastis solite per campos souda reclinant;
- 280 loricasque graves et conos pallibus aptant
 suppositis; glandes et oetera tela reponunt.
 alipedes meritos pars altera colligit ardens,
 pabula certa ferens. epalis volat ille parandis
 doctus: aëna locans flamamis alimenta ministrat;
- 285 hic gelidos fontes putoe, raptimque per herbas
 incurvos parat ille toros, et fercula ponit
 comta focus aptans dapibus mundansque flauentis.
 Maximus interea curas sub pectore ductor
 volvebat, diversa movens, gentesque locosque
- 290 captivosque simul, bellum quos gentibus Afros

258 scindentes L, scindentibus T 261 uetuentes T 264 recedunt M
 270 precepit T 271 aut T ibid. proximus T 277 cellis T
 285 putoe] portat M ibid. raptimque L, raptatque MT 287 costa T,
 cancta L ibid. locis T ibid. fluctetis T 290 affros T,
 Afros M: cf. 331. et ubique Afri sunt provinciales.

- misquit et miseris preda raptante subegit.
 aestuat et curis, iterumque iterumque volutat
 quid faciat dubius. iam nunc committere pugnas
 virtus summa parat: pietas modo parcere dictat,
 295 quippe ut captivos nullo discrimine quasset,
 pro quibus arma movet. sensus vigilanter oberrat.
 inter utrumque volans animus decernit et obstat.
 pectore pugna fuit: pietas ocurrerit et ira.
 ac velut agricola emmunistis cum sentibus arva
 300 ferre videns fruges, maerenti pectore curat
 impiger infaustos agris convellere sentes,
 sed movet ipsa Ceres: pavitat, damsumque repensat,
 ne male dimissi perdant aut ordea vepres,
 aut bene non pereant tristes cum frugibus herbas:
 305 sic pater alternas pensabat pectore curas,
 omnia lance probans, animas quo pondere vergat
 quidve gerat. nec stare libet, neo dulce sedenti
 colloquium: tacita geminat suspiria lingua.
 dum curis agitur, pendens dum pectus anhelat,
 310 surgit et in mediis mavult configere castris;
 itque reditque vias, animatum corpusque fatigans.
 Hunc paribus curis flagrans comitatur eumtēm
 maguanimum, ductoris honor miniumque benignus
 consiliique decus, lateri Recinarius haerens.
 315 hunc habet in saevia fidum sociumque periclis,
 et virtute virum et discreta mente levamen.
 illum etiam summis victo Mavorte triumphis
 tot nimios gaudet secum tolerasse labores
 Martis et ad summam pariter venisse coronam.
 320 et tunc ergo oomes curis non impar anhelis
 ibat, et alterno placidus sermone levabat.
 "Nutat in angustis omni de parte periclis
 sensus", ductor ait, "curis et pectus anhelat,
 dum movet in dubiis quae sit fortuna salutis.
 325 maxima damna ferens rerum Victoria non est:

IX

295 ne captiuos ullo T 301 infaisatos T, infestos M 302 ut mo-
 net M 303 demissi T 314 ricinarius T.

aut ea si pereant pro quis ad proelia veni;
 quid lucrum victoris erit? me namque fatigant
 omnia mista malis. hinc damnum triste minantur,
 hinc laudem differre volunt, partosque triumphos

330 de nostris manibus missa pietate retollunt.
 captivi pereunt misti cum gentibus Afri,
 si pugnare placet. quae nostri gloria facti,
 si miseros demum? nullus iam vincitur hostis.
 consule quid moveat duri in discriminis belli,

335 atque gerenda refer." placide haec Recinarius heros
 edidit in modico, plana cum voce locutus.
 "omnia dispensans misto moderamine virtus,
 haec summa est, haec sola placet, haec vincere gentes
 ac placare potest. praestat quod, maxime duotor,

340 virtutem indomitam sancta pietate revincis.
 quicquid deinde geras, nostrae est victoria partis:
 sic ordo, sic cuncta docent. modo mittere duro
 legatos opus est promissa pace tyranno:
 captivos reddat; nostris discedat ab oris

345 ille furens Austur; saevae seu gentis Ilasguas
 princeps ipse iugum solitae sufferre, coactus
 subiecta cervice vehat. si cesserit ille,
 omnia salva fient: ignoscet gentibus insona,
 et placide dabitur nostris victoria rebus.

350 at si fors tumida steterit cervice rebellis,
 tunc armis superandus erit. nec paenitet unquam,
 pro miseria si Marte oadant. peccata Iohannes
 nulla feret; pietas animis illaesa manebit
 copta tuis." placuere duci consulta fidelis

355 iusta viri; curisque pater resolutus ab illis
 non vacat: alterna franguntur pectora cura.

Consilium maturum alit, et mandata superbo
 tunc iubet armigerum selerem perferre tyranno,
 talibus atque docet. "perfer mea dicta rebelli.

329 deferre <i>M</i>	333 damus <i>T</i>	335 placide aricinarius.	336 me-
dio <i>M</i>	<i>ibid. en plena sic?</i> ut 3 53.	339 atque <i>MT</i>	341 no-
stria <i>T</i>	344 reuocet apud <i>M h. l.</i> , reddat, ubi hic versus	recurrat.	
346 principis <i>T</i>	<i>ibid. coatteis T</i>	350 tumidus <i>T</i>	351 pe-
niteat <i>T</i>	354 cetta <i>T</i>	357 et add. <i>M</i> .	niteat

- 360 his monitis nostris aures cœntunde superbas.
 dum gentes peccant, pietas Romana remittit,
 cunctaque deletis donat delicta libellis:
 perdere non properat quamcumque in proelia gentem,
 paeniteant si bella tamen, si foedera rerum
- 365 subiecti veniamque sibi pacemque requirant.
 sed princeps clementer agens haec omnia pavult
 esse sua, ut cumetos salvetque habeatque regatque,
 subiectos relevans, frangens virtute superbos.
 non tua sollicitus teneat modo pectora terror,
- 370 peccatis obstriota tuis: namque omnia prosunt,
 si redeas, veniamque tibi pacemque volentes
 ultro damus. dissent, quae sit Romana potestas,
 tot populi, et quae sit pietas virtusque regendi.
 quae miserum fortuna tenet? nosterne fidelis
- 375 semper eras, nostris solitus gaudere triumphis,
 tunc bene subiectus? quae te mala fata superbum
 ad fera bella trahunt? tandem iam desere facta
 turbidus in miseriae exeroes tristia terris.
 quid iuvat, infelix, Romana lacescere signa?
- 380 quidve paras miseros tanta iactare ruina?
 vincere nempe putas quasunque in saecula gentes
 Romanas tu posse manus. nos Parthica regna,
 nos Alanos Hunnos Francoosque Getasque domamus;
 quaeque sub aethereo latum sparguntur in orbem
- 385 axe ferae gentes, nostris famulantur in aulis,
 principe subque pio laeti, iam Marte relieto,
 iussa ferunt suavique iugo sua colla reflectunt.
 suscipe dicta citrus, salvans gentesque tuosque.
 non velut imbelles nostræ mandata salutis
- 390 mittimus, aut fugimus pugnas pacemque rogamus.
 captivis vobisque timet vestræque saluti
 prospiciens miseris pietas, quae continet orbem.
 haec mihi magna iubet perituris parcere castris;
 propter captivos veniam donare licebit.

360 hic monitus T 361 matim cum. 364 poeniteat M
 stricte T 367 affera T 383 nos lares urmos T
 quo T.

370 ob-
 386 sub

- 395 quodsi, dure, meis audeſ contraria dictis,
oratina bella para, cingens munimine fossas;
fundē pecus solitum; rapiendos construe muros;
balantum compone greges fetasque capellas
et torvis medios clamantes vultibus hircos.
- 400 non ariete oavps adducto spargere turres
est opus: ali⁹ oto potius nudabimus hostes,
inter ovesque faas acies praedabitur omnis,
et bene direptos ponemus prandia muros.
sculptilis ille, tuis cuius munimine castris
- 405 prospera danda canunt, disperso robore Gurzil
scinditur, ardentesque palam mittetur ad ignes.
gentibus effusis, campo quaeretur in illo
montibus et cunctis, quotquot Maurusia gessit
impietas. scelus hoc cum iusto Marte piabit
- 410 nostra manus, calidos prosterrens aequore truncos
verticibus raptis, disces quod proelia possunt
nostra magis, miseros ensis dum vendicat Afros
et peritura cadunt dispersis agmina fossis."
- Vix ea fatus erat: missus montana tenebat.
- 415 castra adversa tenens media in tentoria transit
indubius, sedemque feri petit inde tyranni.
humida nox caelo fulgentia sidera reddit
palantesque polo stellas: nam Cynthia cornu
iam vacuo, obscurae nec praebens lumen terrae,
- 420 aequore mersa fuit; mensis tenuaverat ignes:
sed non castra ducum noctis sensere tenebras:
lumen densa focus per campos clara reluent,
perque altos montes splendet contermina tellus
ignibus, et densae radiant in nubila silvae.
- 425 quis caelum a terris illa discernere posset
nocte, ferens quae stella nitens, quae flamma fuisse?
omnia lumen erat. flammis hinc terra coruscat,
inde polus stellis. quotiens scintilla cucurrit

395 dure] ferre M 400 ariete non altas M ibid. aducto T
 401 aductos T, adductos M, qui malebat addecto. M 402 aries M' T
 403 bone T, prope M 408 an quicquid? 411 disct M T
 418 pallentesque T 419 obscuræ T 420 equora T.

igne volans, sidus labens in nocte potata est.

430 quisquis ab aversis vidi tentoria campis
istius, intremavit, crescentia sidera credens
insolite esse polis. erravit navita campis
aequoreis, nullisque modis cognoscere signa
tunc valuit, cursusque reflexa puppe negavit.

435 Pervigil insomnem miles Maurusque trahebat
armatus noctem: discurrens undique fossas
circuit, attonita sonitus explorat et aure,
cuncta cavens, ne quis fraudes tentaret in usu
noctis et indubio inferret proelia castris.

440 discurrent, viaibusque suis tentoria servant,
et vicibus placidum ferrati pectore somnum
carpunt inque sinus flectentes colla reponunt.
hi clipeos, pharetras alii cervicibus aptant
suppositas, hastasque tement arcusque. sedentes

445 ensibus innixi, vultus in pectora curvant,
somnus et adverso vix tangit lumina cornu
effugiens; iterumque caput iam iamque remittunt
nec relevare valent; oculos clauduntque moventque,
sollicitoque cadens quassatur pectore vertex.

450 dum vigilant variantque vices cursuque laborant,
cetera iam somnos castris secura iuventus
pectore carpebat placido. tantum improba Martis
facta gerunt mentes: animos insomnia turbant
sollicitos, variasque ostendunt nocte figuræ.

455 miles ut in tenero laxavit membra sopore,
rore novo primus madidis vix irruit alis
somnus, et effuso flaverunt pectora cornu:
castra aliena rapit celsis de montibus absens.
corpore dormit iners, animo tamen ille laborat

460 bella gerens, vincitque trahens aut vulnerat hostem,
aut vitat clipeo venientia vulnera cautus
opposito. nunc dividitur sensuque manuque,

429 habens T et a secunda manu valens, vadens M 438 canens neu T
439 in dubiis apud M 440 discurrat T 442 suis T 445 in-
nixis T ibid. pectore apud M 448 uolunt T 456 nox MT
461 clipeos T.

- nunc utrumque movet. silvis bellare videtur
ipse sibi: nam membra vacant languentia somno.
- 465 lumina saepe vident saevum concurrere Martem;
lumina clausa vident certamen. it horridus ire,
vultque movere manus: languescunt fessa sopore
in membra viri. quotiena excusso dextera ferro,
dum putat adversum, socium ferit improba pectus!
- 470 et risere viri, referentes proelia, somnum.
nec non in mediis acies Maurusia silvis
praescia iam saevis agitatur in invia fatis.
castra rapi videt, et somnos iam proflat amaros.
languet, direptosque potest nec fieri caelos
- 475 nec vindex surgit, totis sed currere campis
agmina fusa videt frustraque attollere dextram,
ast alios sterai variis per devia fatis.
currere quisque volet, languescunt membra timore
et somni gravitate ruunt. perterritat hostis
- 480 uncota ferus, saevum geminans in viscera ferrum.
dum manu utraque parat violenti vulneris ictus,
coniugis excusso concussit vertice peotus.
eripitur tunc illa magis: nam praedo superbus
oribus abstractam silvis rapiebat ab ipsis.
- 485 sic sibi quisque videns quassantes pectora somnos
horrebant, diram referentes nocte quietem.
terrentur visus, gaudent sed falsa fuisse.
donavit miseris modioqm sua gaudia tempus.

LIBER TERTIUS.

At ducis invicti iactabant pectora curae;
sollicitusque suis nullum per membra soporem
accipit, et dulci non claudens lumina somno
pervigil in mediis disponit lumina castris.

463 soli L 466 it L, et MT . 468 viri L, virum MT 472 iam suis T,
iamque suis M 481 manu add. M 486 inferentes T 487 horrentur
missis vel iussis T 488 domauit T. — 1 pectore T 4 proelia?

- 5 circumquaque duos vallantes agmine dense
 consilium pariter summis de rebus habebant,
 tractato varie noctem sermone trahentes.
 gaudia militiae referunt tristesque labores,
 quasque Latinus agit vincens exercitus orbem,
- 10 nunc bene commissas referentes ordine pugnas,
 nunc male gesta novo memorantes bella dolore.
 dum diversa canunt, ductor sic forte locutus.
 "qualis in adventu fuerat tunc Africa nostro,
 o socii, saevis esset cum maxima regnis
- 15 ultio missa dei, tristem quae rite tyrannum
 Vandalicumque genus centeno perderet anno,
 Geilamir infandus quamvis vexaverat Afros
 perdidideratque nocens, magnus quo tempore ductor
 sub iuga Sidonias misit Belisarius acoes,
- 20 principibus captum praesentans urbe tyrannum!
 quam celeri cursu summis tot bella peracta
 viribus, aut quae digna virum fortuna secuta est!
 ibat in adductas densis exercitus umbras
 arboribus, rapidi nec solis torridus ardor
- 25 militiae nocuit fervens aestate perusta,
 quanquam autumnus erat, Phoebi candentis et axe
 tristia bella magis calida inferrentur arena.
 nec minus et capto, facta iam pace, tyranno
 laeta fuit. plenam Libyam cultamque reliqui;
- 30 inque statu proprio me discedente remansit,
 et melior: sum namque memor. fecunda, redundans
 frugibus, et fructus lumen fundentis olivae
 et latices laeti turgens referebat Iacchi.
 pax erat alta locis. quae tanta insania belli,
- 35 quis furor exarsit miseris insanus in arvis?
 quae movet immerito quatiens Bellona flagello
 innumeras gentes? vel quae succedit Erinys,
 et Phaethonteos commiscens gentibus ignes
 omnia sic mergit, valida labente ruina?

5 circumperque T 7 tractatu vario MT 12 forte] ore M
 14 dum MT 23 aductas T 26 cumque L 25 insanus T
 36 quatios T.

40 *dio age, quisquis ades quaesiti temporis index.*"

Gentius egregius respondens voce magistro,
isque magister, ait "digno, venerande, favore
rector summe ducum, nutantis destina terrae,
spes Libyaे nostrique favor virtusque triumphi,
45 impia quae fuerit belli nascentis origo,
nos latet, obstructis penitus contenta latebris.
vester Caecilides illa de parte tribunus,
si iussus coepit referat discrimina belli,
cuncta docere potest; cuius quippe omnia novit
50 in patria commissa sua, gentesque locosque
auctoremque mali, priisci seu temporis iram."

Praecipitur placidis Liberatus dicere verbis.
paruit ille celer, plena aic voce locutus.
"nitor, summe ducum, causas narrare malorum
55 et iussis parere tuis. dum dicere tento,
flamma nocens surgit, gelidus praecordia sanguis
turbat, et attentæ vix prodit fabula linguae.
praecipis ipse meos iterum me ferre labores,
dum referto saevum quod pertulit Africa bellum.
60 sed quia celsa premunt dominantis iussa magistri,
hinc procul esto, dolor: magno iam vinceris ausu.
parendum est iussis, humilique pavore sequendum.

Principio geminas iam senserat Africa pestes:
nunc iterum geminas sentit miseranda ruinas.
65 finibus in nostris orta est, quae crevit in orbem,
impietas. Guenfan miseris est tristis origo
Antala nascente fero. nam tempore prisco
pax erat in cunctis Libyaे tutissima terris.
gaudebat miseranda novis ornata coronis
70 Africa: nectebant flavis gestamen aristis
agricolae, solitoque rubens in palmitæ Bacchus;
paxque sua laetam fulgens ornabat oliva.
usque ad ter denos Antalæ floruit annos

40 ades] es apud M 42 ipse L 46 abstractis T. ex abstrusis? M
51 ira T 52 placidis libratis T, placide libratis M 57 ex atto-
nitæ? 62 humili pavore apud M 65 orbe apud M 70 necte-
bat T 71 solitosque T 72 sua — oliva L, suam — uliam T.

nascentis, nostrisque potens pars maxima mundi
 75 claruit, ut toto praefulgens Lucifer axe
 stellarum flammis flamma meliore revinct.
 quae dedit in nostris proles Guenfeia terris,
 summe pater, capiti ipsorum generique reserva.
 parvulus ille feris vix contigit ubera labris:
 80 terribili monitu iam iam, flammante Megaera,
 fama volat metuenda canens. namque Amunonis ipse
 templa petit simulata pater: tunc prolis iniquae
 fata tenenda rogans, mactat de more profano
 horrida sacra Iovi. tristes et Apollinis aras
 85 inde petens, Phoebi tripodas laurusque requirit.
 funditur horrendis sanguis maestissimus aris;
 omniogenumque pecus mactat vittata sacerdos,
 fata movens. raptis primum quaequivit in extis,
 inspiciens (series patuit longissima) fibras;
 90 duraque perpetuis imponit viscera flammis.
 inde ferox rapitur, subito correpta furore,
 terribilis; mersosque simul per viscera cultros
 imprimit ipsa sibi: multus de corpore sanguis
 influit, et crebro geminat cum vulnere ferrum.
 95 erigit alta comas: tunc flammea lumina torquet
 subsiliens, saltusque rotat flexusque malignos
 corporis apta sui. rubor igneus inficit ora
 numinis icta Noto: ludunt cervixque comaeque,
 inque humeros utrosque cadunt. praecordia raucis
 100 flatibus alta sonant; miscentur murmura vocis
 tunc dubiae, plenumque agitant suspiria pectus.
 non aliter primos surgens Vulcanus ad ignes
 follibus obductis tumidos concurrere ventos
 arte movet, flamasque ciens Euroisque sonantes
 105 spirat, inexhaustas renovans fornace procellas.
 tunc male facta canens dictis respondit iniquis.
 'Vandalicas, Guenfan, pariter Libycasque ruinas

74 nascentes T	79 mox apud M	84 iras T	85 laurosque M
88 que seit T	89 latuit apud M: cf. 3 166.		91 corrupta T
93 nullus T	97 acta L	98 cometæ T	100 voces T
apud M	ibid. cicut T	105 aspirat in exauatas transremouens T	104 arta
106 mala fata?	107 vandalicasque apud M	ibid. guenfan T.	

- fata trahunt, Maurisque iugum frenosque resolvunt.
 Antala crescente tuo faror omnis et ira
 110 horribili miserum turbabunt lampade mundum.
 flammea Tisiphone tortis saevire chelydris
 incipit, erexitque rigentes vertice orines
 aëta per vacuum. nigris infusa venenis
 ora madent, foedant oculis linguisque trisulcis
 115 temperiem, diroque horrescunt tempora tabo.
 sanguine Vandalico video decurrere rivos
 montibus. en Libyoas exurunt ignibus urbes!
 en praedam exhaustis rapiuntque reclaudunt!
 cur tantum, o superi, tantum turbare parasit?
- 120 omnia mista simul. quid multum crescere Mauris?
 en iterum pereunt! quid iuvit tempore parvo
 virtute indomita partam meruisse ruinam?
 hic levat, hic perdet multas cum nomine gentes
 infans; et vario rapiuntur tempora fato.
- 125 Africa namque suum factorem fessa rogabit,
 quem colit ipsa deum, quem fas cognoscere dignos.
 tunc orientis opes Romani maximus auctor
 nominis, heu, nostros mandat praesumptus in axes.
 classibus ecce suis totum conterritat orbem.
- 130 iam puer indomitus subito pallore tremescit
 classis in adventu, iuga iam supportat anhelus.
 pondera magna domant. ardet dirumperet vincla,
 indigna cervice ferens; ruptisque catenis
 en iterum bellum reparat. concursus ad illum
- 135 ecce venit, mundumque puer subvertere currit.
 quid iuvat hic nimium perituras surgere gentes
 orbis ab occasu? quid tantum surgit in altum,
 unde cadat rursus nostris praesumptus ab arvis?
 en spoliis oneratus abit, tandemque reversus
- 140 proluit, heu, nostro concretos sanguine campos!"

Talia dicentis vultus in terga retorsit

115 direque orrescunt tempore T 118 rapiuntque] Afris rapiuntque M.
 an rapiunt raptamque? ibid. fortasse legendum reclasam. M 119 pro
 altero tantum T rantium, M regnum. 121 iuvit T 122 uirtutem
 Indomitam parta T 123 leuat vel lauat T, luet M 125 rogabat T
 134 bella T 135 sed uertere T ibid. curat M.

concusa cervice furor; subitoque tremiscoens
conticuit, vastoque ad terram pondere fluxit,
et dubium murmur defessa per ossa cucurrit.

145 sic, ubi lymphigeros deducit fistula tractus
aere cavo, liquidus dum currens funditur amnis,
rauca sonans, placitum si fluctus sistere ductus,
obice contorto patulum celer arte magister
obstruit amnis iter; vertex truncatur aquarum

150 obicibus clausis, ad fontem refluit amnis,
et reliquus fessa transcurrit rivulus unda.

Responsis sublata novis gaudetque siletque:
namque humilis gens illa fuit. tamen omnis in illum
spesque metusque eoit: sacrum servantque foventque,
155 promissoque sibi fatorum munere gaudent.

Septimus et decimus nascentem senserat annus,
cum puer infastis admovit brachia furtis.
Cacus ut Herouleis cariturus luce lacertis,
noctis iter metuendus init, raptumque retraxit
160 ductorem patremque gregis, colloque levavit
obnixus portansque furens, et pergit in antrum.
strangulat inde premens, constricto gutture pugno.
corruit ante pedes aries prostratus anheli,
laniferi spes una gregis. tunc ense reclauso

165 diripit astrictam magno cum pondere pedeam:
viscera nuda patent. frustis conciditur altis
omne pecus, verbuque trementes conserit artus.
uritur horrendum flammam torrente cadaver.
ignibus in mediis semiustum sorbet anhelans

170 et trepidus, totumque fero consumpait hiatu.

Tempore iam ex illo saevis adolescere furtis
incipit, obscurisque faventes pascere praedis.
contrahit inde viros, secumque ad fulta nefandus
in mediis tacitos exhortans ire tenebris
175 arte docet; totumque trahit iam raptor ovile
iamque armenta boum; oelsisque abscondere praedam

145 sicut T 147 an ductos? 154 fauentque T 158 Cacus M.
castis T 159 iter L, itus MT 161 portatque? 172 incepit T
176 boum apud M ibid. ascendere praeda T.

montibus, abstrusisque latebras quaerere saxis,
et lari tuta parat capta subsidere valle,
Vandalicasque latens audet tentare phalanges.

180 quantos ille duces, quantos truncaverat hostes,
obsidione premens, mediis in fauibus ense;
barbaricasque trahens perverso numine turmas
impius in latis prostravit cuspide campis.

Iam tempus miseros fatis urgebat aerbis,

185 regnaque centeno properans iam fregerat anno:
tunc primum in nostris urbes succendere terris
et populare casas et campis currere Frexes
cooperat, infensasque ausus committere pugnas.
inde movens vires tunc Naffur anhelas,

190 atque omni de plebe viros
vicina de parte premit. hos linquere terras
et dulces terrore lares sors impia pulsat.
fervet praedo ferox: nullis iam vita salutis
certa locis. acti fatis urgemur iniquis.

195 tempore Vandalicoi perierunt gaudia regni
nostra: semel versos miseris tunc fieri penates
contigit, et tutas indignis quaerere terras.

Hildimer infantis gesit tunc praelia signis,
insuetus conferre manum: non viribus illam
200 vincere, nec tantis poterat concurrere signis.
illius adverso rumpuntur stamina fato
montibus in mediis. casus quid terret iniquus?
saepe irata piis servat fortuna nocentes.
constiterant nam signa iugis silvisque superba.
205 desuper ab scopulis acies vallaverat hostem;
nec spes ulla fugae pressis, nec fidere turbae
nec vitam sperare fuit, nec sistere contra
iam poterant: tantum scopulis tardatur iniquis
illa manus. ruptis tegitur gens impia saxis,
210 vallibus et scissis muratus cingitur hostis.
silvarum in medio locus est nemorumque malignus,

178 lare capta parat tuta M

182 tramite L

188 infensasque T

190 post viros delevi quae codex habet e superiori vere male repetita,
tunc naffuga anhelus. 200 nec M, aut T.

undique praecisis munitus rupibus, ingens,
arduuus ipse loget summoque cacumine ductus
emineat; densaque teguntur saxa salictis.

215 per iuga siderei pleno cum vertice campi
funduntur. via nulla patet: vix semita, tortis
undique fracta viis, olsai fastigia campi
sola capit. densae clauduntur devia silvae.

Hildimer ut septas vidit munimine fossas,
220 atque in praecipiti, nullo iam tramite, pugnae
stare locos, saevum timuit tentare periculum.
tunc acies propriis densas consistere signis
ipse iubet, septos dubius qua tendat in hostes.
omnia perveras veniunt contraria fatis.

225 axe premens medium Phoebus iam lampade caelum
fervidus omnis erat: siccis exarserat ardor
faucibus, et nimius miseros commoverat aestus.
forte sitis quosdam gelidas deduxit ad undas.
post tergum rediere viri: nam longius amnis

230 tunc aberat. plenos portabant fontibus utres.
haut procul inde cava spectantes valle ministri,
primus ut infaustas contingens Vandalus undas
laudavit ceasasse sitim, tunc oetera ursoru
ad latices iam turba coit: sio fata trahebant,

235 sic fortuna nocens damnaverat agmina leto.
signifer eoce super mutandum accedere signum
ausus, de summis reduces contortis habenas
montibus: hunc sequitur densis exercitus armis.
via rupta patent: querunt dum prendre cautes,

240 post tergum redirent. fugieates credidit hostis,
et summo de monte fugit. perterriti omnes
casus et ille duces. raptantur signa retrorsum,
versa fuga. non campus erat quo currere posset
liber equus, laxisque levis transiret habenis:

245 per rupes scopulosque metu perque ardua montis
saxa cadunt, seseque suo iam pondere mergunt.

214 salictis L, relicta MT 215 piano? 219 hildimer T: cf. 8
312 et 435, 5 432. 223 quo apud M 227 nimios T ibid.
estas T 231 aut T ibid. spectant ex L 241 more T.

fata premunt miseros, currens et territat hostis.
 ardet et insequitur. cumotis de partibus ingens
 turba cadit, seseque suis per pectora telis
 250 transfodiunt. alii veniunt in tela cadentum
 praecipites: alios pondus civile repellit.
 sic pariter turbata ruunt de montibus altis
 agmina densa virum; mixtis vectator et armis
 fortis equus, rapidi iactatus turbine cursus,
 255 confluit, et dominum vasto sub pondere frangit.
 ceu glaucam veniens grando destringit olivam,
 arboris excutiens concusso vertice fructus:
 tunc pariter praeceps ad terram pondere nimbi
 et tener excutitur, quassatus grandine, ramus.
 260 non virtus inimica viros, sed fata premebant
 invida, quae tantam properabant perdere gentem.
 Hinc acies confacta redit, regemque trementeum,
 annorum fessum numero casumque paventem,
 deilicit, et soeptrum saevo dedit inde tyranno.
 265 tunc doluit princeps dirupto foedere regni,
 tunc Libyem solitis quaeavit Roma triumphis.
 sed tamen in modico perierunt tempore cladis
 multa; satis dirum senserunt omnia bellum.
 namque inter geminas pressa est tunc Africa pestes:
 270 hinc fervens bellum, spolians premit inde tyranus.
 subtrahit a miseris almae fortuna salutis
 praesidium, mortemque alterno Marte minatur.
 quem fugiant? qua parte cadant? praedantur ubique;
 terror ubique viris. saevas sic tota per illas
 275 maxima terrarum est Libye nudata rapinas,
 ut perit in dubiis puppes, heu, naufraga ventis.
 Poenorum has pestes solito miseratus ademit
 more pius princeps, Afris solatia fessis
 summa ferens; victorque malum deiecit utrumque,
 280 Sidonios patres titulis melioribus augens.
 vestra manus miseros mortis de faucibus Afros

255 concidit M 258 praeceps pariter T 261 invidia T 263 ar-
 morum T 264 deiecit T 265 direpti T 275 Libyaee apud M
 276 puppis T 278 morte T 280 sidonios vel sitomos T.

- eripuit, fessisque iugum crudele retraxit.
 Africa surrexit vestris ereta triumphis.
 gaudia post luctus terrae donastis amicæ.
- 285 dum premitis gentes, totum dum vincitis orbem,
 intremuere feri vestra virtute subacti.
 Maurorum tunc bella duces, tunc preelia quisque
 vestra pavens, alacer frenos et iura cucurrit
 principis ultiro pati. florens haec gaudia sensit
- 290 nostra deoem tellus plenos laxata per annos,
 et quamvis fuerint fato pellente rebelles,
 ante magis cecidit quam praedam tolleret hostis.
 non mentis consensit tunc Africa bellum:
 te vigilante, pater, spectavit Leucada pugnas.
- 295 virtutemque tuam. pinguescunt sanguine campi,
 ossibus albescunt; feriuntur vomere raptæ
 ex humeris capita et sparsi per gramina truncæ.
 ense tuo cunctis notum est quid gesseris illa
 Marte, favente deo. tantis signare tropæis
- 300 quis potuit campos? ornasti, magne, decorans
 et Solomoniacos auxisti saepe triumphos.
 asper et ille seimel bellum tentavit Iaudas,
 et tulit, ante tamen campos quam vidi apertos,
 et mediis tremuit Romanos currere silvis.
- 305 at Stutias orsus nostra de parte duellum.
 haec nobis, haec ira fuit; haec addita rebus
 cura nefanda piis: bellum civile revixit.
 tunc Carthago foras, dirupto foedere, praedus
 sensit et infandum, non aequo Marte, pericluum.
- 310 sed tamen hic celeri devictus tempore cessit.
 hunc Membressa suis vidi concurrere campis,
 hunc eadem petiisse fugam, cum maximus hostes
 fudisset mediis victor Belisarius armis.
 Te quoque per medias vidi victoria pugnas.

283 nostris T	290 ducem T	292 preda T	293 ante tunc
M addit inops	297 sparsa T	299 morte T	300 ornasti
magne decorans T, et magno ornare decore M corrixit L			302 aspicie
ille T ibid. iudas T	305 sestias orsus T, sensit prorsus M		
307 nefandi T	309 equæ T	310 sed tamen hic] Stutias hinc M	
312 nunc T.			

- 315 fortis et irruptis truncabas agmina castris
 ense gravi, similique viros virtute necabas,
 Germano spargente ferum victumque tyrannum.
 te cellas Vatari miro spectabat amore,
 te Autenti saevos inactantem viderat hostes.
- 320 Tunc facta est nostrae requies pinguisima terrae.
 non bellum, non praedo rapax, non miles avarus
 rustica tecta subit; tentatur nulla supplex.
 omnia plena bonis pluvie: pax tuta per orbem.
 tunc fecunda Ceres, tunc laetus pampinus uvis
- 325 pictaque gemmiferis arbor splendebat olivis.
 miles et in propriis laetatur sedibus insons.
 cultor in omni parte suas plantare novellas
 cooperat; et ductos iungens ad aratra iuvenos
 arva serebat ovans, placidusque a monte canebat.
- 330 ausus et ad lunam laetus cantare viator.
 dives opum pax, pinguis erat mercator. ubique
 quisque canit; resonant securis carmina terris
 dulcia voxque levis. gaudens hinc cantat arator,
 inde viator ovans. mulcebant ergo Camenae
- 335 et variis hominum relevabant pectora Musis.
 libertas iam plena fuit, sed tempore parvo.
 invida sunt misero fatorum stamina mundo.
 cur, Lachesis, hominum tenui pendentia filo
 fata tenens leviter pellis? iam rumpitur orbis;
- 340 fortibus aut aeris referes ferrique catenis,
 cuncta movens, terror premeret, non rumperet ira.
 Iamque novas melior reparaverat Africa vires,
 atque hominum vastare genus mundumque labantem
 cooperat. his nostris veniens feruebat in oris.
- 345 nunquam audita fuit mortis tam tristis imago,
 non orbis novitate rudis, non tempore Pyrrhae.
 nam miseros monstros conturbans letifer annus
 miscuerat superis manes; seseque videbant
 vulnera divinis homines hausisse sagittis,

318 cellas T, cultor M	323 pluie T, Libyae M	333 moxque M
334 mulcebunt T	335 curis M	340 referens M
343 labentem T	347 non T	349 auxisse T.

- 350 tum varias pestes una consurgere terra
 aspectusque feros. iam nullus terror acerbis
 mortibus; haut leto metuens sua lumina clausit,
 aetas si qua suit. lacrimis privat amaris
 humanum genus, et plangentia lumina non sunt,
 355 dum sibi quisque timet. nullis tum redditar ullum
 funeris obsequium; sonuit non luctus in umbe;
 non sponsus sponsam flevit, non nupta maritum;
 nulla parens patum doluit native parentem.
 o male corda novam nusquam plangentia mortem!
- 360 iustitium meruit, sed nullis lumina tectis
 effundunt lacrimas: vilis mors omnibus illa.
 iam Libycis vacuae cessabant civibus urbes.
 rarus et in multis dominibus vix unus oberrans
 divitias longa quaerebat lite parentis,
- 365 immeritus iam plenus opum, qui mille parentum
 heres erat: non notus avis patrimonia, fructus,
 argentum vestesque simul flavumque metallum
 abstulit, et tantis implevit praedia rebus
 insaturus. maguis cumulata est arca facillis,
- 370 et tamen ardor inops nunquam satiatur avaris.
 coniugiis calnere novis, viduasque potentes
 accipiunt: nullis virgo quae sita maritis.
 coniugis ob nummos defuncti quaeritur uxor:
 virginibus dos parva datur, si tempore diro
- 375 nulla maritales curavit reddere luctus.
- Hinc fera cuncta patent, et tristes surgere lites
 incipiunt. saevit toto discordia mundo,
 iurgia saeva movens. pietas omnino recessit;
 iustitiam nullus compuncta mente secutus.
- 380 inde est quod miseris, ira dictante, flagella
 omnipotens genitor, dilato tempore nullo,
 addidit, et lites cunctis iratus ademit.
 erigit a nostris nascentem finibus hostem.
 hic fratris mortem concussa mente dolebat:

352 martibus aut T 855 nullus et reddit T 368 prelia T
 370 inops T, opum M 873 defuncta T 376 hic T 380 fra-
 gello T 382 adauxit M 383 erigit T.

- 385 sed virtus non ulla fuit qua surgere posset.
 dum tamen occultum conservant pectora bellum,
 militis innumeras fatum miserable sensit
 diminuisse manus. gentes non laesit amaras
 Martis amica lues. metuens tamen ille cavebat
- 390 ne male praelatae caperet contagia terrae.
 ast ubi pulsa lues, Martis succedere fervor
 coepit, et infandas acies ad bella coegerit.
 misit ad extremas Libyae sipientis arenas,
 sole ubi tellurem nimio siccaverat olim
- 395 fulmine deiectus Phaethon; populosque malignos
 edocuit, nostrisque implevit cladibus ora.
 iamque ferae gentes Libyorum funduntur in axem.
 raptor ubique furens per nostras currere terras
 et vastare casas ignemque immittere tectis
- 400 incipit, et flammis succendere fervidus urbes.
 Ut Solomon vidit tantum consurgere bellum,
 Romanas acies cunotis de partibus actas
 contrahit, adversis properans concurrere fatis.
 ilioet infausto mandatur pagina cursu,
- 405 et ruit ecce volans, aequo non Marte coactus,
 Maurorum ductor, miseri Solomonis amicus
 Romanis rebus nimium semperque fidelis,
 Cusina Mastracianis secum viribus ingens.
 qui Tripolis tunc ductor erat, oconvenit et audax
- 410 Pelagius; sed gentiles durosque Mecales
 secum ad bella trahens fessis non viribus ibat.
 infauges factos suscepit nescius artis.
 mens obscura manet, quotiens, Fortuna, minaris.
 heu, Solomon miserande, tuis hos iungere castris
- 415 debueras. tractus versis contraria fatis
 semper agit. nullus poterit vitare quod instat.
 Ultima iamque dies nostras pervenerat oras;
 iam Libyam minitans properabat perdere fatua.

388 non minuisse M 390 mala prelate T, mala praelatae M 394 sol T
 396 nostrasque — oras MT 402 actus T 408 cesina T idem
 eosma 5 268, 468, 517. 410 pellagus T 411 festis T 412 in
 fratres M.

- congrederitur mediis commisoens proelia silvis,
 420 impavidus fidensque suis. iam vicerat hostes,
 iamque aies adversa fugax advertere terga
 cooperat atque metu fervens, iamque ipse per hostes
 currit et eversas sequitur per devia turmas,
 cum subito dirupta fides. Fortuna retorsit
 425 vultus retro suos. Lachesis tunc stamna rupit,
 laesaque perversas retulit victoria palmas.
 invenere suum tunc tristia fata ministrum.
 Guntarich infelix nostra conterruit agmen.
 funditus hic potuit Romanas vertere vires.
 430 non victim fortuna, minax non preaserat hostis,
 non metus acer agens; sed vertens mente maligna
 signa refert fngitque fugam. quem vidit ut omnis
 versa cohors trepidum, sequitur, campisque magistrum
 deserit, in mediis miscentem proelia fossis.
 435 haec fors dura novas tuas hostibus addidit iras
 virtutemque simul, nostris letumque metumque
 obscenamque fugam, turpi quae perdere gentes
 Marte solet. sequitur densis iam fortior armis
 hostis acerba furens. ipse impendente tumultu
 440 occidit, heu, duris transfixo pectore telis
 immeritus Solomon. tunc omnis vertitur ordo.
 Martis more furens nullus iam rebus amicus
 mansit, sed praedam rapiens per bella cucurrit
 omnis amica manus. flevit tunc tristis arator
 445 disiunctos, fugiens, hostes rapuisse iuvenos.
 tunc omnes periire domus, tunc cuncta supellex.
 nec solus pauper casu concussus in illo
 succubuit: dives pariter cum paupere mersus.
 post Solomonis opes libertas facta rapinia,
 450 nec pars ulla fuit belli secura maligni.
 raptor ubique furens urbes suoendit et agros;
 nec seges aut arbor, flagrans quae solvit igne,

425 latesis T 428 cunctarit T 430 minas non presset T 432 fin-
 gitque] fugamque T, clamore M 434 miscentes apud M 435 nec
 forsan T 437 turquo T, turbat quae M 439 ipso apud M
 443 pariter M, pauper T.

- sola perit: quae peste carent, armenta peredit.
 omnis et a dominis calcata est Africa Mauris.
- 455 pro dolor! in campis acies iam sistere nulla,
 nec potuit clausos miles defendere muros.
 irascente deo traduntur cuncta rapinis.
 perfidus et Stutias iterum per bella cucurrit,
 Antala dominante suo; meruitque tyrannus
 460 omnia sub domino praedans discurrere Mauro.
-

LIBER QUARTUS.

- Dam placet infandi nomen memorare tyranni,
 surgit ab internis, conturbans ossa, medullis
 durior ecce dolor. confusa mente retardor
 tot clades memorare ducum casusque meorum
 5 atque meos. miles trepidos nos fidus adegit
 tradere signa malis. longum est narrare ruinam:
 sed memorem certis bellorum crimina verbis.
 Dux erat obsessae servator Himerius urbis,
 moenia clausa tuens et celsas milite turres.
- 10 e mediis miseros traxit fallacia muris,
 et Mauris servire dedit. namque urbi sedenti
 blandior infausto mandatur epistola versu,
 nomine scripta ducis; milesque Sinonius intrans
 esse Iohannis ait. legimus mandata tyranni,
 15 credentes mandata ducis. nos saepe per illam
 hortatur mediis, ceu dux, occurtere campis
 et pariter sparsas Maurorum evertare fossas.
 attollunt animos confusa mente tribuni;
 signa movenda damus. tacita velocius aura
 20 egreditur dux ipse simul, noctisque per umbram
 currit eques sociis festinus iungere signa;
 seque putant tardasse viri. tunc ante cucurrit

453 per eden T	—	1 Ductor iacet T	5 miles trepidus T	8 ob-
seusus MT		ibid. imerius T	15 nempe?	18 at
			16 seu T	

impious ille Sinon, gentesque dolosque paravit.
extulit ignivagos gelidis ut maestus ab undis
25 Phoebus equos, patuere doli. tunc signa tyranni
vidimus, heu, miseri nostris occurtere signis,
et totis rabidos campis fervescere Mauros.
nos pavidum revocare pedem: nam sistere contra
quis poterat? sequitur pavidas per prata catervas
30 Antalas Stutiasque furens. via nulla salutis,
et densus trepidos urgens circumvolat hostis.
mors erat ante oculos, et opem fors dura negabat.
o utinam medio iacuissent funera campo!
dedecus indignum nostris procul esset ab armis.

35 erectus medius felici Marte Iohannes
occubuit: fastus domini non pertulit hostis,
sorte pari enses nec timuit captivus heriles.
ergo per extensos fugiens compellitur agros
currere fortis equus. crebro sonat ungula cornu,

40 atque feris pavidos urget de montibus hostes.
ardua castra gerit: campis Cebar addit apertis.
huc miseranda manus frenos deflexit equorum.
cum miseri tenuere Mileu castella tribuni,
dixerat et medius; nec nobis claudere portas

45 cura fuit. tutamus equos, pugnaque pedestri
cingimur, et tectis venientes pellimus hostes.
irruerant gemini turba coēunte tyranni,
Languantanque cohors et densis Naffur in armis.
tunc Stutias, saevum fingens compescere bellum,

50 in medias acies stricto volat igneus ense.
admonet arte feros campis desistere Mauros,
et cohibet sumptas infandis vocibus iras.
discessere locis. stetit improbus aggere celso,
ceu placidus, blandis nutantia pectora verbis

55 impellens ad bella: simul promittit et urget,
hortaturque viros variis ad bella figuris.
nunc minitans, nunc blandus adest. terrore subacti

23 putauit. 34 deletus T 35 evictus? 36 occurrit M
40 moribus T * 43 miseris tenuere miles castella tribunis T 44 dux
erat M 46 tettis T, telis M 57 et errore T.

- proiiciunt sua tela viri, genibusque tyranui
accurrunt celeres, et amica voce salutant.
- 60 iudicibus iam nulla salus. quid ouncta referre?
oramus veniam: datur ilioet. egimus hostes
per vitam iurare suam: fecere coacti.
fiximus infandis veluti servire tyrannis.
- Iustiniana polis saevis tunc tradita Mauris
- 65 sorte sub ancipiti. sociorum flectere mentes
post licuit per verba mihi. Marturius una
consilio matus erat. compellimus ambo
nutantes animos propriis se reddere signis.
assensere viri: castris sensere malignis
- 70 paulatim tentare fugam. ine noctis amicae
eripiunt trepidum, turba comitante, tenebrae;
perveniensque meas vidi cum coniuge sedes.
deserit infandos fugiens Marturius hostes.
post sequitur miles. voluit quicunque, remansit.
- 75 Iustiniana polis nocturnis panditur armis:
proditione pia civis patefecit amicus.
hic iuga non potuit saevi sufferre tyranni.
signa tamen clausis servabant publica muris.
nec potuit quisquam, campo congressus aperto,
- 80 hostilem tentare manum; nec cedere ductor
iam voluit socios, Stutia vivente maligno.
- Africa dum tantis urgetur fessa periclis,
Ariobinideis fulserunt aequora' proris.
adventu stupuere ducis; gens territa cessit
- 85 Languantan terris. utinam non ille penates
Poenorum vidisset iners! tunc Africa clades
persensit graviore malo saevasque rapinas
inter utrumque duodem. nescit commissa potestas
aequales sufferre duos: censoris amicum
- 90 saecula nulla ferunt. sic nos exempla priorum
ipsa docent. primi sequitur pes mota secundus
crura pedis; ritum capitis sua membra secuntur,
et proprii generis fructum dant arbore rami.

58 proiiciunt T 66 maturius T 76 civis L: apud M cuius. ibid.
projicit M 83 ariob indi T, Ariobindi M. corredit L.

mundus adhuc rudis et parvis vix laetus aratis
 95 non potuit portare duos; non maxima rerum.
 Roma, novos proprio quae sanxit sanguine muros.
 aemula dividitur confusa mente voluntas;
 despiciensque parem discors permanait uterque.
 dividitur geminas inter res publica partes:
 , 100 quisque suos tenuere duos; dumque ille superbus
 se primum esse putat, non se tamen ille secundum,
 Africa barbaricis planxit nudata rapinis.
 ductorum iussu, merito fortisque Iohannis,
 tentavere feros aequis non partibus hostes:
 105 sed victi petiere fugam. discordia mentis
 vicit amare viros. rursus dux ipse Iohannes
 signa movens densos ivit moriturus in hostes.
 confitus virtute sua, fortisque tribunos
 secum ad bella trahens, tantis concurrere monstris
 110 non timuit. durae contempsit vulnera mortis
 pro patria contentus amor. persenait ut hostis
 adventum properare feri, non segnior ille
 (sponte petit mortem) campis sua signa locavit,
 et sociis sic fretus ait. 'contemnere vitam
 115 pro patria, haec est vita magis. mors lege tonantis
 humano lata est generi, nec praeterit ullum:
 nam veniet quounque modo. sed mortis honestae
 summus honor summusque favor dulcisque cupido est.
 hostis adest, socii. quotiens fugiemus amicum
 120 Martis opus? quotiens fugitivos rideat hostis
 imbellisque putet? nunc est tentare quid instat,
 nunc virtutis opus. semper mihi cognita virtus
 vestra, viri, semperque fides. consurgite, cives
 Romani, pro laude pii, gentesque superbias
 125 frangite. iam tantum ducibus removete pudorem.
 fac nos velle fugam: fugitivos conterit hostis
 feminea nunc morte viros. convertite mentes,
 et procul a nostris discedat dedecus umbris.
 o utinam feras ille meis occurreret armis

130 nunc Stutias, ipsumque mihi fortuna dedidet!
 aut simul alterno patuissent pectora ferro,
 et raperet fors saeva duos; aut corpus arundo
 vulnere letali fixisset saeva tyranus.
 vel mecum pariter, si sic mea fata minantur,
 135 crimen civilis careat res publica belli.'

Dum movet ille viros, inimicis improba signis
 ecce acies Massyla ruit; ripisque propinqui
 fluminis, arte dali, longo stetit ordine compacta.
 tunc primum volvres pugnam movere sagittae:

140 impia pennato finguntur corpora ferro.
 trans fluvium cedens acies inimica retrorsum
 flexit equos: sequitur, densis et flumina telis
 perrumpit levitate sua. non ille periculum,
 non mortem metuens iter inremeabile transit,
 145 invaditque viros, veluti vastator acerbus,
 diripiens armenta leo taurosque feroes,
 hunc fugat hunc mactat. currit dispersus ubique
 grex pavitans pastorque fugax. furit ille cruentis
 dentibus, et latos frangit manditque per agros.
 150 Massylas acies sic dux virtute Iohannes
 turbabat, mediis prosternens funere campis.
 hunc imitata cohors gladii fugitiva perurget
 agmina transfodiens. volat igneus aequore toto
 cum sociis dux ipse furens, Maurosque fugaces
 155 persecutur oeu victor ovans. iam sanguine multo
 arma calent; rubrum gestat iam dextera ferrum
 pugnax militis atque ducis. pro sortis iniquae
 triste nefas! o grande malum! iam cesserat hostis
 victus, et adversas passim per prata catervas
 160 sternebat Romanus eques victorque necabat,
 cum subito Stutias mediis e vallibus atrox
 signa movens inimico ruit, crimenque Latini
 nominis Hermogenes pariter Taurusque feruntur.
 hos sequitur Romana manus, non nostra, rebelles.
 165 tunc iterum miseris pariter concurrere telis

131 semel apud M 137 massilla T 143 prorumpit apud M
 152 gladius T, ingens M 161 e M, et T.

- et bellum civile datum est. cognata petuntur
pectoris, cognatis funduntur viscera dextris.
magnanimus Statiae cognovit signa Iohannes
primus, et inflexo contra stetit aterior arcu;
 170 at socii petiere fugam, faciemque furentis.
nec potuere pati. nervo tamen ille sagittam
imposuit, ductamque sua gravitate remisit;
perque femur duri transivit arundo tyranni
confringens os pulsa feri, mollesque medullas
 175 contigit, et mersae rubuerunt sanguine pinnae.
emicat inde crux, vestesque aspergit heriles.
saucius at Stutias, letali vulnere victus,
flexit equum post terga fugax. hunc morte cadentem
suscipiunt socii, densaque sub arbore ponunt.
 180 Respiciens victor socios per prata fugaces
vidit; et immensus duris dolor ossibus arsit.
tunc tristis casumque dolens est voce secutus.
'quem fugitis, socii? vestra est vitoria, cives.
iam Stutias nostra confixus arundine bellum
 185 deseruit, prostratus humi. convertite signa.
quo ruitis? quo vos fatum miserabile ducit?
heu, virtus Romana, peris!' sic vocibus ille
culpabat pavidas fatorum sorte catervas.
sed nullus post terga redit. Maurusia virtus
 190 persequitur, trepidosque super tot milia currunt.
 Alveus amnis erat mediis praeruptus in arvis,
utraque cognatae dirimens confinia terrae.
incidit hic fugitiva manus, mortisque pavore
per ripas fossaque cadit. miserabile letum
 195 nascitur. heu, miseros pondus civile perurget
hostilisque metus! multos in tela cadentum
impetus ipse dedit: propriis modo pectora contus
transfodiunt; dominumque supercrepitante ruina
fortis equus veniens immani pondere frangit.
 200 sic periit miseranda manus victique tribuni.
dux simul Martarius illis

166 latum T 170 ac apud M
201 post simul M e mediis postquam.

172 sva add. M 191 medius T

vix potuit tentare fagam, moritarus in hostes
cum parva ruit ille manu. fortuna salutem
praestitit audenti, duraque e morte levavit.

- 205** Interea Stutias anima fugiente dolebat.
paenituit bellasse ferum: suspiria ducit
cum gemitu, seseque dolens sic increpat ipse.
'quae mihi bellandi fuerat tam dira voluptas?
cur rerum ingratus domino nunquamque fidelis?
- 210** infelix virtute mea! modo paenitet ista,
dum miserum, mors saeva, trahis. reddam, improba, poenas
quas merui. Furiis socius Catilina cruentis
exagitatus adest. video iam Tartara fundo,
flammarumque globos et dira incendia volvi.
- 215** perfidiae meritum cum durae crimine mortis
hoc mihi bella ferunt. doleant caveantque Latini
has poenas, rebusque fidem dominisque reservent.
dixit; et infelicem animam mors impia clausit.
- Occidit ut Stutias, quanquam ducis esset acerbus
220 morte dolor populo, Romanis crescere virtus
cooperat, et campos acies iam nostra petebat.
Guntarich en iterum perversa mente malignus,
perfidus, infelix, atrox, insulsus, adulter,
praedo, homicida, rapax, bellorum pessimus auctor,
- 225** ductorem incautum crudelibus occupat armis,
oppressumque dolo rapuit, iuransque febellit.
principis haec illum tanti reverentia movit;
sumere nec timuit bellum nomenque tyranni.
quas Tyrii clades, quae saeva pericula passi
- 230** sub gladio iacuere gravi, sed tempore parvo:
nam breviata dies infanda et pessima regni est.
nam pater ille bonus summis Athanasius Afros
consiliis media rapuit de caede maligni.
hic potuit Libyam Romanis reddere fastis
- 235** solus, et infestum leto damnare tyrannum.
Armenius tanti fuerat tunc ille minister
consilii. hunc placidus cana gravitate coegerit

212 catalina furentis T **214** dura T **231** nam M, bili T **232** ha-
fros T **235** clamare T.

immitem mactare virum. tentare periculis
non timuit genitor pro libertate semili.

- 240 Guntarich infelix, cupiens fera regna tenere,
Armenios enses saeva inter pocula sensit,
et male confessas maculavit sanguine mensas.
Africa, per tantas periens non ulta rapinas,
sic mersa est. te exspectat inops. succurre gementi:

245 namque potes, virtusque tibi iam nota per orbem est,
et vigilant sensus, et claris dextera factis."

Talia commemorans referebat bella tribunus,
lumina conturbans lacrimis; Libycasque ruinas
fataque cuncta ducum luctu deflebat amaro.

- 250 ingemuit duotor concussa mente benignus.
congemuere duces: animis in proelia surgunt
indomitis. dolor atque pudor fera corda fatigat.
tunc maculis tinxere genas, pallentque rubentque;
neo latet ore furor. cuhctantem surgere lucem
255 iam cupiunt, tardumque iubar noctemque requirunt.

Caerula sulcabit dirumpens luce corusca
Phoebus, et errantes radios per nubila vibrans
lumina sub tremulis spargebat lampadis undis;
surgebatque dies miseric gratissimus Afris.

- 260 iamque duces, variis turbantes vocibus agmen,
urgebant fortisque viros clarosque tribunos.
quisque suos hortatur agens: his castra movere,
arma parare iubent, iussa spectare magistri.
signa ferunt ornantque viri, gaudentque tuentes
265 prospera discussis ludentia flamina velis.
at pater exsurgens compuncta mente Iohannes,
corde pio, genibus nixis et poplite flexo,
suppliciter geminas tendens cum lumine palmas,
ore canens haec verba refert. "tibi gloria, Christe,

270 summe parens hominum, linguis et pectore puro
rite datur, laudesque libens gratesque resolvo,
non alium laudare volo. tu, conditor orbis,

240 guntarich T 242 confessas T 246 an claret? 263 ius-
sum M: cf. 5 582, 7 46 et 605. quanquam contraria quoque sunt exempla,
3 30 et 4 18.

- tu gentes et bella domas, tu conteris arma
impia; tu nostris solitus succurrere rebus.
- 275 aspice successas duris a gentibus urbes,
omnipotens, agrosque vide. iam nullus arator
arva colit; lacrimas nullus per templa sacerdos
pro populo iam ferre potest: nam noctibus omnes
vincula dura ferunt, palmas post terga revincti.
- 280 aspice, sancte pater; nec iam tua fulpina cesserent.
sub nostris pedibus Maurorum sterne catervas;
eripe captivos saevia a gentibus Afros;
Romanosque tuos solite miseratus alurnos
cerne pius, nostrisque favens fac gaudia luctus.*
- 285 Haec memorans lacrimis siccas infundit arenas:
quippe dolor pietasque movent, mentesque benignas
conturbant, densisque agitant singultibus artus.
ut bene complacitis consummans omnia verbis
conticuit, tunc surgit ovans; rivosque fluentes
- 290 luminibus tergens, placidis iam vultibus heros
respicit, armatasque iubet properare cohortes.
ipse capit tumulum, quo summus et altior astans
consilio cunctos relevaret more ministros.
conveniunt lectique duces fortesque tribuni
- 295 atque suo veniens condensus in agmine miles.
undique ductorem vallant stipante caterva.
non aliter quam examen apes per mutua nexis
efficiunt pedibus, regem dum saepe secuntur.
arboris aut apicem ductor summumque cacumen
- 300 aut medianam tenuit contentis frondibus ornatum.
ipse sedet, primusque locum stridore verendus
eligit; at circum densis exercitus alis
colligitur, regisque sui paecepta capessunt.
Armiger interea veniens de montibus altis
- 305 ecce volat; densaque videns astare catervas
et celso medium fulgentem colle magistrum,

278 pro] cum M, om T: cf. 6 491, 7 388. 279 palmis T 280 san-
cte M, tanta T ibid. flamina epud M 281 externa T 288 con-
sumans T 294 letinque T 295 condenso agmine T, condenso ex
agmine M: cf. 7 183 301 que add. M 302 ac MT.

alipedis celeris dextra contorsit habenas,
 ductoremque petens volucres per gramina cursus
 corripuit, densum et dirumpens concitus agmen
310 fluxit equo, pedibusque boni tunc more magistri
 oscula pressa dedit fervens. iamque omnis in illum
 turba eoit, causas cupiens cognoscere rerum
 responsumque feri referentem audire tyranni.
 et metuant ne pacem oret, cum dicere iussus
315 parnit et placido sic coepit Amantius ore.
 "omnia quae dominus famulo praecepit adimplens,
 gentibus in mediis, portans mandata, cucurri;
 perveniensque ferum vidi sub rupe tyrannum
 montibus in summis. tunc evocat ille rebelles
320 aere ciens: cursu rapido Maurusia turba
 confluit, et nigrae facies tentoria complent,
 ut quandam Ditem moturum proelia divis
 concilium fecisse ferunt, et mille per amplas
 monstra vias venisse, Hydram tristemque Megaeram,
325 atque Charona senem deserta currere cymba,
 Tisiphonem validam flammis et pondere pinum
 quassantem, Aleoto tortis saevisse chelydris,
 quaeque sub ingenti facies monstrantur Averno.
 utque ducem veniens densum circumstetit agmen,
330 obtulit ipse sedens concessum ex agmine dignis.
 ille tamen mediis sedit praefectus; et omnis
 aspiciens rapido tumidus sic intonat ore.
 'legatos, proceres, dura et mandata Iohannis
 suscipiens vos nosse volo, cunctisque loquentem
335 mandatum monstrare virum. vos auribus illum
 intentis audite palam; et decernite, si quid
 est animo fixum, pacem bellumque petamus.'
 permisere loqui, digitisque silentia linguis
 imposuere suis. docui praecepta iubentis
340 principis et morem: pietas ut magna regentis

310 flexit T	315 sic coepit add. M	317 mediis T	320 aere M,
nocte T	324 uenisse vias apud M:	transposuit L	325 ac carona T,
ac Charonta M	ibid. terniba T	329 circumstetit T	331 pre-
334 suspiciens apud M		337 bellone MT	338 pro-
missere loqui dignisque T.			

omnia contineat, crebro sermone cucirri;
 virtutem indomitam mista bonitate refovi.
 saepe minas addens, Romanos paroere dixi,
 sed tamen et gentes semper fregisse superbas
 345 funditus et validos bello pressisse tyrannos,
 enumerans quos Roma potens postque ipse subegit
 noster ab extremo tentantes proelia mundo
 princeps, assertui; bellum pacemve recurrens
 edocui; tandemque silens responsa petivi.
 350 illi inter sese fracto sermone furentes
 latratus varios, stridentibus horrida linguis
 verba ferunt, seseque novo terrore revincunt,
 monte lupi medio veluti, cum nubila latis
 incumbunt terris, ululatibus aëta crebris
 355 pulsant perque cavas resonant latratibus umbras.
 ut requies facta est animis, tunc ille superbus
 talia verba mihi dictis respondit acerbis.
 'ista mihi satis est Romani cognita regni
 nuper erupta fides; ultra nec fallere quisquam
 360 Antalan se posse putet. iam sufficit istud
 Armenio licuisse aemel, quos fingit amicos
 arte mihi. non vester eram? non saepe cucurri?
 non iussus merui? cautus non proelia gessi
 pro ducibus, Romane, tuis? res publica certe
 365 fida satis, sanguisque tuus, germane, fatetur,
 Guarizila, ducis iussu qui fusus iniqui est;
 Armeniique tui docuit mihi redditia merces,
 frangere quod, nisus nostra virtute, tyrannum
 Guntarich hic potuit. paci sic fidus amicæ,
 370 sic meritus, vestris quod favi saepe triumphis,
 haec ego digna tuli; vobis quia bella peregi.
 haec sine vestra fides? tales referuntur amici?
 Artabanum modo grata mihi fortuna dedisset,
 sorte nova fortis pariter cum noster Ilasguas
 375 castra regit, gentesque fere de finibus Austri.

345 deperisse T, periisse M 361 necuisse M 362 mihi] noua M
 363 iussis T 369 xantarich T 370 meritis MT 373 de-
 diisse T 375 ferae?

quas tamen ecce parat ductor tentare Iohannes
milite cum parvo; pacem qui quaerere nostram
non humili cum iure putat, sed callidus arte,
poscere quos decuit, vanis terroribus artat.

- 380 tot mihi post meritos subiecto Marte triumphos,
dextera quos tribuit ducibus virtute peremptis,
post Solomona ferum, primi post fata Iohannis,
Antalan cuiquam bello tentare licebit?
terreat ergo lupum pascens in vallibus agnus,
385 et leo iam metuat surgentem in cornua cervum;
vividus ore canis leporem damamque pavescat,
et ferus accipiter mitem sub nube columbam;
armiger ipse Iovis liquidam tremefactus in aethram
effugiat rancamve gruem cygninve canentem;
390 omnis et inversis pereat natura figuris.

Romanis totiens iterum concurrere victimis
ecce placet. rursus redeant et proelia tentent."

- Vix ea legatus: media inter verba eucurrit
perque duos varium perque agmina fervida murinur,
395 turbine seu valido, prima surgente procella,
aequora pulsa gemunt ruptis crepitantia ripis:
congerminat tune unda sonos, et litora lapsu
cuncta fremunt, crebroque resultant aspera fluctu.
imperat erecta mutaque silentia dextra
400 ductor. conticuere citi, intentique magistrum
susplexere viri. facies tunc omnis in illum
mensque coit; cupidique volunt audire iubentis
consilium: apponunt sensus auresque loquelis.
hortatur placida rector tunc voce cohortes
405 attonitas, avidasque movens in proelia impetes
talibus incendit dictis et firmat in hostes.
"Romanis, socii, crevit sic gloria rebus,
resque simul totum regnavit publica mundum,
dum gentes, dum bella domat. non arma ferentes
410 Romanus timuit populos, aut agmina miles

388 liquida M ibid. etram T, aethra M 397 sonum et a secunda
mens sonis T ibid. mes laxu. 399 crepta T 405 meust T
408 simal M, semper T 409 domant T.

quanta forent metuens oconvertit terga retrorsum,
fidus quippe suis, et multo pervagil astu,
et virtute potens Martis sufferre labores.

sed quotiens dirupta fides, nec principis ullus

415 vicit honor mentes iam sese ad bella parantes,
dum raptus, dum praeda placet, dum praemia miles
Martia mente cupit nostris contraria signis,
tunc Romana manus, propriis conterrata dextris,
terga dedit gentesque feras vicisse putavit.

420 non tamen his longos tenuit fortuna labores
perfidiis, sed laeta ferens meliorque revavit.
diligit illa suam fatorum munere Romam.
hanc propter multos perdens omnino nocentes
contrivit, rebusque dedit sua gaudia nostris.

425 profuit insano nomen quid ferre tyranni
Guntarich, Armenia iacuit qui ex caede volutus?
nonne epulas inter vel festae pocula mensae
exsolvit meritas pro fracto foedere poenas?
quid Stutiam referam profugum, tot partibus orbis

430 errantem, dum multa cupit, dum vana requirit,
nomen habere volens iniusto Marte tyranni?
quas Libyae clades, quos gentibus ille furores
addidit! aut quanto maculavit sanguine ferrum!
tardius ille licet, digna sed morte peremptus

435 occupuit, crimenque simul poenasque resumpsit.
cernitis ergo, viri, quantum fortuna laboret
principibus servare fidem, quantumque secundo
Marte gerat totum Romanis subdere mundum.
ergo agite, et belli socii civesque fideles,

440 pandite quisque suas in aperta pericula vires,
Romano de more pii; gentesque malignas
rumpite. cognoscant populi regesque subacti
quae rebus virtus et quae sit gloria in armis.
cernite sub quantis iaceant nunc signa periclis,

445 et vigilate, viri. mediis tentoria Mauris

419 que add. M 421 perfidus sed leta T, perfida sed se laeta M
422 numere T, nomine M 434 marte perchentus T 444 iactant
apud M.

- vallantur. virtute salus gladioque petenda est.
 coniunctos lateri nostro quos credis amicos
 pacatosque putas, casu speculantur in isto;
 si victor Romanus erit, famulantur, adorant;
- 450 et sola hos faciet victrix fortuna fideles
 conceptusque timor. nunc nunc insurgite, cives;
 haec est quae geminas franget Victoria partes.
 hi gladio pereant, hos virtus terreat hostes.
 ite, duces, numerosque locis componite vestris
- 455 quisque suos. propriis incedant signa manipulis;
 et bene compositas acies in proelia fert."
- Dixerat, et saltu sese super ardua terga
 composuit sublatus equi, sonuerat verendi
 arma viri, cassisque novo splendore coruscans
- 460 sole repercusso radios in lumina misit,
 loricaeque iubar rutilum per castra cucurrit.
 non aliter nubes convexo margine caeli,
 murmure mota novo, medium dum tangit Olympum,
 intonat et subito flamas per nubila vibrat.
- 465 tunc omnes saluere duces omnesque tribuni,
 post imitata cohors validas incumbit iu hastas
 quadrupedesque premit; saliens pars ardua celsi
 colla retentat equi. sonipes celer aequore toto
 oppugnat frenis, dextra laevaque per herbas
- 470 subsiliens; colloque manus dum sentit heriles,
 gaudet, et in latos luctatur currere campos.
- Direxere acies. dextro regit agmina cornu
 Gentius, electis circumdans signa manipulis.
 ipse magister ovans, rutilato vertice fulgens,
- 475 fertur equo; cristisque decens auroque coruscus
 per medias volitans succedit proelia turmas,
 componitque acies digna fortissimus arte.
 magnanimus iuxta iuvenum Putzintulus ingens
 arma movet, densasque trahit post signa cohortes,
- 480 belliger ipse supercristata casside celsus

447 coniuncti M 452 partas T 454 loci T 465 siluere
 apud M 466 validis et hastis MT 471 lactatur M 473 gen-
 nius vel genitus T 475 tristisque T 478 putrunculus T.

- loricaque micans et longa pulchrior hasta
arduuus ibat equo, sociosque ex more monebat
voce suos, superans quoniam sapientia fortis
pectore semper erat. felix, si fata dedissent
485 longaevos in luce dies, maturus ut ille,
cana aetate foret quantum maturior, esset!
Tertius ille furens rapta Gregorius hasta
atque levi clipeo telo fulgebat Ibero.
Geisirich hunc iuxta numeros et signa movebat,
490 ante tubam cupiens adversas rumpere fossas,
conscius ipse sui. cunctis fulgentibus armis
ardua tela gerit. ferrato corpore toto
ipse nitet: squamas maculia distinguit in auro.
aurea cassis inest, commisto flammea ferro.
495 inde apicem cristasque iuba componit equina,
cingula gemmiferis stringit fulgentia bullis.
Vagina gladius latus exornarat eburna.
tunc suris ocreas, multo quas vinxerat auro
Parthica pellis, habet, rubroque includit in ostro,
500 depingens gemmis et multa callidus arte.
omnia signa placent, meliorque et maxima virtus.
Iude per extensos componens agmina campos,
consiliis melior, fortis Marturius ibat
atque tribunicia socios virtute reg:bat.
505 Martianusque potens densos perfertur in hostes,
mixturus proprio Barcae sanguinis amnem.
nec non egregius clara de stirpe Senator
fertur equo, comptisque nitet felicior armis.
Hos sequitur fidus, densa stipante caterva,
510 Cusina Massylis deduoens agmina signis.
ille animo Romanus erat, nec sanguine longe,
moribus ornatus placidis, gravitate Latina.
non illum aequiperans iaculis aut viribus esset
vel Veneri dilectus Adon vel fortis Achilles.
515 At parte ex alia, cornu fulgente sinistro,
nomine ductoris ductor fuit ille Iohannes

iam senior grandisque annis; cui cruda senectus
et virtus juvenilis erat, qua maximus hostis
frangere non minimo potuit sudore laborans.

- 520 discolor hunc portat maculis variatus in albis
parte niger sonipes, gemmis auroque superbus,
ore tremens; camposque levis discurrit in omnes.
ferreus ipse suas componens ordine turmas
itque reditque volans, socios et firmat eentes.

- 525 Fronimuth erectis iuxta movet agmina signis
impiger, et campis socians coniungit apertis.
ipse licet medius cristis et casside fulgens
emineat, ferrique novo splendore coruscans,
altior aduersi radios et lumina Phoebi

- 530 suscipiens frangat, densae tamen undique septum
circueunt acies clipeis galeisque micantes.

Proximus inde ciens numeros Marcentius urget;
iussaque per latos discurrunt agmina campos.
illius et fulvos cassis premit aurea crines

- 535 aere rigens cristisque gravis, thoraxque tremendos
suspendens humeros squamis fulgentibus ambit,
dum sonipes gradibus componit orura superbis.
lumbis tela gerit pharetramque arcumque sonantem
cinctus, et auratas referens in bella sagittas;

- 540 signaque terrificis munit vallata tribunis.
hinc Liberatus erat longa praestantior hasta,
hinc Ultan pulcher, variis depictus in armis,
hic melior pilo, curvo nec segnior arcu.
flectere cornipedem placidis bene doctus habenis

- 545 ibat Ihsdaias gentis praefectus et auctor;
quem fera gens sequitur, nato comitante Bitipten.
gens numerosa viris, et gentis vivida virtus;
ingenioque valens fuerat dux. ipse fidelis,
militiae ducibusque placens magnoque magistro.

- 550 natus et eximius sumptis praesumptior armis,
neo genitore minor, iaculis qui vincere posset

518 quam M 524 idque redit T 525 frominith T
sae L, de se MT 525 aere rigens] erigens T, ingens M
clavis T 546 bitipten marge T.

530 den-
545 ihs-

Persarum feneras nervo pellente sagittas.

Commissas acies dux Tarasis ante pedestres,
ardua signa movens, variis componit in armis.

555 ipse per obliquas distinguit proelia turmas
vectus equo, clipeosque suis coniungere dictat.
tenditur in longum, nexit umbo aibus horrens,
Martia per latos acies densissima campos.

murorum in morem celantur corpora densis
560 tegminibus. solae apparent post scuta bipennes
et summae galeae cristas conisque micantes.
at super erectis horrescit ferreus haatus
campus, resplendetque novis terroribus aër.

Sic pater ipse suae componens cornua pugnae
565 armipotens medius componit signa Iohannes,
ordine cuncta regens, aequansque per agmina turmas,
et bene quis medius, totis pugnaret ut armis,
in manibusque sui, fortis dictator ut esset,
arma movens populi. veluti vigilanter oberrant

570 cauta reluctantis media inter cornua tauri
lumina, bellanteaque parant qua vulneret hostem
parte premens, dextroque rotat laevoque minatur,
vulnera congerminans variato verbere cornu;
quaque iubent oculi, configunt cornua vulnus.

575 sic acies ductor, perpensis partibus aequis,
bella subire iubet. sic disponuntur et arte
organa plectra lyrae, digitis pulsanda magistri.
quam movet ille, sonat contactu fistula venti:
non chordae, non aera gemunt, ni sponte regentis
580 carmina percussis resonent expressa cicutis.
non aliter iussu ductoris cuncta movetur
discretis acies concurrens ordine signis.

Iunctus erat lateri clarus Recinarius, armis
fuigens et paribus disponens agmina curis,
585 ipse animo matura gerens, gravitate modestus,
magnanimus, mitis, sapiens, fortissimus, insons,
armipotens, belli domitor pacisque minister,

583 resplendet et T
578 uento apud M.

567 quid T

568 suis M

574 quoque T

- corde humilis, quod Christus amat, pietate benignus,
et qui dignus erat tali properare magistro:
- 590 corpore nam geminos anima iunxere sub una,
non natura parens, summi sed signa favoris,
castus amor, pietas, bonitas, sapientia, virtus.
ergo inter medias acies praeclarus et armis
ibat equo, et placido socios sermone movebat.
- 595 Ipso dispositu felicia signa regentem,
fortem mirata est acies inimica Iohannem.
Maurorum at princeps nocturno tempore Ierna,
sollicitus curis, muros per castra camelis
construit, octono circumdans ordine campum.
- 600 inde boves iungit, bis terno cornua gyro
cornibus arte ligans; et multo callidus astu
implicatas errore parat per devia fraudes,
notus ut inde volans currat per proelia Maurus,
ignarumque premat subeuntis castra per ipsas
- 605 insidiae formas infensi militis agmen.
non Labyrintheis Minola cura latebris
flexerat ancipites tantis anfractibus orbes,
distorquens errore vias; quas callidus arte
invenit, tento revocans vestigia filo,
- 610 Aegides monitus. pectus tunc ipse biforme
ense ferit misti generis: vomit ille cruorem,
et ruit obscurae confringens cornua terrae.
tertia constricti formans munimina valli
circundat, spargitque pecus vincitque minutum,
- 615 impediens: medios densis astringit asellis
arte locos, funesque ligans extendit iniquos;
et tribulos per castra locat furcasque bicornes,
exacuitque sudes et magnas obice cautes.
- Antalas pariter pugnas determinat arte,
- 620 egrediturque suis vallatus cornibus. ardet
in medium, oomfusus equo; pugnaeque pedestri

589 propiare *M*: cf. 6 202 591 natura *M*, nostra *T* 595 dispo-
nita *L*, disposite *MT* 596 fortem maturata *T*, forsitan intuita *M*
597 bellorum *T* 603 et inde volans currat *epud M* 604 premis *M*
613 constructi *M* 614 uicitque *T* 616 finesque *epud M* 617 tri-
blos *T* 618 magnes *T* 620 ardens *L*: cf. 633.

composuit solidō iunctas umbone phalanges.
 sed proprius tenuit munitis agmina castris,
 nec pedites voluit tristes omittere pugnas
 625 longius, expertus totiens quid terror in armis
 et virtus Romana potest. tamen ordine certo
 processit geminis acies Maurusia signis.
 ante volans sonipes totos concurrit in agros,
 Languantanque levis campos collesque propinquos
 630 atque cavas valles silvasque et flumina complevit,
 Ierna comitante fero Brutusque superbo.
 ille secundus erat; Camalus quos deinde secutus
 ardet in adversos multis cum milibus hostes.
 Hisdreasen Ialdasque ferox et Suetira fervens,
 635 quosque referre parans comprehendere nomina nullus
 mente potest, saevasque volens tot dicere gentes.
 his medius, fomes belli rectorque, Sidisan
 acer erat, dextrosque equites et signa regebat.
 at socians laevo Carcasan agmina cornu
 640 condensas acies campos effundit in omnes,
 Ifuraces in bella movens; pariterque Melangus
 signa regit, Gantal Guentanque, Alaoanza, Iutungun
 dirus et Autiliten velox fortisque Catubar,
 et quos mille duces misere in proelia Syrtes,
 645 Iamque propinquabant adversis hostibus hostes
 signaque compositis. arcus volucresque sagittas
 depromunt pharetris, et ferrum missile vibrant.
 finierat spatium vacui pars obvia campi,
 accessumque viris acies aliena negabat,
 650 inque suis obstans venientes fecerat hostes
 stare locis, pressisque haeserunt agmina frenis.
 prospiciens acies, vidi Guenfeius hostis
 ductorem Antalas media inter signa Iohannem,
 dignovitque procul celsa per tela suorum.
 655 egrediens tunc fertur equo, magnique magistri
 transiit ante oculos, domini post terga reflectens

623 proprius T ibid. agmine T 627 genis T 639 setias T,
 socius M ibid. catarsan T 652 heros? sic 1 468 et 6 296
 et 522 hostis. 664 celsum? L celsa inter.

cornipedem frenis. hosti tamen obvius ivit
congressus vacuis ductor fortissimus armis.
arripit ille fugam; quem dux sic voce secutus.

660 "quo fugis, Antalas? haec sunt minitantia verba?
milite cum parvo veniens vocat ecce Iohannes.
quo velox deflectis iter? modo iudicet ille
qui caelum terramque movet, qui fulmina torquet."

665 erubuit, maerensque suis se immiscuit armis,
cum magica taurus demittitur arte

Maurorum e medio, taurus quem Ierna sacerdos
atque idem gentis rectorum maximus auctor
fixerat, Ammonii signantem numine Gurzil

670 omina prima suis. celsis tunc cornibus ille
inter utrosque furit, dubius qua rumperet hostes.
agmina dum trepidant, cursus per Syrtica rupit
ingrediens iterumque ferox sua castra poposcit.
hunc sequitur Romanus eques, tremulumque sub armo

675 missile contorquens mediis prostravit arenis.
proelia raucisono cecinerunt cornua cantu.
tollitur inde novus fractis ad sidera clamor
vocibus, et magnis ululatibus ardet Erinys.

concrepat omne nemus: tunc omnis consonat echo
680 gentibus, et varias imitatur reddere linguas.
hinc Sinifere vocans acies Maurusia clamat
Mastimanque ferum: Mastiman assonat echo.
inde ferunt Gurzil: Gurzil cava saxa resultant.

hinc Romana manus, conturbans vocibus aethram,
685 intonat, et quassis regemunt montana pharetris.
vox veneranda canit; clamatur nomine Christus,
Iustiniane, tuis pugnet fortissimus armis:

"principis imperium nostri, pater optime, serva."
ad nomen tremuere poli, tremuere gementes
690 concussa tellure; iugis et vertice silvae
commotae paruere quat, montesque lacusque

664 narrantis et vocantis apud M 666 post magica M subito 669 mu-
nine T 674 sub add. M 676 concinerunt T 682 masti-
nastque T 685 remugint montana faretri T 691 commoto T
ibid. paruere vir sanum.

rauca gemunt; orbis tremuit compage solutus,
auctoremque suum linguis elementa fatentur.

Additus hinc furor est, animique in bella calescant.

- 695 exhortantur equos, effundunt tela lacertis
spissa viri, densisque iubar pallescit ab hastis.
sub iaculis nox atra ruit carpitque tenebras,
et super arma diem ferrum disiunxit utrumque.
obvia contortis densantur tela sagittis,
700 alternaque hinc inde volant. tunc tristior omnis
obscurusque subit tantis hastilibus aér;
quantaque torserunt, totidem modo vulnera partes
suscipiunt. mortem veniens telum omne minatur,
sed dispar fortuna regit: nam missile tortum
705 saepius adversa vulnus, dum currit, in hasta
inveniens, gemino consertum pondere campo
corruit; ac duo rapta simul mors vulnera perdit,
inque aliis mors ipsa rubet. tunc sanguine misto
terra madet. strident missis hastilibus aurae.
710 Mars furit, et media permistus caede virorum
exanimes convolvit equos. coit improba virtus
alterna de parte ruens; caecique tumultu
atque furore viri adversis dant pectora telis;
quiique aliis inferre parant, in viscera ferrum
715 suscipiunt, dulcesque animas per vulnera fundunt.

Acer in obnixos rumpens Recinarius hostes
irruit, adversaque acies et signa fugavit
Eilimare occiso, primus qui proelia miscens
Romanas acies ausus tentare petebat,

- 720 fisus equo fretusque suis. hunc maximus heros
excipit: opposito venientis pectora ferro
transfodiens, fractis rupit vitalia costis,
hastaque per tergum magna virtute cucurrit.

Vertit equos fugiens gelida formidine Mazax.

- 725 insequitur Romana manus turbatque premendo,
dorsaque per latos fervens Maurusia campos
comprimunt, et versos facili iam caede fatigat.

- ut pedites socios stantes a fronte paratos
fractus eques vidit, rediens in pectora virtus
 730 flectit equos; campumque feris clamoribus implens
currit, et in medios adversi militis ensis
quaerit iter. summis ductor sed viribus obstat,
confirmansque suos dictis hortatur amicis.
"Romani proceres, rerum nostrumque levamen,
 735 experti totiens belli portare labores,
optatis pugnam. tandem data copia pugnae est.
unius puncti nutantis causa pericli.
hoc spatum summis impellite viribus omnes:
hic labor unus erit, nostrae victoria parti
 740 quo manifesta datur. summos portamus honores
militibus, qui bella domant gentesque superbas
frangunt Romanisque novant sua gaudia rebus."
Dixit; et in medium dirumpens concitus agmen
pulsat equum, magnaque fremens it voce per hostes.
 745 consequitur densis acies fortissima telis.
pulvere cuncta latent: at campus ferreus imber
confuit, et nervis volitans pulsatur arundo.
Mantisynan primum ductor transmisit ad umbras,
ense caput rapiens: nec sensit vulnus acerbum
 750 magna viri cervix, nec tardus in ossibus ensis
sanguine tinctus erat. iacuit per gramina vertex
luminibus patulis: truncum levis aequore portans
currit equus, sanguisque micat qua colla metuntur.
Laumasen inde ferit valido per tempora ferro;
 755 ossibus et fractis pariter per molle cerebrum
ensis abit, galeamque simul pallamque secutus
luminaque et longos secuit cum fronte capillos.
Guarsutiaeque levem coniecta comminus hasta
fundit equum. laevo tremuit confixa sub armo
 760 fraxinus, et calido currens per viscera ferro
perque pedem dextrum domini conserta pependit.
corruit ob vulnus sonipes, dominumque ruina

729 pectore apud M 737 nutatio? 739 his apud M 743 dicit T
 758 corruit T ibid. quo apud M 756 pelleamque M cf. 2 136,
7 192.

comprimit ipse sua et letali pondere quassat.

Manzorasen medium rigido mucrone tremendas

765 dividit; inque latus gemina defluxit utrumque
parte cadens. iugulum rapiens deiecit Icirti
armatamque manum: ferrum tenet illa retractans,
frigidus ille cadit. terrae tremor ingerit ictus,
executiens calidis morientia brachia nervis.

770 Mazana prospiciens ferventem caede Iohannem,
obvius, adducto tentans hostile lacerto,

irruit; inque virum veniens ut missile torsit,
flectit equum domitans. fortis sed vulnera ductor
nulla pavens, clipeo contentam deviat hastam

775 suscipiens, ipsumque petit non territus hostem,
et ferit intrepidus. virides crux inficit herbas
exsiliens, tantumque iaoet per rura cadaver.

Viderat ingentem deiectum vulnere fratrem
Gardius; exitiumque parans defendere fratris
780 ecce volat, tectus clipeo telisque superbus,
ductoremque petit. compellit conscientia virtus
germanique dolor. ludit dum poplite flexo
subailiens, tremulam per costas accipit hastam
tegmine transacto, ceciditque infixus arenae.

785 quem bonus affatur victum iam morte Iohannes.

"hoo erat, infelix, quod nos virtute petebas,
nescius? an fratri potius comes ire parabas?
en perfecta tua est, consumpta parte, voluntas,
dure magis; praedamque simul mortemque secutus

790 finibus a Libycis pariter cum fratre recedis."

Protinus adversa Cullan petit arduus hasta,
persequiturque dire. campos dat terga per omnes
Maurus eques, magno fugiens conterritus hoste.
perfurit ipse sequens, missis configit et hastis
795 terga virum; multusque infundit sanguis arenas.
corpora densa cadunt latum revoluta per aequor.
terror Languantan impellit Martius hostem:

765 deflexit apud M 766 Icirti] inertem M 788 consuncta T
789 dura M 792 dire T, viros M. saltem virum 794 configit
et hostis T 797 terro ilaguanen T.

agmina cuncta tremunt. invadit pectora gentis
insolitus virtute pavor. mirantur et horrent
800 effugientque virum. sic contremuere tonantem
fulmine deicti, fracta cervice, gigantes;
sic Troiana manus fortem fugiebat Achillem.

Bruten ut expulsas campis iam vertere gentes
terga fuga insolitumque suos auxisse timorem
805 vidit, et eversis acies suocumbere signis,
castraque tuta metu Mauros intrare fugaces,
ultima fata suam credens concludere vitam
evocat, errantesque instigat voce cohortes,
talibus et dictis timidos ad bella reducit.

810 "o miseranda manus, nunquam quae victa recessit,
unde metus gelidas, aut qua virtute, catervas
acer agit? quisquamne fuga defenditur ista?
aut castris securus eris, quae Marte superbis
rapturus iam viotor adest? qua territa pugna,
815 Languantan gens dura, fugis? quo victus ab hoste;
Austur equo fidens, tanta formidine curris?
non pudet, heu miseri! campis cessisse relictis?
o virtus, o corda virum! nudosne reverti
desertosque libet? calidas sic cernere Syrtes
820 vaditis? o fugitiva manus, vel prisca memento
bella senum pugnasque truces et nobile robur.
imperium vicere patres: non vincere nostros
Maximianus avos, Romani fortia regni
sceptra tenens, potuit. turbet nunc agmina perdens
825 militibus quantis aut qua cum plebe Iohannes,
respicite; et tandem vestris succurrите natis."

Talibus exarsit dictis Maurusia virtus,
atque acies conversa redit, pugnamque resumit
acrior, et densis conturbat nubila telis.
830 turbine victa ratis cursu oeu saepe recussa
fertur in aequoreas, Auster quo dirigit, undas:
dum miseros turbant infensa pericula nautas,
obvius optato veniat si flamme ventus,

- assurgit laetus magno clamore magister
 835 exhortans socios, puppem convertit et altam,
 velaque placatis intendit prospera ventis.
 sic victos populos praefectus voce refecit,
 atque truces animos verbis ad proelia torsit.
- Brutus in adversum contorsit missile Paulum,
 840 perque viri calidum transivit lancea pectus
 acta tremens, rupitque vias pulmonis anheli,
 et valido geminas confregit verbere costas.
 ense ferit Ialdas miscentem proelia Largum.
 Sinzora Crescentem, Servandum mactat Ilasan;
 845 Martianumque petens infausto Marte tribunum
 Hisdreasen summis excussam viribus hastam
 torsit, et adversi frontem ferit horridus ira
 fortis equi. sonipes letali vulnere victus
 corruit, atque hastam nimio sub pondere fregit.
- 850 consurgit velox magna virtute tribunus,
 amissio nec fractus equo campisque pedestre
 constitit et galea celsus clipeoque refusit.
 at ferus Hisdreasen visu tremefactus eodem
 continuit sese, solus tentare nec hostem
- 855 ausus retro redit. nudo tunc ense tribunus
 insequitur. dominum ferrata calce fatigans
 Hisdreasen contorsit equum, sociumque per agmen
 effugiens trepidus densis se miscuit armis.
 ut vero ille sequens auctorenī attingere teli
- 860 non potuit, medium sternit mucrone Meragum,
 Suartifanque super celereī, Montana, Gamasdrum
 eripuit; mortemque miser suscepit Isaguas.
 inde furens victor victis rapit hostibus arma
 turbidus, et sociis fugientes conserit hastis
- 865 acer et intrepidus. sternuntur corpora passim
 densa virum alipedesque simul, quos missile tortum
 invenit, medios casu dum currit in hostes.
- At procul Antales celso de colle videbat
 omnia prospiciens. nam se committere primis

835 et arcem T 836 bellaque placidis T ibid. nautis T 837 pre-
 uettes T 869 nam] non M.

870 noluit ante viris, astu sed proelia tentans
auxilio venturus erat. tunc caede tribunum
non tulit ardantem. Mauris succurrere fessis
incaluit, sparsaque acies de colle petivit.
ergo inter socium dirumpit saevior agmen

875 Martianumque petens turmas per prata sequentam,
ut leo venantium magno clamore coactus
montibus in mediis, stimulis et verberis caudae
aspera terga ciens in proelia suscitat iras,
ore fremens, frangitque viros virtute potentes.

880 congrederit viso nec territus hoste tribunus
irruit, infensoque virum macrone petebat:
ante sed oppositam transivit lancea parnam,
inque viri costis lato stetit improba ferro.

Nascitur inde fragor: magnis montana resultant

885 vocibus, et fracto crudeleis pugna tumultu.

Antalae virtus venientis suscitat iras
spemque dedit victis. iterum concurrere certant:
agnima densantur contis, aciesque novantur.
ipse ut collectis firmavit robora turmis,

890 per medios enses quatiens acerrimus hastam
irruit, et densos volitans perfertur in hostes.

Obvius ardenti primus sese obtulit Ornus,
Romulea non gente satus, quem Persica mater
edidit ad bellum, rapuit tamen Africa matri

895 Antalae superante manu: namque arduus, hastam
viribus intorquens, clipeum transfixit et hostem.
protinus infelix, fatis oblatus inquis,
Arsacis occurrit, crudo quem fervidus ense
Antalas medium truncat, qua cingitur arcum,

900 extaque per geminas secuit spirantia partes.
inde ferit pavidum conversa cuspide Malcum,
Artemiumque furens et duro nomine Maurum
transadigit, socioque infixus deiicit ictum.

Zudius eximiis longe praesumptior armis

870 voluit arte opus M 881 infensoque T 883 constis leto T
888 canctis T, campis M 893 non] de M ibid. perfida T
896 et M, in T 899 arcus M 908 deicit T.

- 905 contempto pedes ibat equo, turbasque tributus
 hostiles sternebat ovans; iamque ille Nusantan
 fuderat et Tiseran: Tiseras de plebe rebelli,
 Mansitalas pinnatus erat. tunc mittit ad umbras
 immitem Sangrin; tumidum compressit Amarum,
 910 et Garafin Tilifanque duos per vulnera fratres
 stravit humi. frater morientem vidit uterque
 germanum moriens. doluerunt pectora matris,
 tempore tam longo tristes passura dolores.
 hunc procul ardentem cernens a colle Sidafen
 915 obvius ire parat. tunc Syrtica contrahit arma,
 magnanimumque petit, ferventem caede, tribunum,
 quem numerus virtusque premit. circumfluit hostis
 densus, et innectis perturbant undique telis.
 infigunt feriuntque virum. tunc mille peremptum
 920 hostes vulneribus media stravere per arva.

Verterat expulsis acies per devia signis,
 impuleratque duces terror post terga redire.
 sed ductor properans, fidis comitantibus una
 armigeris, victos socios virtute levavit.

- 925 hic primum ensipotens rumpens inimica Iohannes
 agmina, fulmineo Madden per pectora pilo
 transfodiens prostravit humi forteisque Magargun
 et Taden et Meilan. tum toto corpore Fugen
 Ariarith ingentem detruncat vulnere, Mestan
 930 ense rotat magnum, et vertens per gramina collum
 corruit Altiserae. vultus in pectora Zambri
 percussa cervice ruunt; stomachoque peremptus
 flumina rubra vomit Roffas; atque ilia pulsans
 extremis Athiman singultibus ore vocabat.
 935 Haut procul inde Ziper medium currebat in agrum
 turbabatque viros, cogens in castra redire.
 ille neci Ialdan Tusdrunque Arcanque Nadosque
 morte dedit varia, sed valle necavit in una.

905 contento pede T 907 tisiran T 909 impressit T, vi pressit L:
 cf. 4 989. 911 utrumque T 919 milie] ille T, morte M
 925 rumpetis inimica iohannis T 928 nouo porpore T 929 dete-
 gat T 930 uertex T 933 alia T 934 ora T 938 seca-
 vit apud M.

his calerem oonixnit illan, contoque superbum

940 Comunian mediis feriens effudit arenis.

Signiferum vocitans Vitulum Recinarius ardens

compulit in medios signum committere Mauros.

ipse volans pariter densos virtute per hostes

effera castra petit. sequitur tunc cetera pubes,

945 defenduntque vias, et fossas rumpere tantant.

quis dolor ille fuit, quo sic Recinarius ardens

ibat in hostiles, prosternens agmina, montes,

rumpere castra parans? non sic virtute tremendus

Alcides miserae turbavit moenia Troiae,

950 Laomedontiadas agitans regemque tremendum.

penequitur mactatque viros. hinc caede furentis

misaile dura ferit cantorquens pectora Lanzi.

tunc mucrone caput terrae deturbat acerbi

Masguen, et rigida Nacusan ferit eminus hasta.

955 Macurasenis equum media prostravit arena,

vulnere confossum valido; dominumque ruuentem

desuper ipse premit. ruptis praecordia venis

purpuream fundunt animam. tunc calcibus ipsam

tundit humum moriens, herbasque et gramina quassat.

960 Hisbalum ut fortis densos invaserat hostes,

is mactat Cullen, ooncurrentemque Intungum

sternit humi. iugulat pressum mucrone Meurren,

Lalit equo deiecit agens, forteisque Sinisgun

Varinnunque ferit, quem nondum fata trahebant.

965 tegmina divisit gladius, palmamque sinistram

contigit, et summos dirupit verbere nervos.

victus at ille fugit, pereunte per agmina parma,

saucia dum digitis dependet laeva cruentis,

currentisque cruor madidus vestigia pingit.

970 Geimrich ardente Mificum campisque furentem

deiicit, adversumque ferit per pectora Ceucrum.

pinnatum Antifan Dorotis arundine fixit.

947 hostes T, quare M: prosternens media agmina, meritis. 950 ve-
resdum? 951 hic apud M 955 prostratur T 960 hic subulun
vel subulum T 962 menrren T 964 varrinum T: cf. 6 462 et 470.
968 sauciatum apud M, et nos dependit. 971 deiecit T 972 pi-
nata M: cf. 908 et 6 419.

protinus inflexum curvat fortissimus arcum,
excussaque ferit fortem Maggit sagitta.

975 volvitur ille cadens: cursus servavit arundo
pulsa suos, saevi fugiens per tempora Cambri.
Cambrus ut infelix, alieno vulnere raptus,
corruit in frontem, armigerum Barsippa petivit
protectus clipeo, et librata concitus hasta

980 subsiliens, duin ludit magnum umbone per hostem,
pinnigerum Barsippa levis per viscera ferrum
suscepit, et magno ad terram cum pondere fluxit.
praecipitem Vulmir Zisacum, per bella ruentem,
consequitur, missaque infixit communis hasta.

985 hinc nigrum Manonasen agit, sternitque eruentum
ense virum.. raptio moritur Vascina lacerto.
Bulmizis mucrone ferox fortisque Tamazu
sternitur, et duro confisus Martzara pilo.

Ast Tor acerba furens, germanus comprimit Arzen,
990 at Salius Meniden, Mestanque in rupe Iohannes.

Tanala mactat Iten, Vitalis arundine Tizen,
Fisculaque ingentem deiecit vulnere Frecten.

Iam gravis incumbens Mavors compulsa timore
agmina cogebat fidis succedere castris;

995 miles et in mediis Mauros truncare camelis
cooperat, obcessasque gravis dirumpere fossas.
hic vero ingenti concurritur undique pugna;
Romanique simul fortis Maurique rebelles
pacificique ruunt. frater nec cognitus ulli

1000 pulvere concretus, carum nec notus amicum
cernere tunc potuit, civiumve agnoscere civis.
miscuerant acies nullo discrimine turmas
Marte gravi, densisque incurruunt agmina telis.
vix sinit obnixas confuso Marte catervas

1005 turba movere manus: confringunt peatore peetus
et clipeis clipeos, et conis proxima quassant
fortia colla virum. iam nescius accipit hostis
saeva per occultos confossum vulnera oltros.

977 felix T 997 vero] non T, tamen M 1001 cognoscere T
1003 agmine apud M 1008 confoxes vulnere T.

- 1010 *morta condensis stipantur corpora turbis,*
fumera mille cadunt. sanguis perfundit arenas
contiguo rivo, pedibus calcatur et amnis
purpureus, rubroque madent vestigia luto.
- Ierna premit miseros urgens in proelia Mauros
 Antalasque fremens: compellunt agmina castris
 1015 e mediis exire suis, murosque per omnes
 arma ferunt. misti semibus densantur ephebi:
 omnis ad obsessas aetas concurrere fossas
 cogitur, et crescentis succedit bella tumultus.
 Romanis virtus, Mauris locus addidit iras.
- 1020 insidiis Martem fallax agit undique Mazax.
 currit, et in mediis intrantes castra camelis
 observat, fugiensque ferox modo communis hostes
 missile contorto, nudo modo percutit ease,
 implicitosque premit. facto nunc agmine muris
 1025 egreditur, fortisque intentat pellere turmas.
 horrida nec solum volitans dat vulnera ferrum.
 nunc lapides torquesque cadunt, modo missile robur
 spargitur; inde sudes et fracto monte molares
 in galeis clipeisque tonant; modo pondere plumbi
 1030 corpora dant animas. cerauntur fulminis instar
 saepe faces rutilis ardentes currere flammis,
 alterna quae parte volant. stat robore summo
 miles, et invicti fretus virtute magistri
 castra adversa premit. certat tamen hostis acerbus,
 1035 expugnatque viros, et fossas vindicat aroens.
 et socios ductor pulsans firmansque Iohannes
 voce tonante iuvat. conturbans territat hostes
 ille sonus; faciemque viri vocemque tremescunt.
 horrificos veluti cum Iuppiter excitat ignes
 1040 aethere commoto, et tonitru conterritat orbis
 omne genus, fractisque tremunt praecordia membris,
 Marmarides acies sic magni voce Iohannis
 conturbat gelidus, quassato pectore, terror.

1011 *contigues viros T ibid. calcatus T 1012 limo?* 1016 den-
satus. 1022 *fugitique T 1028 fracta T 1029 plumbi T*
 1040 *trenitu T.*

- agmina mota pavent: convertunt terga retrosum.
 1045 insequitur Romanus agens, sternitque per ipsoes
 corpora densa locos. hortatur rumpere fossas
 ductor ovans, laetisque inoendit pectora dictis
 "vicistis, socii. faciles nunc rumpite muros
 ensiibus, et gentes gladiis truncate cruentis,
 1050 vindictae dum tempus adest, dum letifer hostes
 terror agit, virtus animis dum maxima vestris.
 nunc tempus: pretium, iuvenes, deposite belli.
 hostibus extinctis praedam sperare licebit.
 iussa per imperii (videam sio lumina Petri
 1055 incolumis dilecta mei; Carthaginis aroes
 cernere sic vitor merear!) mercede laborum
 omnia militibus donamus castra volentes.
 non mihi, non ulli ductorum auferre licebit
 de praeda sociis. habeat sua gaudia raptor
 1060 miles, et in propriis laetetur fortior ausis.
 eia agite, o iuvenes! hominem, pecus, obvia quaeque
 impedilunt, maotate truces, et limite largo
 implicitas planate vias. ego primus inibo,
 quod videt, ut faciat securus miles in hoste,
 1065 exemplo iam quisque meo." sic fatus, et ipse
 castra petens primus magnum ferit ense camelum,
 qua pedibus via iuncta feri latet iuventa nervis.
 tunc per utrumque femur vulnus transivit acerbum;
 et geminas secuit ognis roboce coxas.
 1070 retro ruit revolutus humi stridore camelus
 horribili, geminosque impressit pondere Mauros,
 ossaque contrivit quassis male mista medullis,
 qui ducia horriflico celsam terrore sub alvum
 condiderant sese. oecidit resupina duobus
 1075 cum genitis Gaetula, supraque cadeutes
 sarcina laxa ruit. oecidit calathusque lapisque,
 quo Cererem frangit. dirupta vincula pondus

1050 uindice T 1058 non mihi] nam mihi apud M ibid. nulli T,
 ullis M 1062 mattare T 1067 quo apud M ibid. pedibus
 uicta feri T 1071 horribilis T 1073 album T 1075 an mater
 Gaetula? 1076 lassa apud M ibid. calathusque] letusque T
 1077 ponde vel pende T.

dissoluitque mortis. turbantar castra repente,
atque uno scissi patuere vulnere muri,

- 1080 subductis veluti moles excelsa columnis
cum sonitu deiecta cadit, resolutaque saxis
fabrica magna iacet latos diffusa per agros.

Gentius adversas alia de parte catervas
sternit humi, et ruptos condensao milite muros

- 1085 turbat acerba furens. pariter Putzintulus ardens
horrida fulmineis sternehat corpora telis.
ceu duo turbantes currunt armenta leones,
persuadet quos dura fames, aio saevus in hostes
ibat uterque, suam dirumpens vulnere partem.

- 1090 Fronimuth oppositum sciadens ruit impiger agmen,
castraque canota movet. densis Maroentina armis
ardebat mediis prosternens agmina fossis;
atque simul fervens roseo furit ense Iohannes.
adversas alia truncabat parte catervas

- 1095 Cusina Romanis consanguinitate propinquus
atqua fide: largum fundens super arma cruentum,
corpora per latos sternit Maurusia campos
densis missilibus; duro rotat ense lacertos,
collaque multa virum nervosque obtruncat equorum.

- 1100 rescindunt fossas omni de parte tribuni.
Tarasis in medios contra furit arduus hostes,
pectora dux: fractis undantia costis
viscera rupta natant, calidoque in sanguine torquent.
fortis Ifisdaias summis cum viribus ardens

- 1105 ibat, et adversas acies per prata necabat,
Syrtica prosternens ferventi funera ferro.
accendit socios ductorum maxima virtus,
conceptusque furor gladiis tunc cetera misocet.
dirumpunt mactantque viri, rapiunt fariuntque,

- 1110 efficiuntque vias sternuntque cadavera passim,

1079 patuerunt? quae forma est 3 267 et 268, 4 651, 5 89, 196, 506. an
a vulnere? 1080 miles T 1081 consonitu cum senito dietta T
1085 turbarum T ibid. putzurius T 1090 frumut T 1094 ca-
tenas T 1095 cusinormans T, unde M Cusina Romana. 1096 fida L:
spud M fidus. ibid. en arva? 1097 maurisia T 1102 post
dax M fixit. 1108 miscens T 1110 effugiantque vias T, effu-
giuntque vias M: cf. 5 680.

- atque truces currunt. feriunt discrimine nullo.
non aetas animos, sexus non mitigat insons:
omnia prostermit Romanus corpora miles.
fit sonus armorum: fractis montana resultant
1115 tegminibus. gemitus raptis dant pectora membris,
mistaque per latos densantur funera campos,
qualiter, antiquae sternentes robora silvae,
innumeri agricolae steriles succidere plantas
certatim insistunt. tot per nemus omne bipennes
1120 congerminant validos silvis regementibus ictus.
sic fera dirupit Maurusia castra Iohannes
cum sociis. cunctis stridunt de partibus enses
atque cruento rubent. animas in vulnere reddant
cum gemitu; mistique ruunt per prata cadentes
1125 nunc senibus iuvenes, nunc pressae pondere matres
ardua eum natu inter pecuaria parvæ.
innumerous fundunt gladiis ferventibus hostes;
sternit et innumeræ morientum lapsa ruina.
crinibus adductæ pavitant fera vulnera Mauræ,
1130 dum trahit hostis ovans. infantes ille reportat
direptos ex hoste volans, mandatque ministris,
et reddit ad medias conculcans funera fossas.
ille camelorum gaudet dirumpere vindia,
diripit ille boves, ovibus reddit ille reductis,
1135 hic pulsat tardos conversa cuspide asellos.
omnia iam pereunt Maurorum tarua nusquam:
solus eques currit iam campis nudus apertis.
Effugit ille ferus contracto robore Ierna,
et simulacra sui secum tulit horrida Gurzil.
1140 huius et auxilio sperans se posse tueri,
cornipedem infelix geminato pondere pressit
impediens, mortemque sibi miser ipse resumit.
quisquis is est quem, vane, oolis, quod gentibus ille
praesidium, quae digna tibi solatia praestat?
1145 dum tu morte cadis, dum frangitur ille per hostes,

1114 sonitus T 1117 antque T 1119 an tanc? 1128 mo-
rientium apud M. 1136 tarda moueri M 1137 equus M 1143 qui-
quis est T, quis, quisnam est M 1145 tu] que T.

dum confitit nitidum flammam solvente metallum,
Syrtica per latos fugiebant agmina campos,
quae circumfusus densis exercitus armis
insequitur, sternaens variis per devia fatis.

- 1150 nec potuit quisquam Romanos ferre sequentes,
morte gravis, faciemve fugax oculosve retraxit.
proiiciunt enses gelido terrore subacti,
principitesque cadunt. facilii iam caede trementes
miles acerbus agit. Solomonis signa retolkunt
1155 prisca viri, Ierna que simul captiva reducunt.
horrida per cunctos sternuntur funera campos :
per valles scopulosque ruunt. iam fiumina compleant
corporibus densis ; supraque cadavera calcant
quadrupedes, quassisque rubet leviz uscula membris.
1160 dant gemitus miseri. sanguis per gramina currit,
in manibusque virum concretos glutinat enses
aspersus super arma crux : ferrum omne rubescit.
occubuit princeps multa inter milia Ierna.
Marmaridum rex ille feras quondamque superbus
1165 confossus iacuit mediis bene nudus arenis.
Ille dies cunctis supremus gentibus easet,
si mora praecepitem tenuisset prospera solem,
fecit ut ante semel. iam pronior ordine certo
axis, in occiduis summaversus flammiger undis,
1170 ex oculis gentesque fuga bellumque tenebris
eripuit, fortisque acies in castra reduxit.

LIBER QUINTUS.

Victores placidam Romani nocte quietem
non omnes petiere simul, sed castra vicissim
conservant laeti et vigiles, nec lumina claudunt.
laeta per insomnes discurrunt gaudia mentes.

- 1146 maxillum T 1149 externens T, terrens M 1152 prouiciunt T
ibid. subacto apud M 1160 miseris T 1161 concretus M. —
3 lucri et uigiles T

5 militis indomiti nullus post proelia membris
torpor inest: quassos reficit victoria nervos,
virtutemque novat captae spes addita praedae,
et relevant animos fidi promissa magistri.

Maurorum interea, noctis defensa tenebris,
10 agmina currebant cunctis per devia terris,
sparsa metu. nox ipsa iuvat, nox ipsa fatigat.
eripuit mediis cunctos de faucibus Orci
occultans obscura viros: sed rursus easdem
sollicitat dubias incerto Marte catervas.
15 effugiant pavidi, nullo post terga sequente,
dum trepidant, strepitusque suos sonitusque suorum
esse putant hostes, turbatique ardua quassant
ilia cornipedum. crebris montana flagellis
nocte silentे crepant. socium terroribus agmen
20 exagit solidum quatiens levis ungula campum.

Altera Phoebeos cogebat currere cursus
Oceano reserata dies. turbatur anhelis
aequor et ardet equis; fervescunt stagna profundi,
aestuat unda tumens, et sacros parturit ignes.
25 consurgens solita primum pietate magister
laetus agit grates, dominum virtutis adorans
et meritas reddens tali pro munere laudes.
tunc laeti venere duces fortisque tribuni
et primi prooerum; medius quos ipse magister
30 sic prior alloquitur. "quae gens durissima vestros
corruit ante pedes, socii! sic mortis amicam,
sic iugulos inferre neci, sic currere in hostes
non Albis populos, saeva non Perside vidi:
nam quotiens victos hostes dare terga subegi,
35 intrepido totiens vultu rediere minaci
cum fremitu saltuque fero. tamen ordine summo
et nostri virtute dei confracta recessit.
nunc Labykos fines solito custode tueri
accelerare placet, felicia regua referre.
40 oocius in proprias numerosque reducete sedes

9 murerum T 21 currus? 30 quem T 31 Martia? 33 sae-
vam non Persida? 35 intrepidit? ibid. quotiens T.

et munite locos: celos inagine montes,
Antra, nemus, fluvios, silvarum laxa, latebras
cingite, et obcessas canti concludite fauces.

tempore sub modico periet gens impia Maura

15 deficietque fame. aut nostris se protinus armis
subiicit pacemque petet, si milite pulso
non valeat populare casas; aut ultima mundi
appetet arva fugax, et nostras deseret oras.

Byzaci geminis ducibus sit maxima cura

50 Massylas acies acie turbare sequaci,
sollicitis tristes gladiis urgere phalanges,
et procul a nostris expellere finibus hostes."

Dixerat, et omnes dicto parere fatentur.

digressus proprias florens exercitus arces

55 inde petit: subenunt urbes, castella locosque.
solvitur a longo miserabilis Africa luctu,
et placidum gaudens cantat vicesse Iohannem.
plausibus assiduis felix Carthago magistro
Iustiniana favens geminis exceptit in ulnis.

60 panduntur portae multo iam tempore clausae.
ingreditur victor populo gaudente triumphans
urbem per mediam. palmas laurosque virentes
Sidomii patres referunt; concurrit ab omni
turba via, exspectans acies intrare Latinas.

65 conveniunt fessique senes pavidaeque puellae
visendi studio; stantes per moenia matres
aspiciunt, variisque modis per gaudia plangunt.
contingunt animos saevi tot tempora belli.
femeina pietate dolent, oasusque priores

70 commemorant, narrantque feri malefacta tyranni,
gentibus ut dubias patefecit in ordine portas
foedere dirupto, miseram qua mente fecellit
fervidus aut quantis turbavit cladibus urbem.
laudibus immensis pueri invenesque senesque

75 imperiale canunt duotoris munere nomen,
exsultantque animis. omnis miratur et aetas

bellica signa videns, contortas palvere vestes,
 terribilesque viros quos fecerat aspera caedes.
 loricas, conos, clipeos gladiosque minaces,
 80 cingula, frena, comas, arcus pharetrasque sonantes,
 pilaque purpureum spectant gestantia ferrum
 sanguine Massylo. captivas cernere Mauras
 ire iuvat, ocelis inscripta ut fronte camelis
 impavidae sedeant, parvosque sub ubere natos
 85 contineant, ausae getminis ambiare lacertis
 sercinulas super et parvi cunabula lecti.
 heu miserae matres! vultu maerente laborant,
 impia corda gerunt. miseris modo matribus Afris
 iam servire volunt. didicerunt corda dolores
 90 impia, paenituitque malum; sensere quod essent
 bella cavenda nimis; damnant sortesque deosque.
 nec color ipse fuit captivis omnibus unus.
 concolor illa sedet cum nigris horrida natis,
 corvorum veluti videas nigrescere pullos
 95 matre sedente super, solitas cum porrigit escas
 ore cavo pansisque fovens complectitur alis:
 horribiles vultus parvis ostendere natis
 dum patres matresque libet. sic limina templi
 magnanimus ductor signis comitantibus intrans
 100 oravit dominum caeli terraeque marisque,
 obtulit et munus; summus quod more sacerdos
 pro reddituque ducis pro victisque hostibus arae
 imposuit, Christique patri libamina sanxit.
 Syrticus interea Carcasan agmina ductor
 105 finibus e cunctis, terror quae sparserat ingens,
 contrahit, et tristes lacrimis affatur obortis.
 "non ita deiectos sperabam cernere Mauros,
 indomitae gentes. nunquam superatus Ilasguas
 nudus adest victusque redit. matresque nurusque
 110 perdidimus natosque simul. quid denique restat
 ni mors sola viris? quid nunc placet? esse quietos?

an melius bellis armisque latesset dari
militis arma placet? turpe et miserabile crimen
confactos cessasse semel. non omne deorum

- 115 subletum auxiliu campis discessit in illis.
non ita vult Ammon; non, inquam, numina Gurzil
sic violata dolent. non sic fortuna minatur,
quae voluit servare viros. pecuaria tantum
perdidimus: nam robur adest. discernite quanti

- 120 occubere viri. veluti cedns hauriat undas
aequoris Oceani: numquid decrescere possit,
aut damnum sentire Thetis? tot et igne recuso
astra cadunt: signis plenum tamen omnia caelum
sidera semper habet. sic nostram laesio gentem

- 125 contigit: haut tamen omnino fortissima sensit.
consulite, et rebus celeres succurrите vestris."

Bruten ut emissas persenait ab ore querelas,
mente ferox rapuit bellum. "pater optime," dixit,
"ingeminans bellum nostros reparare labores

- 130 uxores natosque potes. cum funere vitam
et bellis finire placet. quae fama per omnes
gentis erit populos, si nostrae iniuria caedis
indefensa manens latum referatur in orbem?
absorptas melius subito telluria hiatu

- 135 mors rapiat gentes: extendant Tartara fauces
et nigrae pallore domus. Proserpina regnum
patris inops teneat nigri per bella mariti.
sunt acies, sunt arma tibi: surge, arripe bellum.
te duce confossum ponam sine crimine vitam.

- 140 haec est certa salus. tu nostrae gloria gentis,
tu virtutis honor, tu spes fidissima Mauris."

Vix ea Bruten ait: cuncti clamore secuntur
Carcasanque fremunt, Carcasan omnibus unum
gentibus esse ducem linguis animisque fatentur.

- 145 Ille ut conceptum populis auxisse furorem
vidit, et insanı rabiem suorescere Martis,

114 decorum T 116 amonem nam qui T, Ammon; non unquam M
117 dolet T 122 totis T ibid. decessus T 127 ab add. L:
139 confessus T.

- Marmaridum fates, habitat qua corniger Ammon,
inde petit, durius Iovis responsa poposcit.
semper amat miserias deceptor fallere mentes
- 150 Iuppiter hic, quena, vane, rogas: in sanguine gaudet
horridus, et cunctas quaerit disperdere gentes.
asper in adversa percussus fronte bipenni
taurus ut oculibuit, manibus tristissima vates
tympana rauca rapit, saltusque altaria circum
- 155 cum strepitu lymphata rotat. salit ardua cervix,
igne micant oculi, consurgunt fronte capilli,
ac facies testata deum fervore rubestit.
nunc maculat pallore genas, nunc lumina torquet,
nunc caput, alta fremens, saevos dum colligit ignes.
- 160 ut vero toto percepit pectore numen,
suspicit exoelsam nocturno tempore lunam
lumine sanguineo, scrutatur fata recensens,
ardet, anhelat, hiat, pallet, rubet, aestuat, alget,
fatidicum dum quaerit iter. vox improba tandem
- 165 prodidit ore fero fatorum arcana sub auras.
“victor Languantensis acerbo Marte Latinos
conturbabit agens. aeterno tempore Mazax
Byzacii campos magna virtute tenebit.
tunc erit alma quies. ocellos Carthaginis arcet
- 170 Carcasan ductor portis ingressus apertis,
altior et placidus, populo comitante feretur
urbem per medianam. vultus mirabitur Afer
terribiles; lauros current palmasque ferentes
huius in adventu. felix Carthago per omnes
- 175 dicetur populos. Carcasan terror acerbas
subiicit gentes; et foedera pacis amabunt.”
- Dum canit haec vates, conturbans spiritus ora
obstruit, et miserias mentes errore fefellit.
his gentes fallax deoepit fraudibus Ammon
- 180 Massylas, dum vera canens caligine vestit
insidiasque parat. nam Mauri tempore cuncto
Byzacii tenuere quidem semperque tenebunt

- ossibus arva suis, magni virtute Iohannis
quae modo fracta iacent. celsas Carthaginis arces
185 Carcasan ductor populis comitantibus altus
per medias ibat, tunc cum cervice recisa
infixum rigido vidi caput Africa conto.
Mentis inops nimium responsis fisus iniquis
horrida bella parat. discurrens fama per omnes
190 it populos, regnum cecinit quod gentibus Aminou.
excurrunt celeres calidia a Syrtibus alae,
invitantque feras regni sub imagine gentes.
barbara turba coit; numeris augetur et armis.
tunc equites pedites quaerunt, altisque camelis
195 Maurorum qui more sedent. nec solus Nasguas
aut gentes tantum, egerunt quae bella, priores
convenere sibi, sed si quis Syrtica rura
asper arat Nasamon, si quis Garamantidos arvis
proximus arva colit, pinguis qui margine Nili
200 stagna bibunt, venere viri. quis dicere gentes
aut numerare queat? numeres aut aequoris undas
nimborum aut guttas, aut quantas litus arenas
alluit, aut pelagus pisces aut terra volucres
omnis habet, varius quot gignit campus aristas
205 vere novo, vel totum ornant quot sidera caelum.
Viribus inde suis bellorum ductor arene
securum fortemque putans, simulacra novavit
signaque, et extremis acies commovit ab oris,
plus solita virtute fremens, ac pergit in hostem.
210 victus ut Herculeis Antaeus saepe lacertis
contacta lapsum reparabat corpus arena,
sponte cadens, victor donec Tirynthius artem
nosceret, et summis complexus viribus hostem
prensasset primum cum magno pondere corpus,
215 guttura saeva premens: ut terram tangere matrem
non potuit, victrix miseri mors lumina clausit:

185 carthas an T 186 ibit M 191 ala T 192 regnis T
197 si quis] quis T, quisquis M 198 asperat namason T ibid.
si quis] et qui M 206 aceruum M. an arenam securam? 212 ter-
rintes T 214 pensasset? ea verbi potestate qua est positum 2 276.

- sic victus vires Carcasan innovat omnes
 Syrtibus a propriis; sic et moritarus in hostem
 nescius arma parat. tunc liquit pectora terror
 220 Martis et obscurae tot saeva pericula noctis.
- Pervolat ecce levis, magno mandante Rufmo,
 munitius, et fama Libycas costerritat urbes
 iam placidas, victas iterum bellasse catervas,
 finibus oculuis equitum iam currere turmas,
 225 et Tripolis vastare casas, Carthaginis altis
 Carcasan ductore feras ad moenia gentes
 ire docens, nomenque sibi promittere regni.
 missus Sidoniam miles vix contigit aulam,
 ductori mandata ferens: concessit acerbus
 230 corda furor narrante vira. sed mentis honestae
 virtutem indomitam melior sapientia vincens
 consilium quaerit. voluntur pectore curae,
 nec movet obtutus: mentis discurrit assumen.
 omnia prospiciens pensat discrimine causas,
 235 et videt infandam cuncte de parte pericula.
 tunc proceres de more vecans consulta requirit,
 talibus et dictis animos curisque retexit:
 "victus bella movet, rursum vincendus, Ilasguas,
 o socii. expertis audens concurrere signis
 240 hic Tripolis iama rara premat praedasque rebellis
 diripit, in nostros promittens tendere fines.
 signa movere pato, tot gentiles obviis ire,
 externis cupiens conmittere proelia terris
 et procul a nostris prosternere finibus hostes,
 245 Africa ne saevis iterum concussa rainis
 plus pereat. turbant animos impensa locisque
 difficilesque viae: sterilia nam cernitur annas.
 perdidit ipsa suas bellis provincia vires,
 heu nimium defessa iacens. exercitus ingens
 250 non poterit sufferve famem. si admittimus hostes
 Byzacii extremos tantum contingere fines,
- 225 casas L, contra T, agres M 237 talibus edictis apud M: cf. 4
 309, 5 553. 240 tripodes T 244 airibus T 245 saevia]
 sua T, proprie M 248 perfidit T 249 defessa T.

iam properare volent; disperdent cuncta rapinis,
atque iterum fessam turbabunt proelia terram.
consulite, et dubios animos firmate docentes."

- 255 Vix ea ductor ait: populis placet omnibus ire
longius, atque ipsos Libyae sufferre calores
occiduos se posse ferunt; promittit et omnis
turba manus mentesque feras, magnosque labores
pro patria tentare volunt, gentesque rebelles
260 despiciunt animosque truces

Ductor ut erectas acies virtute feroci
vidit, et intrepidas sese promittere bellis,
signa movenda canit. tunc raucos buccina cantus
aere gemit; ciet armates vox saeva catervas.

- 265 conveniunt cunctae propriis a sedibus alae
et pedites iusati, comitesque ducesque Latini,
Massylasque trahens acies in bella magister
Cusina, Romanis semper fidissimus armis.
pergit in australem ductor fortissimus axem,

- 270 qua fervens loca sicca dies sub sidere cancri
sole perusta tenet nimium, semperque laborant
arva siti Zephyrisque carent. namque Africus illic
omnia flammivomis exsiccocat rura procellis.
illio et sitiens calidis exerrat arenis

- 275 Afer anhelus, inops, Stygias rimatur et undas.

Fama per innumeratas spargens praeconia linguas
ante volat, fortem referens properare Iohanneum
cum ducibus camctis. Abylae Tingensis ad arva
improba tendit iter. fines iam raptor iniquus

- 280 Byzacii vastabat eques. sic pectora rumor
nominis inquietiens magna virtute Iohannis
terruit: innumeratas acies post terga reflexit.
iam super esse putant: acti terrore magistri
experti trepidant; vultus memorantur acerbi
285 signaque cuncta viri; siccas superare Gadaias

257 omnes T 260 post truces T acies virtute feroci, M virtute feroci,
compilatio versu inferiori, cf. 8 190. 266 comites T 272 calent T
278 lagila tangeatis ad auras T 279 improbat T 284 tremunt T
ibid. acerbos T.

- nec dubitant, tristesque locos, quis nullus eundi
vivendique modus. non illis finibus ulla
aera per calidum tranat suspensa volucris.
anniger ipse Iovis, portat qui fulminis ignis,
290 vix impune potest ferventis margine caeli
flamina posse pati, quae terror iussit adire.
Ductor ut hostiles sensit cessisse catervas
per deserta metu, solita virtute fugaces
insequitur. calidas terrae sipientis arenas
295 acrior ingrediens iussit tamen omnibus undas
ferre suis Cereremque sibi. praecepta magistri
perficiunt celeres. sed quantum posset in illis
tot populos satiare locis, quantisque diebus
agmina tanta aleret! vacuantur fontibus utres,
300 iamque Ceres nusquam. siocis tunc faucibus ardent,
deficiuntque fame. heu, miles bacchatur auhelans,
et solis fervore rubens exaestuat, ardens
ignibus immensis; et nullis flumen arenis
inveniens scrutatur aquas vanumque laborat,
305 ut Danaum quandam Thebanos inclita campos
agmina cum peterent, siccatos numine Bacchi
expavere lacus fontesque, et flumina ductor
Adrastus latis sitiens quaesivit in arvis.
Deposit miseras erumpens voce querelas
310 miles Romanus. "si tristia fata minantur
tempore nunc uno Romanam perdere gentem,
sunt enes, sunt bella, ferae sunt gentibus irae:
lancea transfodiat; veniant vel fulminis instar
omnia tela simul; contortum viscera ferrum
315 transeat, atque animas tantum per vulnera fundat.
cur nos dira fames ardorque sitisque coartans
segnibus heu fatis, longa sic morte fatigat?
sit gladiis sacra manus. converte retrosum
signa. rogit ieuma fame haec te, o summe magister,
- 286 que add. M 291 flumina T 295 iussit] uix T ibid. tan-
tem apud M 296 sibi . T, . Sei M 304 scriptator T 306 dum
apud M 307 expediere M 308 adastrus latiss sentiens T 309 et
rumpens T 310 millex armatus ait si T 315 atque manus T
316 uos T.

320 turba. simul miserere eius nostrique tuique.

respice, magne, tuos. macies iam contrahit artus,
ossa que nuda rigent siccis tenuata medullis;
stringuntur nervi, cutis aret; lumina mersa,
infectae pallore genuae. iam mortis imago

325 corpora nostra tenet, sitiens et spiritus ardet."

Vix ea vulgus inops: populos pater ipse dolentes
continuit, fessosque bonus sermone refecit,
talia saepe monens. "o spes Romana decusque
atque salus patriae, nimios ne sperne labores.

330 vince situm diramque famem. nunc dura memento
facta patrum. vires populi sensere priorum.

sic domuere patres propriis virtutibus orbem,
aspera dum tolerant. summa est patientia virtus.
hanc metuant gentes. alios haec territat hostes,

335 dum necat hos. geminis acies inimica laborat
exitis: hinc sicca sitis fervorque famesque
exigitant, hinc terror agit Romanus et instat
solis iter tentare truces partesque negatas.
vestros zona rubens referet testata labores,

340 confirmante polo, magnoque Catone, secundum
me tentasse legent, quoquo hanc scripisse, minores.
vincat amor patriae montem, et sitis improba cesseret
flumine purpureo, ac vester satiabitur ardor."

Sic Latias placida mulcebat voce cohortes

345 egregius ductor, ceu flumine pectora dulci
cuncta rigans, epulis variis aut visoera replens.

Accidit infelix rebus fortuna Latinis,
quassato validas quae fregit robore vires.
quadrupedes cunctis quaerentes pabula campis

350 errabant: nam dira fames atque ardor habebat
omne genus; non herba virens, non frondibus ullis
arbor erat, densis subito cum palluit herbis
campus et adversi rubuerunt floribus agri.

323 lumine merso T	328 mouens T	337 romania et instar T
338 testate duces M	341 quoque et hanc petuisse M	342 mortem M
343 pusatio T	345 variis ceu flumine dulci pectora cuncta rigans epulis T	varia epulis M.

- longius optatas cernens grex improbus herbas
 355 (pulsabat nam dura fames) discurrit et omnes
 tundit ubique looos: nudas iam lambit arenas.
 nec potuit satiare famem, mala gramina pastus,
 quadrupes: ipsis nam cecidit densissimus arvis
 morte nova, pressans gelidis sub dentibus herbas.
- 360 funere cornipedum fracta est Romana iuventus.
 concidit ira ferox: it tristis et anxius omnis
 miles, et ingentes conturbant peitora curae.
 corrut hoc uno nimium conterrata casu
 virtus magna virum. primo tunc castra tumultu
- 365 turbavit fortuna nocens: hoc pondere pressit.
 Vedit ut hic ductor tantam evenisse ruinam
 et vires minuisse suis, ad litoris oras
 castra movens pergit, cupiens relevare dolentes
 et reparare viros. facilem iamque aera sentit
- 370 miles, et appropians vitales invenit herbas,
 flumina nulla tamen. siccis tunc faucibus ipsos
 impressant flores, succisque ardentia tingunt
 ora novis, epulisque famam viridianibus implent;
 nec tolerare queunt. captato tempore noctis
- 375 inumeri redeunt: alii sparsere per arva,
 pabula dum quaerunt; alii pro fontibus errant;
 saeva fames alios divertere terga coegerit,
 cunctaque destituant contempti signa magistri.
- Castrum locat ductor monstrati ad fluminis undam.
- 380 incubuit ripis sitiens Romana iuventus
 et liquidis solatur aquis. huc undique miles
 confluit ad latices et dulcia flumina potat.
 panis inops tondet flores herbasque virentes:
 his cupiunt satiare famem, mandata per urbes
- 385 litoreas dux ire iubet, deducere puppea
 vectantes alimenta suis. pro tristia fata!
 adversos habuere Notos. fors dura negavit
 puppibus aquoreas velis transire per undas:

369 iam orrea T, iam iam aera M 370 ad proprians T 371 ipsis T,
 ipsi M 375 an fugere? M 378 distituant conteati T 381 hinc
 apud M 385 pubes T.

proxima sciunxit. sed tunc nula fida Latnia

390 Urocliana manus Romanis addita fatis.

Astrices illis longo iam tempore terris
errantes habuere domos, gens aspera bellis
et numerosa viris multosque illacsa per annos.
haec ubi persentit venientis signa Iohannis

395 finibus eas suis, adventu territa primo

mittere legatos humilis pro pace eucurrit.

accipit hos placidus media in tentoria ductor.

poscentes veniam pacem gentique salutem,

summissi fudero preoēs. "tua, maxime rector,

400 fama potens animique vigor virtusque fidesque

ante volans gentes pariter conterravit omnes

et gratos ad iura trahit. cervico reflexa

subiicit ipsa tuis sese, fortissime, iuras

Astricum gens clara virum. tua foedera patres

405 gentis amant optantque simul servire volentes.

ad iuga colla parant. poscentibus, inolite, paroē,

oramus, pacem et placidam post bella quietem."

Has inter voces ignari murmura vulgi

in castris sonuere duoīs. "quonam usque necabit

410 agmina nostra famēs? vitae apes nulla salusque.

contrahimur miseranda manus." ductoris ut aures

contigit illo sonus, graviter commotus in aurem

sic Recinari ait. "infaustas nunc aree querelas

militis ignavi. quaenam dementia cordis

415 praecepsit miseras confusa mente catervas?

oernunt legatos. poscunt mea foedera gentes,

stant humiles precibusque rogant. hi nostra retexunt

intima secretunque malum. pro peccata ventrum

turba colens ritu pecudum vel more ferarum!"

420 illicet egrediens placidis oeler omnia verbis

murmura compressit, referens praecepta magistri.

postquam facta quies, legatis gnavor ipso

duktor ait "noster quas nunc exercitus iras

fuderit, audistis. cupidus fera proelia miles

425 per gentem transire parat, sed nostra potestas
 parcere subiectis semper studet: arma tenentes
 conterimus populos, humiles ascimus amicos.
 ite, viri: si certa fides mea foedera poscit,
 tradite vestra meis natorum pignora castris,

430 et pacem retinete meam. genus omne manebit
 securum Astricum nostro sub principe pollens."
 haec fatus donis onerat. servire fatentur
 Romano imperio, natos pro pignore pacis
 polliciti praestare suos. virtute Latinos

435 et probitatem probant; laudant viresque fidemque
 principis atque ducis; composta pace recedunt.

At procul in campos squalentes fessus Ilasguas
 errabat sitiens, nec tantos ferre labores
 iam poterat duramque famem. via nulla salutis

440 et nullum monstratur iter: post terga Iohannes,
 in faciem nimirum solis calor. undique genti
 mors erat ante oculos; nec tendere rectum
 nec potis est revocare gradum. confusa periculis
 anxia turba gemit: mortem orant. ire retrorsum

445 persuasit fortuna nocens, gentisque nefandae
 infaustum divertit iter. reddit improba Martis
 Syrtica sorte manus, telis non proelia poscens
 sed dubiam tentare fugam. explorator ubique
 Romanus currebat eques, mistusque Latinis

450 fidus erat Mazax, pariter vestigia gentis
 inquirens, qua parte forent. nec fama nec ullus
 proximus hostis erat, fecta cum nocte repente
 ardentes videre focos; dubique volant
 Astricesne forent an retro versus Ilasguas.

455 Fluctibus Oceani nigros Aurora iugales
 tristior extollens radios tendebat in axem,
 luctificum Titana trahens et fata ferentes
 impia solis equos: absoondunt nubila cursus,
 obscuratque diem squalenti lumine Phoebus.

431 secum T 432 nec T 435 proprietate T 441 gentis
 apud M 442 post nec M usquam 446 mortis T 447 non] in MT
 457 lutificum T 459 scaleati T.

- 460 nuntius ecce volans retulit sub nocte silenti
se procul a fossis late vidisse suorum
inumeros lucere focos, seu sensus Ilasguas
conversus post terga reddit, seu proxima tentat
Astricum gens castra locis. manifesta relatu
465 non fuerat vox illa. suo dum pectori ductor
perquirit sollers angusto tempore causas
et stupet in dubiis, veniens super ecce repente
Cusina fidus adest, multa stipante caterva,
atque duci sic laetus ait. "fugitivus Ilasguas
470 hinc furtim transire parat defectus inermis,
languida castra movens. tempus venit — arripe signa,
maxime ductorum — fessam modo perdere gentem:
namque est militiae facilis labor. annis opacus
alluit umbriferas viridanti in margine ripas,
475 arboribus septus variis et arundine glauca.
huc gentes tendunt. primi veniamus ad undam,
atque omnes teneamus aquas." placuere loquentis
verba viri populo: ductor tamen ire vetabat,
defessi retinens iamdudum murmura vulgi
480 pectore sollicito. sed quis praecepta iubentis
certa dei superare queat vel sistere contra?
castra movens ductor comptas iubet ire cohortes
per numeros turmasque suas. tunc pulvis in altum
conglomerat nubes atque aethera turbat arenis.
485 infandum carpebat iter, collesque malignos
tristis et infaustos monstrabat Gallica campos.
conscendens Titan altum flammabat Olympum
curribus igniferis, medium cum fluminis alveum
alternae posuere acies. sed Syrticus hostis
490 continuuit terrore gradum, retroque revertens
deseruit ripas optataque flumina liquit.
Praecipit hic ductor fossas et castra locari;
ac Martem differre mora pugnamque sequenti
luce movere parans, labentia flumina tantum
495 et sumptis latices iussit defendere telis.

462 rerves M. an fessus? et 437 et 472. 463 tendit M 464 astri-
ricum T 470 defessis T 483 tunc] te T 484 conglomeraans T.

utile consilium, si tunc Romana iubentis
 implesset praecepta manus. miserable fatum
 audaces dedit esse viros; passimque iuventas
 per campos diffusa ruit, primique lacessunt
 500 agmina prima viri. concurrunt ordine nullo,
 non acie compti, subito clamore Latini.
 non tuba belligeros oecinat clangere tumultus,
 praeceptis contacta ducis; non ardua pugnae
 signa locis statuere suis. incompta per hostes,
 505 heu, male fisa manus fatis currebat inquis. .
 territa cesserant primo certamine retro
 agmina Massmaridum. sequitur Romana iuventas,
 aspera non densa permiscens proelia telis.
 corpora certamen fugientum conserit hastis
 510 per campos Latiaris eques, figitque premitque;
 et subigit victos inter timor ire camelos.

At procul armipotens munibat signa Iohannes
 ordine cuncta suo, fossaque et castra locari
 praecipiens, tantum servandam ob fluminis undam
 515 rectores iuvenum fortes pugnare iubebat.
 composuere acies. dextrum latus ipse tenebat
 Cusina, Massylis septus telisque Latinia.
 Fronimuth hunc iuxta, Romanis fortis in armis,
 et dux ille potens, felici noamine comptus,
 520 duo felix non sorte, Iohannes.
 at laevum tenuere latus Putzintulus ingens,
 Geisirich arcitenens et oelsis Induit armis.
 ipse loco medius ductorum maximus auctor
 stabat, et incaasum socios sermone amonebat,
 525 iam fato incumbente gravi; quem Tarasis ante
 condensas peditum cingens umbone phalanges
 veloci volitabat equo, turmasque parabat.

496 nunc apud M 501 conti sedito T 502 glosgore T 505 sa-
 tis T 508 condensis M: cf. 5 540. 511 subicit apud M 513 et
 add. M 514 seruandam tantum apud M. et sunt similes versus 3 408,
 4 980, 6 374. 515 hostes spagnare T, hostes expugnare M 520 sup-
 pliet M ductor erat peditum. 521 lilium T ibid. butzuntulus T
 522 griseith T ibid. induit T, inclitus M. mihi proprio opus esse vide-
 tur nomine.

Nuntius interea venit celer ecce magister,
 turbatos hostes referens iam victa per agros
 530 vertere terga fuga. sed non his vocibus illum
 consilio iuvenis valuit depellere iusto:
 mens immota fuit. sed non sic iussa tremendi
 nunc volvare dei. cunctantem bella subire
 armigeri suasere ducem, fortissimus olim
 535 Ariarith et Ziper melior, dno maxima belli
 fulmina, Massylae quos tunc tenuere phalanges,
 et virtute pares, et fatis compar uterque.
 tunc Ziper sio orsus ait. "succurre Latinis,
 maxime ductorana: socii fera proelia campis
 540 miscent, sed denso rari turbantur ab hoste.
 imprimis hos numerus: socios in bella sequamur.
 arma cape, et succurre tuis." hic fortis amore
 Ariarith exarsit pugnae, cogitque morantem
 signa movere ducem. fidi qua voce ministri
 545 ductoris compulsi animi. gemit horrida cantu
 buccina letifero, turmasque in proelia cogit.
 it bene ompta manus, frustra quae fata premebat.
 sic placitum tibi, summe pater, cum laedere velles
 peccantes Libyae populos. delicta fuero
 550 tanti causa mali; fuerat non culpa regentis.
 Carcasan longe glomerari pulvere nubem
 prospiciens, proprium Nasamon ciet impiger agmen,
 talibus et dictis trepidantia pectora firmat.
 "indomitae gentes, quarum me cognita virtus
 555 Romanas acies armis tentare suasit,
 haec est illa dies vobis qua corniger Ammon
 promisit fatale solum. nunc ite per hostes
 intrepidi telis: patrias modo pandite laudes;
 quisque manu pugnate truces, et fidite fatis.
 560 numina magna iuvant: dabitur victoria nobis,
 credite, certa, viri. turpem removete pavorem,
 et solitas vires animosque in proelia fert."

528 magistro † ex minister? 530 is T 534 suadere T 535 aria-
 rit T 537 patres T 538 sicorus T, securos M 547 preme-
 bast T 548 dum spud M 550 causa] nostra T 553 edictis T.

- vix ea Carcasan : clamor per castra cucurrit
 Syrtica terrifous , saevo crepitante tumultu.
- 565 Marmaridae fremuere acies . sors dura furores
 incitat , et saevas stimulat Bellona catervas ,
 barbara sanguineo compelliens terga flagello.
 tunc rabie fera corda tument . iam linquere castra
 cooperat innumerus sonipes , camponque tenebat.
- 570 Amnis erat medius , bellorum fraudibus aptus
 Massylisque dolis . densum nemus impedit arna
 frondibus implioitis : steriles tenuere myricae
 invisas valles , foliisque oleaster amaris.
 Marmaridae hic acies , acies in parte Latinae
- 575 adversa stabant , et tristia bella ciebant.
 militis arma nemus ferrumque volatile ramis
 impedit oppositis , tenuis nec transit arundo
 praevalida compulsa manu , nec flectit iu hostes
 liber equum domitor , longo nec ludere pilo
- 580 implicitus strictis miles valet undique ramis.
 sollicitos locus ille duoes cautumque magistrum
 abstinuit bellis , aciesque stare coegerit.
 continuere gradum : non se committere quisquam
 ausus in abrupta tenuit vestigia ripa.
- 585 ductor adit virtute locum
 armigeris tentare parans
 qua valeat transire via
 condensos saltus
 occultus Nasamon
- 590 et tutum servatur iter
 fida manus compressa fuga
 adventu properare feri , nec missile torsit.
 adversum Nasamona videns fugit ilioet Austro
 ocior et somno visa non tardior umbra.
- 595 Certior ecce volans magno tunc fama magistro
 pacificos retulit iam linquere proelia Mauros ,
 compulsos terrore gravi ; iususque Iohannis

- auxilio Paulus sapiens et Amantius una
accelerant relevare viros. vestigia musquam
600 Maurorum tunc visa: metu nec proelia Mazax
respexit fugiens, faciem nec torsit in hostem.
tunc versi fugere duces, pavidique tribuni
discedunt cuncti, dimisso ad bella magistro.
insequitur sparsas acies tunc vitor Ilasguas.
605 clamor it alta petens. tunc pars inimica resolvit
vallibus e mediis per latos agmina campos.
dirupto credas subito telluris hiata
surrexisse viros. circumdant signa ruentes
hinc atque hinc, sparsosque super tot milia currunt
610 densa duces; iunctisque dies excluditur hastis,
et campos late noctis pressere tenebrae.
dat gemitum miseranda manus, telisque cruentis
per campos funduntur equi: furit impiger hostis
asper et immensis. posset genus omne Latinum
615 illa dies una pariter quassare ruina,
ni pater omnipotens caelo miseratus ab alto,
Romanas acies tanta inter milia servans,
salvasset magni fugientes voce Iohannis.
namque videns socias campis desistere turmas
620 talibus, ore tonans, dictis exaggerat iras.
"si morimur, socii, si fors suprema Latinos
sorte trahit saevisque parat prosternere bellis,
feminea cur morte cadam? si vita superstes,
cur timidus fugiam? frenos iam flectite, cives;
625 figite signa, viri: furias contempnite gentis,
et pugna tentate truces. aut vincimus hostes,
si deus ipse volet: vel si delicta resistunt
partibus aucta meis, propria non laude caremus,
dum morimur. revocate fugam: iam stringite ferrum.
630 me, faciat, quod quisque videt." sic fatus acerbo
dentibus infrenuit vultu, capulumque coruscum
corripuit, gladiumque furens ad vulnera traxit.
ad vocem pars certa reddit. tunc proelia surgunt

- aspera, et assidue discurrunt lancea nimbo.
635 loricae galeaeque tenant, gemit ictibus umbo
 aereus; et ruptis inter praecordia venis
 purpuream fundunt animam. virtute superbus
 Ziper, acerba furens, ibat per tela, per hostes,
 Syrtica letiferis prosternens agmina telis.
640 et Sulumur pariter, fato sed impar uterque,
 pectora multorum contra venientia longis
 transfodint sonis; trepidum iesus inserit hasta
 corque virum; volucsi fundunt cava tempora ferro.
 diripit ille caput, magnum femur amputat ille.
645 non aliter geminos spectassent ore leones
 in medios saevire greges. nunc unguibus atrox
 diripit hic praedam; nunc dentibus ille cruentis
 frangit melle pecus, tepidoque in sanguine gaudet.
 at parte ex alia Bulmitris et Ariarath ingens
650 Dorotisque ferox atque armiger ipse Iohannus
 funera per latos contra venientia campos
 vulnere fundebant vario. maurorone superbus
 ille furit, pilo melior valet arduus ille.
 hinc torquet rigidas nervo stridente sagittas,
655 hic fremit arte potens, et telis pugnat utrisque.
 ipse inter medios ductor mucrone coruscat
 fulmineo, hostiles aroens terrore phalanges.
 carmina non aliter referunt per bella Gigantes
 armatum tremuisse Iovem, cum fulminis ictus
660 perderet horribiles flagranti vulnere fratres.

Vinceret illa manus, ni tunc fortuna negasset
 successus irata suos. iam crescit iniquis
 innumerosa manus: pedum venere catervae
 Marmaridum. densum circumvolat undique ferrum
665 stiptis et gravidi robur, lapidesque minaces
 fulminis instar erant. latet atrox pulvere campus:
 vix sua tela potest pressus iam cernere miles.

636 arcus T	638 liper T	642 tretum vel tritum T	644 me-
diuum M	645 ora spud M	646 tunc apud M	647 ille pre-
ille gregem M	649 bulmitris et ariarath T	650 ac spud M	dam T,
662 tuos spud M	663 pedum T.		

obnixus dux contra omnia tela resistit,
vertere terga vetana. magno impidente tumultu

670 armigeri oscidere duo : cadit Ariarath ingens
missile non uno, et centum per vulnera Ziper
magnanimus. duro venientis comminus iotu
ductoris transfixit equum; quod missile dextra
acris equi rapiens fortis de corpore duxor.

675 fregit et in faciem furibundus dirigit hostis.

Hie fusos socios et iam sua vulnera cernens
infremuit dux: tunc se super ardua terga
composuit sublatus equo, vultuque minaci
terribilis densum dirupit concitus agmen.

680 efficit ense vias inimica per agmina duxor
cum sociis: acies pulsae terrere magistri
post tergum redeunt. spatium sibi vindicat heros,
atque suis iter in medios tunc dirigit hostes,
Disponens per signa viros; arcetque sagittis

685 Massylas acies. nulli tentare furestem
iam potuere viri. sequitur quicunque magistrum,
vulnera converse redeuntia suscipit arcu.
adversus quis forte petit: per peetus anhelum
longius erecta transfixus funditur hasta.

690 qui lateri iungunt, iaculis volitantibus acres
dant animas, vel utrumque latus diffundit arundo.

Tunc metuens Nasamon duxoris iungere signis
cessit, et in latos ferus ex indagine campos
spargit equos; illoque necat qui signa fugaces

695 deseruere viros, et primi Martis acerbas
extimue minas, ac veri terga dedere.

Dux erat egregius, duxoris nomine fulgens
nec virtute minor, Romanis clarus in armis.
hunc precul ut dux fugientem proelia latis

700 prospexit campis, tali aic voce seutus.

"haec est vestra fides? sic proelia moxinaus" inquit

669 magnol] in agro MT 670 ariarth T 671 riper T 672 post
magnanimus hiat oratio. 677 per apud M: cf 4 457. 681 pul-
art T, pulsat M ibid. magister TM 690 uenient M: cf 1 221,
5 692 et Italicum giungere t. e. arrivare. 691 vel em MT ibid. de-
fundit T 693 seruens et T.

- " ut pereat Romana manus ? nunc deseris arma ?
 quo ruis, infelix ? per te miseranda iuventus
 famaque nostra perit." ductoris vocibus ille
 705 erubuit, durisque dolor simul ossibus arsit.
 tunc pudor infaustus gentes spectare sequaces
 impulit. hostiles cupientem rumpere turmas
 urgebat mors saeva virum. defendere certat
 oppressos socios : victor iam sternitur hostis,
 710 eripitur victus, mutantur fata cadentum.
 audentem fors prima iuvat: iam caede superbus
 perfurit, et variis prosternit corpora fatis.
 mater ut Hyrcanos catalis furit orba per agros
 tigris anhela suis, raptos quos forte cubili
 715 Caucasio subtraxit eques — spectacula Persis
 regibus ille ferens, ferrata calce fatigat
 cornipedem pavidus: similis tunc illa marito,
 et levior Zephyro, teneros dolet aspera fetus
 atque volat —, sic dux populis concurrere certat.
 720 hic rapit ense caput morientis; missile torquens
 eminus hunc sternit; valido per pectora conto
 percutit hunc; minitans tremula transverberat hasta
 alterius clipeum pariter palmanque latusque.
 ille femur moriens despectat vulnere raptum,
 725 parte cadens, iuxtaque dolet sua membra superstes.
 saucijs ille iaoet, casu confractus equino,
 confossusque super sonipes: crux emicat alte
 spumeus, et tepidis currens miscetur arenis.
 mille modis fervens spargebat vulnera victor,
 730 fortuna praebente vias: iam lassus anhelans
 fumat equus cursusque negat. Maurusia crescit
 adveniens acies: Camalusque Cerausque secuntur,
 Stontaus atque ferox. ingens exercitus hostem
 ambit, et anterior conturbat lancea campos,
 735 densa volans: iaculis clipeus venientibus obstans
 aere gemit rancunque tonat. clamoribus instant,

702 româ manus quo nunc mea dexit T
 732 camarusque T.

711 ardentes T, audentes M

conturbantque virum. fixus contexitur umbo
missilibus densis: ipso iam tegmine subter
pondere telorum premitur, fessumque fatigat

- 740 silva gravis, turbaque superveniente laborat.
paulatim excedens vicinas litoris oras
arte petit, dextrumque latus subvendicat undis
aequoreis, laevum gradiens umbone tuetur
tergaque. tunc telis faciem defendit iterque.

- 745 ut leo venantium trepida vallante corona
impavidus virtute fremit, rictuque tremendo
murmura convolvit, saevas dum concitat iras,
erecta virtute furens; nec currere contra
est animus virtusve viris, sed vocibus hostem
750 et tantum innectis pertentant longius hastis.
non secus ille furens turbis compressus abibat,
litora curva tenens clipeoque hastilia vitans.

- Est locus in mediis longe praeruptus arenis
fluminis in morem, pelagi quem margine fluctus
755 alluit, atque undis agros concludit amaris,
egrediens; quibus alga locis limusque relabens
atque altum tremulo nutrit sub gurgite ooenum.
huc ubi pervenit, nigras equus horruit algas
et pavidus post terga redit. tunc naribus afflans
760 erexit geminas (signum formidinis) aures,
datque latus, fumatque ferox, oculosque retorquet
prospiciens, nec dirum audet tentare periculum.
finierat spatium vitaeque viaeque repugnans
dux, heu, magnanimus. sequitur clamoribus hostis
765 densus agens turbansque virum. tunc calce frequenti
pulsat equum geminans et magnos concutit arinos.
extulit impulsus sonipes, cursuque negatam
tentat adire viam, absorptusque voragine mersit
ipse cadens, dominumque super gluttivit hiatu
770 terra nefanda fero, rapuitque ex hoste receptum

738 subut T 746 rituque T 747 conuiuit T, conciliat M ibid.
seus dum concutit T 750 in tactis apud M 757 putret? 766 ge-
minos M 770 ex add. M.

suscipiens fortuna virum, ne staret inermis
aut humilis precibusque rogans; tribuitque sepulcrorum,
ne nudum in Libycis iacisset corpus arenis.

LIBER SEXTUS.

- I**nterea ductor inunitis agmine signis
iam tutum carpebat iter; sociisque reductis
successit parvae defessus moenibus urbis.
hic populi satiata fames; post bella salutem
5 hic licuit spectare viris; hic ardor equorum
pulsus aquis tristisque fames per pabula cessit.
fovit eques olim sitiens per flumina miles,
optatis gavisus aquis; casusque priores
commemorans gelidis infundit corpora lymphis.
10 percipiant epulis parvas post tempora vires,
laetificunque bibunt post tristia bella Lyaeum.
nox terris nunc acta ruit, mundique labores
distulit, obscuro confundens omnia caelo.
hanc sequitur madidus curis solatia somnus
15 dulcia referens, tacitisque amplectitur alis.
solverat effuso nutantia lumina cornu
noctis amica quies. tunc corda oblita malorum
atque sui iacuere virum; nimioque labore
cetera defessis proflabant corpora membris.
20 Dux tamen insomnem turbato tempore noctem
protrahit, innuferas volvens sub pectore curas.
concucessus pietate pater, tot funera deflens,
ingemuit lacrimasque dedit. Recinarius illic
solamen ductoris erat sociisque laborum.
25 hic mala mista bonis partem semperque ferebat,
non humili cum plebe iacens, gravitatis amicus
et virtute potens, animam qui ponere nunquam

5 sperare *M* **10** paruo post tempore *M* **12** et tunc atra?
15 post dulcia *M* add. tunc. **27** animamque ponere *T*, animamque ex-
ponere *M*.

pro patria timuit. novit ferus omnia Perses
facta viri, ingenium, vires, consulta, labores,
80 Martis opus clarum, pacemque fidemque benignam.
novit in infensis quae fecit et Africa Mauris.
novit et ipse pater secum tolerasse labores
saepe virum. sic trevit amor, sic grata voluntas
inter utrumque manet. patrem putat ille Iohannem;
85 ille putat genitum proprio de sanguine natum.
ergo inter sese tristia narrabat uterque,
pervigil infausti referens pia funera campi.
dux prior haec. "vana est hominum vigilancia certa
non vigilante deo: propriis non viribus ullus
40 vincere bella potest; solus qui conterit hostes,
omnipotens, qui cuncta movet vertitque ruitque.
non tamen excelso nimium Romana propago
invisa est domino, tanta inter milia pressos
quod voluit salvare meos. reparare ruinam
45 accelerare placet, pugnam tentare repente,
dum victor securus abest victumque fugacem
esse putat. victi quotiens vicere superbos
Marte viros! datur et paucis Victoria maior.
consule, care, magis nostris quid competit armis."
50 Tunc placidus gravitate sua Retinarius ora
solvit, amica duci referens consulta iubenti.
"divinum spectare pium est, o summe magister,
auxilium. pugnas iterum tentare quid instas?
virtus nota movet magnaeque potentia dextrae:
55 non tamen ambiguis caput obiectare periclis
nunc opus est. hostes fecit forsaeva superbos
audacesque iuvans: fugientum proelia semper
frigent corda metu. mortis contracta pavore
virtus magna timet. belli sufferre tumultus
60 paucorum est, post bella magis, quae caede recenti
concussere viros. sparsa est pars maxima nostra,
sed manet incolumis. huic fortis collige, duotor,
et vires reparare iube, gentesque require

31 infessis T 85 iste M 42 tantum celo TM 46 adest TM
49 qui T 56 non T 62 hac T, nunc M.

alterna de parte ciens, quae nostra fideles
 65 foedera semper habent. has motis praeceps cannis
 et signis se aperire suis. exercitus omnis
 conveniens sic tutus erit, veualia quippe
 inveniens quaecunque volet: pecuaria secum
 multa trahunt gentes. venient ad litora puppes,
 70 et Cererem Bacchumque ferent: iam tempus apertum
 aequor habet. quassas reparabunt agmina vires,
 oblitaeque metus renovabunt proelia turmae."

Consilium placuit; fidique magister amici
 optima dicta tenens celeres mandata ministros
 75 ferre iubet cunctis. sonipes discurrit ubique
 ductoris praecepta ferens, gentesque suosque
 praecepitanter agunt. nullus per bella repulsus
 sic potuit renovare celer fera proelia ductor,
 quivit ut egregius vigilanti corde Iohannes.
 80 non illum fortunia prior Mavorte secundo
 inflatum evexit, nec tunc contraria fregit,
 immotum virtute sua. iam roscida surgens
 Oceano gelidas Aurora removerat umbras.
 ductor ut albentem vedit consurgere lucem,
 85 lavit aquis geminasque manus vultusque gerentes
 pulvere concretos hesterno Marte capillos;
 oravitque ferens palmis haec verba supinis.
 "omnipotens genitor, virtus et gloria rerum,
 certa salus mundique sator, qui foedere certo
 90 omnia disponens vertisque regisque movendo,
 tempora permutas, nec tu mutaris in illis;
 quattuor explicitum volvens successibus annum,
 bissenisque diem claudens aequalibus horis,
 ordine cuncta novas, nec tu renovaris ab ullo,
 95 idem auctor dominusque manens et coaditor orbis.
 credo, summe pater, tua sit quod magna potestas,
 et fateor. miseras gentes sua pessima fallant
 numina quae credunt. permittis saepe probari

66 se add. M ibid. annis T 81 exxit nec tunc T, erexit nec
 nunc M 83 occiani T ibid. renouauerat T 86 cristene T
 97 fallans T, fallunt M 98 probare T.

- ipse tuos, pietate tamen celer erigis idem.
100 appropia, fessisque tuis solatia praesta.
 erige Romanas acies, prosterne superbas
 Massylas, quae bella volunt; nostraeque ruinae
 festinus succurre, precor, et consule, rector."
- Haec orans vultus lacrimis implebat inundans,
105 concussus pietate pater, Libyaque periculum
 sollicitus pensans iterumque iterumque gemebat.
 hic pater omnipotens lacrimas et verba dolentis
 suscipiens, Latias voluit revalescere vires.
 adveniunt socii, Martis quos sparserat horror
110 hostilisque metus. multos tunc esse magistra
 incolumes referunt Vinci, spectare sequentem.
 gaudia parva salus sociorum audita creavit
 solamenque mali. duotor tunc contrahit omnes
 aere ciens. rara trepidi cinxere corona.
- 115** circumstant tristes, lacrimasque in peitora fundant.
 quos bonus affatur miti cum voce magister,
 exhortans relevansque viros; et talibus infit.
 "non lacrimis, iuvenes, animos confringere fortis
 est opus in bello. nunquam Romana iuventus
120 frangitur adversis. nimium cur fletis, amici?
 en socii veniunt mediis ex hostibus omnes
 incolumes. alios aiunt superesse docentes.
 si vivant socii, nihil est quod quisque sub hoste
 amisisse putet. praedam quam forte deletis
125 nunc vobis rapuisse viros, servata manebit,
 augeturque magis. tumidos quos cernitis hostes
 caede levi, discent graviter quid proelia possunt
 Romanusque vigor: tunc vestras tollere praedas
 Maurorumque simul solita virtute iuvabit.
- 130** solvite maerentes animos, expellite ouras,
 indignosque metus vestris arecte, Latini,
 pectoribus. veniet rebus Victoria nostris."

102 tella T **108** suspiciens T *ibid.* recalscere MT **111** victos
 operare salutem M **115** pectore apud M **117** que add. M **118** con-
 fringite T **122** aiunt] autem M. qua particula non utitur Cerippus.
132 vestris MT.

- Laetificans alios referebat talia duxit:
ipse dolens vultus hilares simulabat amicos.
- 135 spem dabat aspectu: curas nam corde premebat.
inde petens Vinci Romanum contrahit agmen,
dispositusque duces numeros fortisque tribunos
in proprios remeare locos, reparare fôrando
quadrupedes fessos, pugnam sperare sequentem.
- 140 corrigit ipse viam, gradiens per litoria oras,
qua socios posset victu reparare diurno.
inde superna petit contemptis moenia ripis.
urbs Laribus mediis surgit tutissima silvis
et muris munita novis, quos condidit ipse
- 145 Iustinianus apex, orbis dominator eoi
occiduique potens, Romani gloria regni.
huc socios duxit celeres occurtere iussit
atque duos gentesque sibi, quas ipse fideles
noverat esse suis primo in certamine signis.
- 150 Nuntius infelix Tyriam concusserat urbem,
proelia dira ferens et saevi funera campi.
obstupuere quidem; sed apes fidissima rebus
una fuit, salvum retulit quod fama magistrum.
- Coniugis interea miserae pervenit ad aures
- 155 haec eadem pinnata ducis. stupefacta relinquit
corda calor, subitoque tremens oppalluit ore.
mox miseranda oadit: caelum terraque tenebris
eripuit cum luce dolor. tuac mortis imago
clausa diu tenuit resolutis lumina nervis.
- 160 accurrunt famulæ, dominamque levare oadentem
nituntur celeres, refovent et pectora palmis.
spiritus in gelidis tentus recolescere membris
vix potuit; manibusque erecta reaedit,
nec movet ohtutus, amens et saucia luctu
- 165 immemor atque sui. mentem vix fessa recepit
ceu dubiam: primo luctus sic orsa dolore est.
"cor dolet, et nullas effundunt lumina guttas.

134 docens apud M 136 uisci] campum M 138 fauendo apud M
141 quos T, quo M 153 qui T 163 erecta T, suis erecta M. immo
suarum. 165 mox MT.

- cur miserae nullas prorumpunt ore quæstas ?
luctibus in tantis animis dolor exedit ardens,
170 an dolor ipse magis lacrimas et verba negavit ?
mene geregrynæ sors haec miserabilis urgens
in Libyam duxit, pelago terraque secutam
coniugis arma mei ? cur non per bella cucurri ?
nunc pariter miseros caperet fors saeva sepulcri
175 clausa duos rupit subitus telluris hiatu.
dulcia consertis strinxisse pectora palmis,
misquissemque simul, corpus complexa mariti.
dulce mori miseris. iterum comes ire per umbras.
atque utinam fatis cupide licuisset amanti !
- 180 ah miserande, iaces extrema clausus arena,
quem gentes tremuere ferae, virtutis adegit
causa mori. quidnam populo fugiente redire
solus et innumeræ voluisti pellere turmas,
heu nimium confise tui ! quo versa recurram ?
- 185 quove ruam ? auxilium cuius captiva rogabo ?
tu miserae requies. tecum transire profundum
non timui secura tui, cum fervidus Auster
iactasset trepidas fluctu surgente carinas.
te sine per duras potero remeare procellas,
- 190 infelix coniux, tanto viduata marito ?
o mihi si medios rupissent prospera luctus
fata, trahente die tantos nec ferre labores
passa diu ! mors saeva foret, sed sorte recenti
manibus ire mei fruerer sociata Iohannis."
- 195 Sidoniam tantis implebat luctibus urhem,
cum lacrimis miseranda gemens : ululatibus augent
ardua tecta sonos. cunctorum lumina salsos
effundunt fontes, gemitus pia pectora rumpunt.
- At pater alternans magnas ex ordine curas,
200 sollicitus rerum patriaeque suaequæ salutis,

169 animi M 174 caperent, fors, saeva sepulcri clausa duos, ruptæ
subito M 176 strinxisse pectora palmas T 178 mori ! Misero
possem comes M 179 fatis licuisset cedere M 180 externa MT
185 queque apud M 186 miserere quies T, miserere precor M
189 an diras ? M 194 ore T 196 augent M, agens T 199 anas
uix T, omnes uix M: cf. 7 288.

agmina cuncta movet. latis incedere campis
 et forti properare duci veneranda senectus
 evigilanter agit populos. reverentia tanti
 pulsat amorque viri; gravitas seniumque laborque
 205 verbaque blanda iuvant, tristes mulcentia mentes.
 ergo tot impensis genitor tunc ire iubebat,
 et socios urgebat agens, forte magistro
 consilium gratus senior mandabat amicum.
 neo non egregius dispensans omnia Petrus,
 210 ceu foret ille senex, magno mandata parenti
 ferre iubet celeres iterumque referre ministros.
 quam reverende puer! Libyen cum patre tueri,
 an patris pietas animum movet? hoc ego, quicquid
 esse putent dicantve, ratus: mirabile signum est,
 215 has puer ut tenero discernas pectore curas.
 iam gentes rumore tuo pavitantque tremuntque,
 deficiuntque metu, palmis oculisque timorem
 audito parvi signantes nomine Petri.
 At famuli pariter oura praestantius omni
 220 pro rebus magnoque laborant magistro,
 pellentes dubias exire in proelia turmas;
 hortanturque viros, flectuntque moventque docendo.
 hic prece nunc socios, asper nunc increpat ille:
 edit amare moras angusto in tempore cives.
 225 quippe dolor pietasque virum magnique Iohannis
 pulsat amor mentes. placido modo pectore vultus
 versat, et absentes animis auditque videtque
 sollicitus, dominumque rogit pro nomine tanti
 proque salute ducis. pavitat secumque volutat,
 230 atque animis tam dura putans pia corda fatigat.
 quo pater ille modo, quo nunc Recinarius una,
 scilicet infando tristantur pectora casu.
 ardet adire viam, dilectas cernere turmas,
 oscula vel plantis optans libanda magistri;

204 amor T 206 impensis T, proceres M 208 amicus T 211 forte T
 212 rereude T 214 putem dicam ue T 216 timore T 217 mo-
 rem T 220 laborant quique magistro M 222 flettunt T
 225 quodppee.

235 cunctaque disponit, cura bene cautus in omni.

Plausta gemunt onerata viis, altisque camelis
fervet iter; Ferrum resonantia concutit aera.
omnia per latos convectant horrea campos,
armaque multa viris more expendenda Latinis.

240 iamque duces hinc inde ruunt fortesque tribuni,
victricesque ferunt aquilas, atque agmina densant.

Mittitur et sollers geminas componere partes
Stephanides iuvenis, discreta mente, Iohannes.
namque inter sese duri iam semina belli

245 saevus Ifisdalas et fidus Cusina funoti
tunc habuere odiis. bellum iam corda futurum
cooperat alterno succendere barbara motu,
invidia geminante iras. hunc ergo magister
inter utrumque iubet placidam componere pacem

250 et sedare viros ipsasque arcessere gentes
subsilio rerum. neo duras flectere mentes
aut animos alius posset placare feroceis.
hic poterat rabidas verbis mansuescere tigres
atque feros facili mulcens sermone leones

255 serpentumque malum dictis arcere venenum.
distulit ille tamen alterna parte furentes,
compressitque nefas, et pactum gentibus auxit
arte nova. quo saepe metus, quos ille labores
inter utrumque tulit, tantas dum flecteret iras!

260 pro patria libuit tot saeva pericula ferre.
composuit gentes, pariterque ad proelia movit.

Convenit ergo fremens, variis ornatus in armis,
innumerisque acies Maurorum in proelia ductor
Cusina fidus agit. commotis omnia cannis

265 arva gemunt: solidant latos vestigia campos.
ille duces proprios triginta fortior armat;
et quamvis numero milleni quemque sequantur,
Romanis gaudet sese tamen esse magistrum
militibus medium, quos princeps maximus orbis

285 in add. M **236** honorata uis altis T **245** functis T **264** com-
minatis omnia cannis T, comitantibus omnia carris M: cf. 6 65, 7 124.
268 magister T.

- 270 ipse dedit pacis socios pugnaeque ministros.
illis fretus erat , gentesque et bella domabat.
 Venit Ifsdaias centum cum milibus ardens ,
 arsuris et latos implevit tarua campes :
 sed numerus virtute minor. tamen ornat in armis
275 hostiles acies , visu terrente , per hostes,
 proelia dum miscent densis asperima telis.
 auxiliumque dedit rebus famulatus Iaudas ,
 cum nato comites bissensis milibus armans.
 omnia castra simul praefectus Bezina ducit
280 conveniens, agrosque suis pecuaribus implet.
- Ductor ut innumeris firmavit robora turmis ,
 signa movet , gentesque feras diffundit ut annues ,
 proelia dura petens. campis Mammensibus Austur
 rustica funereis sternebat corpora telis ,
- 285 Byzacii partem rapiens praedamque secundam.
 Antalas rursus proprium tune iunxerat agmen
 partibus adversis, seseque in bella ferebat.
 nuntia pennatis ventos transverberat alis ,
 Syrtica castra petens : venientis fama magistri
- 290 cuncta per ora volat . tumidos modo territat hostes ,
 aspera verba canens , tantisque ad proelia gentes
 praesidio venisse ducia : modo concitat iras ,
 dum ferns imbelles Antalas esse catervas
 Maurorum, signis qui ae iunxere Latinis ,
- 295 arte refert solita. Carcasan obvius ire
 tunc voluit fervens. revocat Guenfeius hostis
 consiliis verbisque docens. haec insuper addit.
 "vincere si quaeria Romanos, maxime rector,
 accipe dicta libens , quae sint peragenda salutis.
- 300 non opus est istis committere proelia terris.
 fortis adhuc miles nullis concussus et asper
 exitiis per bella furit. nec Marte furentes
 ferre quibus populis poteris , nec stare Latinis
 ante fame. sed castra move , retroque fugaces

278 cornua secunda manus T, Aurasii et latos campos compleuit et arua M
281 robore T: cf. 4 889. 282 ubi T 286 iunxerat T 300 his T,
istis M 304 famem T.

305 finge vias. sequitur nostras exercitus ingens
 quippe fugas; quaeunque virent, attrivimus arva.
 at si illi nihil invenient, aut spargitar hostis
 aut fame deficiet. fera tunc si pœlia tentes,
 victor eris, viatosque famæ ferrumque necabit."

310 Consilium infelix placuit, fossasque levavit.
 insequitur fortis fugientia eastra magister,
 ingeminans iter omne tuum. iam proximus hosti
 pœlia tentabat iunctis committere signis:
 sed quia duxi neodum concesserat horam,

315 distulit arma deus, melioribus apta triumphis.
 namque per extensos pergebant agmina campos,
 pulvis et aduersi apparebat certius hostis
 haut precul esse viria. virtus crescebat aeribus
 mentibus, et pugnam iam iam tentare parabant,

320 cum subito calefacta dies. nam Phœbus amhelis
 altior ibat equis, medio libratus in axe,
 vindicat umbra duas brevior quo tempore plantas.
 Africus ignivomus terrasque exurere fabris
 incipit, et populi vires furiasque resolvit.

325 flamine cuncta rigent igniti corpora vesti:
 aret lingua viris, facies rubet; altus anhelat
 pectora pulmo eiens, mittitque e naribus ignem.
 aspera subtracta fervescunt ore saliva,
 et furit exustus siceis in faueibus ardor.

330 omnis ab internis humor fluit anxius extis,
 perfunditque cutem, quem mox exsiccat iniquus
 aëris ipse calor, tepidumque a corpore sumit.

Vidit ut hoc duxi, dilato Marte, Iohannes,
 castra super dalees posuit sipientia fontes.

335 confluit ad gelidas ardens exercitus undas,
 incubuntque siti, quo more canalibus horti
 innumerae densantur apes, cum sole sub alto
 iam sese e pastu referunt, rivoque fluenti
 mellificum bibit agmen aquas, sic igne perastum

307 et si] ast T, aut M
 apud M 315 acta T
 334 duces T.

308 deficitque fame M

382 aiere T

313 tentabant

ibid. an tepidoque? M

- 340 per ripas ruit omne genus. non frena retardant
 cornipedes domitos; non, quae super ora, cameos
 vinacula rara tement. mistum genus omne bibebat
 undivagos latices. ardent atiuntque bibentes.
 hic genibus fixis, manibus bibit ille cavatis;
- 345 pronus aquas elius lambit de flumine lingua.
 ille cadum potans, pateram tenet alter et urnam.
 flumina iam minuant: ipsas impressat arenas
 belliger ore, super foedant quas saepe movendo
 quadrupedes; mistasque fimo nec respuit undas
 350 turba siti fervens: miseros sic fatus agebat.
- Syrtioa castra tamen, nimio turbata pavore,
 saeva sub alternis urebat flamma periclis.
 namque super vento gravior timor ipse fatigans
 ingeminansque sitim gentes pellebat amaras
- 355 ire procul, retinet sed viatos Africus igne
 impediens populos. captivos comprimit Afros
 horrida mors miseros: praedo urget, flamma retardat;
 lancea terga ferit miserorum, pectora turbat.
 Africus igne calens. campis prostrata cadebat
- 360 turba gemens; moritur variis per devia fatis.
 hic venti flammis, hic saevi vulnere ferri,
 hinc ab utroque cedit: gladiis nam corpora fundunt,
 halitus in summo tenuis quibus ore remansit.
 iam gravior fatus veniens Maura^{sia} turbat
- 365 corpora, morte premens. misti per prata cadebant
 fessi quadrupedes: vitam sors saeva negabat.
 sed tamen infensa urgens timor ire catervas
 per deserta iubet; nec iam sua castra locare.
 permittit terror, sed longas pellit ad oras
- 370 Massylas gentes. bisquinos Africus ignes
 auxerat ignivagis exurens cuncta procellis:
 tot fugiens hostes acies inimica diebus
 se procul a fessis posuit terrore Latinis.
 Ductoris iusu hostes explorare tribunus

346 potens T. forsan legendum est portans M 348 ora T, ut malis
 ipse arenis. 362 haec T ibid. gladii M ibid. non TM
 366 mors apud M 370 africus ingens.

- 375 Caecilides, numero pariter comitante feroci
victorum, egreditur, quibus hic virtute placebat.
forma viri magno fuerat iam nota magistro,
non minor Herculeis presternens viribus hostes.
hic levitate ocel, nimia virtute tremendus,
- 380 consilio maturus erat. Maurusia quanquam
obaidione vias gens aspera clauserat omnes,
ille tamen melior canotis percusserat armis
saepe feras gentes. tremuit prostratus Ilasguas
Marte virum, tremuit Frexes et Naffur anhelus;
- 385 Vandalicae gentis timuit tunc ille tyrannus.
diligit humo fortem nimum pater ipse magister.
ipse laborantem propriis prospexit in armis:
nimirum captos suscepit Marte rebellis
illius e manibus. novit Romana inventus
- 390 fortia facta viri, tantis gavisa tropacis.
ergo missus abit. Vinci populator iniquus
arva tenens vicina mari, securus et errans
omnia subanassis urebat praedia flammis.
temperat ille suas noctis per opaca latebras,
- 395 sollicitaeque ocel successit moenibus urbis
hostes per medios: tanta est fiducia ferri.
non ignota cano. timuit non ille periolum
pro patria superare sua: sic iussa magistri
perficere et tantos potuit sufferre labores.
- 400 ingreditur portas, hostis secreta requirit,
circuit hostiles digressus in ordine fossas,
cognoscitque locos per amica silentia lustrans.
hinc redit ad socios: magnum petit inde magistrum.
iamque per inumeras evaserat ipse catervas
- 405 praedonum impavidus. postquam tentoria longe
Marmaridum vidit, saevaeque pericula gentis
non superesse suis, et passim comperit hostes
devastare locos, animus consurgit in iram;
et sociis sic orsus ait. "si dicta feremus

380 maurisia T 384 frixes et naufur T 388 se virum T 392 ma-
ris T 393 prelia T 395 mentibus T 399 et add. M 403 hic
retulit T ibid. inde add. M.

- 410 sola duci, non plena fides est: nam loca tantum
 quae teneant fossae, cuncti nos sciare fatemur.
 consilium gentis summo perferre magistro,
 utilitas haec rebus erit perfecta Latinis.
 tempus adest, socii: prensos rapiamus ab hoste,
- 415 dum locus est, qui cuncta duci manifesta resolvant
 Carcasan arcana sui." nec plura locuto
 obvius ecce venit Tarincus, belliger ille
 terribilis quondam nostris, stipante caterva,
 hic pinnatus erat, non quem placaverat ante
- 420 ensipotens Solumuth; generis tamen asper uterque
 sanguine proximior sese per bella ferebat.
 hunc ubi prospiciens contra Liberatus euntem
 vidit et erectis tentantem proelia dextris,
 irruit ipse prior, turmasque invadit equestres.
- 425 inde ferum Veuman valido per pectora pilo
 transadigit, Marzinque neci nigrumque Lamaldan
 et Zeias dedit ense gravi, forteisque Tifilan
 et Burcanta Nathunque ferit Sarzunque Tilinque
 ensiferumque Nican; comites quis mittit ad umbras
- 430 terribilem Asan et vibrantem missile Dextrum.
 audacem Petrus Tafaran confixerat hasta,
 quem petit infensis luctantem Iammada telis:
 hunc tamen exceptum Petrus mucrone permit,
 verticis alta rotans truncatis tempora venis.
- 435 Stephanus Altisan, Tarah ferit ense Iugurtham,
 Muriferum Priscus Ielidassenque Carosus.
 Silvutis Zembrum, Grorgius conficit Auspar,
 vulnere perfodiens contortae cuspidis inguen.
- Victa phalanx versum dederat Maurusia dorsum:
- 440 victorum sequitur pubes veloxque tribunus.
 surgit ad aethereo nubes densissima campos,
 pulvere facta fugae. duro sonat ungula cornu,
 et latet aspersis campus coopertus arenis.

444 rarus iam rupinus ab oste T, raros iam uidimus hostes M 415 tum M
 ibid. quo M 418 nostris M, hicti T 481 petrum T 434 virtutis T ibid. neruis M 435 sthefanus altisan T, Altisan Stephanus M
 437 Gregorius inficit M 440 pules uelosque T, miles veloxque M.

cornipedum fodiens densis calcaribus armos

- 445 *hostis uterque volat. sequitur tunc agmina pulvis,*
significatque vias. dirupto carcere ventus
non aliter teneras flatu convolvit arenas,
cum tumidus Boreas, Scythica iam liber ab aula,
perfurit in campos: turbo volat horridus ante,
 450 *contortus virtute Noti; gyroque coactus*
vertit arenosas, conturbans aequora, terras.

Iamque secutus erat miles fugitiva per agros
agmina Marte furens, bellatrixesque catervas
spargebat tepido fundens per gramina ferro.

- 455 *despicit ipse tamen dediturque tribunus*
sternere caede viros, vivos sed prendere certans
veloci volitabat equo, pilumque retorquens
grandia percussis iactabat corpora membris.
quattuor electos rapiens ex agmine Mauros:

- 460 *vinxit, et implicitis praestrinxit brachia nodis,*
servavitque viros, magno secreta magistro
qui referant linguisque suis arcana resolvant.
Varinnum prensis rapuit virtute capillis

et suspendit equo. tremuit dextraque pependit
 465 *infelix Nasamon; quem protinus ille remissum*
stravit humi, veloxque super fera pectora sedit,
descendens levitate sua, tortisque lacertis
aspera per geminas substrinxit vincula palmas.
ductitur hinc vincitus, manibus post terga revinctis,

- 470 *cum sociis Varinnus atrox, vultuque remisso*
ductoris stetit ante pedes. tunc omnis in illum
turba coit currens studio Romana tuendi,
Massylique duces cupidi condiscere causas,
et quae sit manifesta fides. victorque referre
 475 *Caeoilides sic iussus ait. "tua maxima servans*
optime iussa duorum, Christo pugnante cucurri
per medios hostes, et castra feralia vidi,
quae fixere viri miseri Vincensibus arvis.
ingressas trepidam bellis cingentibus urbem

- 480 condolui. illuc magna tamen miracula vidi:
 namque iacent nullis circumdata moenia maris,
 praesidio munita dei. non turribus illam
 ardua pinnati defendunt culmina tecti.
 mansuescit gentes verbi virtute sacerdos:
- 485 sic parat indociles ocelestis gratia mentes.
 ille potest monitis rabidos lenire leones
 et placare feras; mansuescunt corda luporum,
 atque avidis teneros non laedunt morsibus agnos.
 hortaturque simul, iubeas properare sequendo
- 490 proelia, Romanis confidens prospera rebus.
 si venias, lacrimis non desinet ille precando
 pro populis armisque tuis castrisque Latinis,
 exorans iugiter nostros ut conterat hostes
 omnipotens, humiletque tua virtute superbos.
- 495 hos ego digressus nimio sudore rebelles
 detinui, qui cuncta tibi secreta resolvant
 gentis iniqua suae, doceantque ex ordine mentem."
- Finierat dictis, quae gesserat, acta tribunus.
 at ductor vincetos iamdudum lumine torvo
- 500 despiciens iratus ait "qui mentibus ausus?
 dicite, furcoferi. quae vos sors dira coegerit
 hinc Libykos bellis iterum remeare per agros,
 et vetitas tentare vias, solitusque rapinis
 Poenorum spoliare domes gentesque Latinas?
- 505 Carcasan viciisse putat? quem tempore certo
 subiiciet post bella deus, vincitumque videbit
 plebs Romana suis captivatumque sub armis.
 ante tubam, memora, quis mentem terror adegit
 insidias vestrosque dolos fraudesque tueri?"
- 510 Tunc Nasamon pinnatus ait "me cuncta fateri
 iussio dura premit. mortem licet ipsa minentur
 verba mihi meritam, narrans tamen omnia dicam.
 Carcasan nostris dux est fortissimus armis.
 huius in auspicio nostri spes maxima regni est,
- 515 et manifesta manet. cecinit aio gentibus Ammon

- fatidicus, nostris donans per proelia Mannis
 Byzacii campos, Carcasau ire superbū
 per Libycoos populos et pacem reddere mundo.
 Amunonis his dictis gentes Bellona coēgit
- 520 innumerās vestros iterum remeare per agros.
 ipseque qui duxor tecum committere pugnam
 iam voluit, vertens animos Guenfeiuas hostis
 distulit arma viri mentemque a Marte reflexit,
 consilio sed valde gravi. tu quippe fugaces,
- 525 quos populos non ira magis, non terror acerbus
 hos agitat, victosque pavent. ut vestra fatiget
 castra fames, finxere fugam, vobisque labores
 arte parant. gentes nostras ne crede fugaces,
 si veniat princeps, totumque exauriat orbem,
- 530 secum ad bella movens. nec Maximianus apertas
 bis potuit conferre manus, cum sceptra teneret
 Romani princeps populi, vitorque per omnes
 Poenorū gentes bellis transiret acerbis.
 at inodo, cum donet responsis certior Ammon
- 535 prospera bella suis, Languantan cedere signis
 aut fugisse putas? velles hoc, duxor acribe:
 sed non sic tua fata volent." tunc verba furentis
 indignans saevire diu, sic ora resolvit:
 "ut magis hos nostros teneatis certius agros."
- 540 sic ait, et quinque erectis iubet ordine lignis
 stipe suspendi Mauorū colla bicorni,
 iussu praecepiti celeres fecere ministri.

LIBER SEPTIMUS.

Postquam consilium duxor cognovit iniquum,
 atque omnes patuere dolli, gentisque nefandae
 persenait crudele nefas, tunc cuncta revolvens
 obtutu tacito mentis discurrit acumen

521 qua add. M 524 tum M 525 irre T 529 ueniet MT
 525 signis} suis T 526 aut] an M ibid. vallas T 541 Mau-
 rerū M, morietur T 542 iussit T.

- 5 per partes varias, quae sint peragenda requirens:
 vinoere quippe gravis melius sapientia gentes
 quam virtus armata potest. moderamine iusto
 peroenset varias, relegens ocelor ordine, curas,
 atque animo per omnia volat. sic praepes hirundo
- 10 inquirens teneras puluis circumvolat escas:
 proximior terris virides modo conspicit herbas,
 itque reditque locis; ramos nunc arboris altae
 explorat, tacitis proscinditque aera pennis.
 tandem consilium pacata mente resedit,
- 15 et sociis sic duxor ait. "non viribus audet
 Carcasan nostris fretus concurrere telis,
 arte sed asper agit, Latias vexare cohortes
 et fugiente parans. fugiunt liuet improbus asta,
 non tamen effugiet: tanta superabitur arte.
- 20 castra locanda uniki mediis Vincensibus arvis,
 quae modo raptor habet. si fors committere pugnam
 ausus erit mecum, planis fundetur in arvis:
 nam melius miles campis concurret apertis,
 liber equo, pilo feriens vel arundinis iotu.
- 25 sin fugitive locis gens impia texerit illis
 litora praediciens, nullasque exire iubemus.
 impensa terris. periret nihilominus hostes,
 nec poterunt sufferre diu, gentesque nefandas
 concutiens obsoena fames sine Marte necabit.
- 30 at nos aequor alit, venalia tempore certo
 cuncta ferens, Cereresque simul Bacchumque ministral.
 castra movete, viri, cunctisque incedite signis."
- Vix ea fatus erat: campos contexerat omnes
 altus eques lentesque pedes; rumpuntque per agros
 35 agmina densa virum, fremitusque incessit equorum.
 Senserat hoc cautus Carcasan monitus alis
 Antalasque ferox. subito crepitante tumultu
 castra movent: timidi planis consistere campis
 deseruerunt locos, fossasque in montibus altis

10 puluis T 12 idque redit T 13 que add. M 21 aors T
 23 concurrere T 25 exerit T 30 ionalia T 36 cantus Gar-
 casan montibus altis M.

- 40 constituere metu et celis vires vixere camelis.
 litora Romanus densis exercitas armis
 occupat, et latos implet tentoria campos,
 Massylique duces medios posuere Latinos.
 hinc atque hinc cunctos cannas fixere per agro;
- 45 atque omnis tenuere vias. tunc litore ab omni
 contrahit ipse rates, portuque stare Larisco
 iussit; et impensis socios gentesque levavit
 dispensans per castra pater numerosque Iohannes.
 Dum trahit ille dies digna fortissimus arte
- 50 et gentes cruciare parat, consurgit oborta
 sedatio, populosque furor per castra Latinos
 insanis urget stimulis. iam murmure crebro
 exacerunt dubias contra sua pectora mentes,
 pro dolor! armatas revocant in viscera dextras
- 55 quisque sibi, propriisque parant cervicibus enses.
 quis furor ille fuit, quo sic exarserat omnis
 funditus ipse suas Letiaris perdere miles
 tunc acies? mentes miseris sors saeva trahebat.
 non metuis, Romane, ducem? tot bella, tot hostes,
- 60 quos circumfasos certum est patuisse, caveto.
 en Libyam per bella paras cum gentibus una
 vertere, et infensis miseram petis, impiope, tellis.
 heu, pietas! ubi sancta fides? fors saeva laborat
 de manibus partos populis auferre triumphos.
- 65 Cooperat obliquo ductorem lumine miles
 respiciens iam dura loqui sociumque quietos
 exagitare animos auresque implere susurro.
 nec iam odiis posuere modum, sed voce nefanda
 impia verba ferunt. silvam velut ignis adurit
- 70 appositus, primaeque movent incendia flammæ,
 cum tenuis scintilla leves sucoendere frondes
 incipit, aut fragiles crepitant cum fomite culmi.
 fumum atrum primum parvamque exire favillam
 saepe vides: mox se vacuas Vulcanus ad auras

40 iuxero MT 46 portusque intrare Lariscos M 48 dispensant T,
 dispensat M 50 aborta T 56 quod T 60 potuisse T 73 fu-
 ram T, funereum M.

- 75 erigit, et densos edunt mala flamina colles.
 sic captas mentes paulatim acutere furore,
 sic rupere minas. "quonam, miseranda iuventus,
 hunc sequeris per bella ducem? quo fessa trahuntur
 agmina? qua rursus miseris mors saeva paratur?"
- 80 heu, viles animas vario de semine fundit,
 et merces non ulla datur! nos Marte cruento
 mortibus afficit: Romanus sanguis arenas
 proluit, et misto nigrescunt aequora tabo.
 nos sitis atque fames, flammis nos Africus ussit;
- 85 et meritus non ullus honor. concurrete, cives.
 saxa, facies, gladios, quotquot furor arma ministrat,
 diripite: infando caret pars nostra labore,
 morte ducis meriti." diro sic castra tumultu
 exagitata fremunt, atque impia murmura crescunt.
- 90 contrahitur furibunda manus; coetuque coacto
 exacuunt dubias fervoribus iras,
 decernuntque nefas. clamor tentoria miscoet
 horrificus, saevis resonat clangoribus aether,
 non aliter dubiis quam ferret proelia fessis
- 95 omnia conturbans Nasamon. ductoris ut aures
 contigit ille sonus, "quisnam crepitante tumultu
 exagitat mea castra furor? perquirite," dixit,
 "et celerem removete gradum." dux Tarasis ante
 egreditur trepidus rerum condiscere causas.
- 100 ut strepitus sensit dubios murmurque virorum,
 accessit placidis populos sedare loqueliis.
 nec ducis hos facies nec verba precantia fletunt
 nec Romanus honos: animis reverentia cessit.
 ausi quin etiam lapides tentare minaces.
- 105 urgebat sors saeva viros fatumque futura
 morte premens, miserosque dies suprema trahebat.
 vertitur ad dulium pedibus celer inde magistrum
 nuntius, et saevas insanis militis iras

76 coepit MT. an caecas? ibid. accendere feroꝝ M 79 quo
 apud M 86 quicquid furor ira ministrat T 87 diripe: cf. MT
 88 merita M 91 post dubias M add. mediis. 98 tarsos T
 106 marte T.

- exarsisse ferens bellum civile repente
 110 ortum ait. infremuit ductor, telumque verendus
 corripuit, fossasque furens et castra reliquit,
 egrediens virtute sua; comitesque secuti
 atque duces et fida manus. tunc aggere celso
 consttitit, atque gravi populos sic voce furentes
 115 admonauit metuenda. "ferum me nempe putabas,
 miles, acerba furens? si fas civilibus armis
 iusque datum est ensum, propera; si bella veteri
 me pereunte putas; si mortis causa Iohannes
 civibus. haecne fides? si sic Romana recessit
 120 ex animis pietas, certe iam gentibus istis
 bella geram. noster fortis semperque fidelis
 Cusina rebus erit, gentes comitesque ducesque.
 vos ignava manus nostris discedite castris.
 vadite. iam veniat commotis Cusina cannis;
 125 noster Ifisdaias propriis cum gentibus assit,
 Bezinaque et velox acies famulantis Iaudae."
 Vix ea fatus erat: densis Maurusia signis
 agmina per latos ruperunt undique campos,
 auxilio ventura ducis. tunc saevior arma
 130 corripuit Romana manus, fossasque per omnes
 ferrati micuere viri; nec torpor acerbis
 percussit mentes, aut densus terruit hostis.
 hos tamen aspectus proprii terrorque magistri
 atque monens placido sapiens Recinarius ore
 135 cooperat attonita restinguere mente furores.
 deposuere minas: tristis discedit Erinys.
 paenituit furuisse viros: summittere colla
 nunc humili cum voce volunt, non gentibus acti
 sed rerum memores. movit pietasque fidesque,
 140 principis atque metus, gravitas virtusque magistri;
 et placidis revocans Recinarius agmina verbis
 praecipit alternas acies astare parumper,
 pace sub anicipiti mandatque haec verba Latinis.
 "cernite quot gentes rerum pia iussa sequantur;

112 coninusque T 118 martis T 121 nostris M 126 uxina-
 que T 127 densi T 135 restringere T.

- 145 et pudeat voluisse nefas. sin forte paratis
 aspera bella sequi mentemque implere malignum,
 dicite. cognoscam quenam supra voluntas
 vestra manet. socios salvem, perdamne rebelles?"
 nec minus, ut Caesar medio impendente tumultu
- 150 Romanos petuit verbis terrere superbis,
 erubuit stupefacta phalanx, humiliisque magistrum
 sic pia voce rogat. "paucos furor impius egit
 hoc sceleris tentare genus; quos iusta nocentes
 ultio rite manet. sontes sua poena sequatur;"
- 155 nos humiles ductoris heri praecpta sequemur."
 has inter voces auctores criminis insons
 turba trahit, vincitoaque duci pro criminis tanto
 tradidit, et culpam devota mente plavit.
 facta quies populis: sceleris vindicta nefandi
- 160 composuit mentes. ductoris maior in omnes
 fit gentes terror, quando cum milite laetus
 ingreditur fossas. devota mente fatentur
 nunc hilares socii dictis parere iubentis.
- Ilicet inde iubet rauco stridentia cantu
- 165 aera ciere acies. commotis litora signis
 deserit, et campis posuit sua castra Catonis.
 Syrticus et raptor munitis tata tenebat
 castra locis. sed dura fames iam ooperat omne
 Marmaridum turbare genus. pecuaria tantum
- 170 sunt epulis: nam nulla Ceres. cognovit at ingens
 Romani ductor populi, concludere gentes
 obaidione parans, certis tunc signa diebus
 abstinuit silvisque acies exclusit inquis.
 iamque dies alterque dies dilatus ab armis
- 175 arte duois. gentes dubias se credere campis
 efficit ipsa quies. certum putat esse pavorem
 infelix Nasamon: in planis ponere terris
 castra soluta iubet. nimium iam morte propinquia
 audaces animos et saevas sumpserat iras.
- 180 Gonvocat, e mediis deducens agmina fossis,

- consilium duxor: stetit aggere celsior ipse.
 tunc laeti venere duces forteaque tribuni,
 atque suo veniens condensus in agmine miles
 per numeros turmasque ruit; rebusque fidelis
 185 contrahitur Massyla manus sic mista Latinis,
 oeu Romana ferox. cunctos amor ipse magistri
 terribilisque metus campis occurrere iuscat.
 unanimis habitus gentes discernit utrasque.
 his tunicas ferrum, his, nudis de more lacoertis,
 190 purpura picta dabat, vario permista colore.
 hos clipeus, hos cetera tegit. stet casside celsus
 miles et implicitae Mauris velamine pallae:
 ast aliis longos removens a fronte capillos,
 missilibus nixus geminis et poplite flexo,
 195 aut dura solidam defigens cuspidem terram.
 quos duxor mediis dictis affatur amicis.
 "Romani comites, fessae spes unica terrae,
 certa salus Libyae vestris nunc pendet in armis.
 iam bellum finire decet durosque labores.
 200 pugnandum est," gavissae acies gentesque Latinae
 signa movent. vox una fremit, populique ducesque
 Massylaeque manus magno cecinere fragore.
 promittunt animos, curritque per agmina laetas
 murmure cuncta sonus. non sic agitata resultant
 205 aequora venturis longe signantia ventis.
 Sensit ut egregius populorum vota Iohannes,
 consilio meliore docet, quae prima salutis
 causa fuit, rebusque data est victoria summis.
 ut fremitus pressit dextraque silentia iuscat,
 210 attoniti siluere viri, faciemque loquentis
 suspiciunt: animi iussis auresque parantur.
 affatur socios clara sic voce magister.
 "nec, socii, transacta dies nec crastina pugnae
 apta datur, dominoque sacrata per orbem est.
 215 quare agite, o proceres, Christo famulemur ovantes.
 praesidium lacrimis humiles oremus ab illo,

184 turbasque apud M: of. 5 483. 191 sceptra T 214 post
 datur decet durae vel, quod malum, pia enim.

- et veniet, confido, citum; gentesque malignas
confringet virtute deus, nostrosque labores
respiciet, nostrisque dabit nova gaudia rebus.
- 220 ast ubi perfectis cœlestia munera sacris
obtulerit domino venerandus rite sacerdos,
votaque Romanus persolverit ordine miles,
ponemus mensas. neu longe pascite campis
quadrupedes, epulis quoniam de more receptis
- 225 castra movere placet, non tristia mittere bella,
sed tantum properare locis ut luce sequenti,
mox primo mundum consurgens margine Phœbus
flammivomis continget equis, committere pugnam
vicinia liceat ferventi caede Latinis.
- 230 nec longum quassabit iter, sonipesque pedesque
fortis erit, gentesque feras virtute necabit.["]
assurgunt clamore viri, plauduntque faventque
exsultantque animis. redeunt in castra cohortes.
Nec minus et Nasamon diversa in parte rebellis,
- 235 consilium infandi faciens pro tempore belli,
impia cognatae contraxerat agmina turbæ,
atque alias Libyam bellis quas scindere gentes
compulerat praedonis amor sortisque nefandæ
extremo iam Marte dies. Guenfeius una,
- 240 aspera bella ciens, animo consulta revolvit,
impatiens differre diu. tamen ordine primæ
Carcasan sic orsus ait. "vicina Iohannis
castra premunt, et saeva famæ iam comprimit omnes.
gentibus una salus, celerem committere pugnam,
- 245 dum solidæ vires membrorum robore constant.
nam pecudum spes sola epulis et lymphiger annuis
sustentat suprema viros. iam farris ab omni
defecit Nasamone genus. memorare Lyaeum
non opus est: iuvat unda fluens. si vincimus hostes,
- 250 omnia Maurus habet, prostrato milite castra
diripiens tot plena bonis. immota manebunt
seculo responsa mihi, quae corniger Ammon
- 223 neu] nœ spud M 227 mox] cum? 229 laturis MT 235 ne
phandi T 239 extrema iam morte MT 247 uiris M.

sorte dedit, Latias bello superare catervas."

"Crastina festa dies populo peragenda Latino est,"

255 excipit Autiliten. "Romamus proelia miles
nulla pavet solitus sacris. tunc arma movere
nostra iube. incomptos subito rumpamus in hostes,
dum medio calet hora die, dum cuncta sub umbris
o corpora fessa iacent, nimio lassata calore.

260 praetera geminas tantum rescindere fossas
est virtutis opus. duri primum ipsa Iohannis
castra time, densasque simul fortisque cohortes
audacesque duces collectis elige signis;
et Latias sic posce manus. ibi sanguine multo.

265 certandum est. reliquas acies, qua castra nefandus
Cusina ductor habet, condensas Guarsana ducat.
hic quoque certa manus Romani militis ardet.
est etiam dux ipse ferox, disperdere gentes
Romana pro parte parans, dum plaudit honorum

270 inflatus titulis, dum dicitur esse magister,
dum consanguineus genitus de matre Latina.
hac sibi laude placens fortis fidusque videri
vult iniamicus atrox. alios nec nominet hostes
his victis Nasamon: cuncti tua castra sequentur.

275 sic dabitur nostris fortis Victoria signis."
consilio assensere viri, gentesque nefandae
infrennuere animis, acutumque in proelia mentes.

Condidit unda diem Oceano: nox atra secuta est.
tunc Phoebus disiunxit equos, tunc Cynthia iunxit,
280 dum renovat nostras vires. haec surgit ab undis,
mergitur alter aquis. placidam per membra quietem
accipit omne genus; dulcique impressa sopore
cetera per campos fessis animalia membris
somnus habebat iners, pecudes variasque volucres
285 horribilesque feras gelidosque in litore pisces,
cum vigil insomnem, flagrans iam Marte, Iohannes
ducebat noctem, cautoque in pectore sollers
volvebat magnas, dispensans ordine, curas.

- quem iuxta sapientis Recinarius horrida bella
 290 pectore pensabat placido, sensuque sagaci
 percurrentes varios relegebat in ordine casus.
 alternis animos relevabant vocibus ambo,
 mutuaque ex oculis aroebat fabula somnos.
 o quotiens abiens pares, dominumque potentem
 295 pro rerum, populi, Libyae propriaque salute
 cum lacrimis petiere diu! nec fundit inanes
 tristis uterque preces. orantes vident ab alta
 sede pater, terrarum orbem qui fulmine terret;
 et finem imposuit tanto post bella labori.
- 300 Marmaridam interea nocturnis dedita saoris
 castra fremunt, statunntque aras, et inania posunt
 numina. producent pecudes altaria circum,
 et fundunt miserum rivis per prata cruentem.
 hi mactant Gurzil, illi tibi, corniger Ammon;
 305 igniferique colunt quae Mazax numina Martis
 accipit, atque deum belli putat esse potentem;
 Mastiman alii: Maurorum hoc nomine gentes
 Taenarium dixerunt Iovem, cui sanguine multo
 humani generis mactatur victima pesti.
- 310 pro scelus infaustum! gemitus miserabilis, auras
 undique concutiens, clamoribus aethera pulsat.
 imprimit hic ferrum iugulis, et vocibus ipsum
 numen agit, dubiasque vocans exire per umbras
 solis iter tentare iubet. tunc more profano
 315 diripiunt pecudum fibras et fata requirunt.
 presserat ista deus, surdumque ad carnaria numen
 omne fuit: nulli retulit responsa sacerdos.
- Phoebus, ab interni resplendens margine caeli,
 Oceani rumpiebat aquas, meliorque resurgens
 320 lumine fulgentes radios tendebat in orbem,
 felici nascente die; iamque ordine certo
 Christieolae veniunt populi, Romana iuventus
 magnanimumque duces, signis comitantibus una.

291 uarias T 304 hic T ibid. illi] miti MT 305 hignifero T
 306 deum] domini T 310 geminis T 313 nomen T 316 que
 add. M.

- dux ubi distensis habuit tentoria velis,
325 visus cum primis media inter castra Iohannes.
 hic magnum statuit velans altare sacerdos,
 et solito sacris circumdedit undique peplis,
 more patrum; instituuntque chôros et dulcia psallunt
 carmina destentes humili cum voce magistri.
- 330** ast ubi sacrati tetigit dux limina templi
 ingrediens, gemitus populi rupere dolentes.
 lumina confundunt lacrimis: vox undique caelos
 pulsat, et infensis tot conscientia pectora pugnis
 percutiunt. "delicta patrum dimitte, rogamus,
- 335** nostraque, Christe" gerunt, et tensis aethera palmis
 suspiciunt, dominique sibi solatia poscunt.
 ipse inter primos, genibusque et corpore flexo,
 pro populo exorans motus pietate Iohannes
 ex oculis lacrimas fundebat fluminis instar,
- 340** percutiensque suum geminato verbere pectus
 talia voce rogat. "mundi sator, unica rerum
 vita salusque, deus, terrae maris aetheris auctor
 omnipotens, caelum et terram virtutibus implens
 undivagumque salum, vel quicquid cingitur orbe,
- 345** aëraque et teturum populi pallentis Avernum,
 imperium tu solus habes; tibi summa potestas
 et laus et regnum magna que potentia dextrae.
 respice iam tandem Romanos, respice, summe,
 atque pius succurre, pater; gentesque superbas
- 350** frange, precor, virtute tua; dominumque potentem
 te solum agnoscant populi, dum conteris hostes
 et salvas per bella tuos. nunc sculptile dannat
 omne genus, verumque deum te, magne, fatemur."
 haec memorans terras oculorum fonte rigabat,
- 355** compulsus pietate pater, Libyaeque periculum
 mente dolens rerumque graves populique labores.
 nec minus humectans iuxta Recinarius ora
 luminibus fundebat aquas, supplexque Latinis
 auxilium populis vultu maerente rogarbat;

- 360 magnanimique duces humecto pectori fletus
ad caelum misere suos, fortisque tribuni,
atque omnes pariter lacrimosa voce cohortes
ante deum fudere preces. summusque sacerdos
munera pro populis, onerans altare, Latinis
365 obtulit, atque aras lacrimarum fonte rigavit.
tuno precibus placidis patrem benedixit honorans,
et solitas reddens Christo dedit ordine laudes.
munus erat summi domino acceptabile caeli,
sanctificans mundansque simul genus omne Latinum.
370 adiungens ducibus "fortis Putzintule" dixit,
"cum numeris signisque tuis, qua Cusina fidus
signa tenet, propora. pariter tu, Geisirich ingens,
iunge viro socios: dignum relevare fideles.
at tu, Gonitoris, iuvenum modos induitis armis,
375 fortis Ifisdaias ubi gentem et signa locari,
Romanas coniunge acies. tibi proximus ille
Fronimuth acer erit, numerosaque et signa iuvabit." imperat ille viris: et iam, sua quisque secutus
signa, per extenos acies construxerat agros
380 miles, et hostiles properabant undique turmae.
primaque Marmaridum clipeatis agmina campis
cum magno clamore ruunt, hastasque reductis
mittere tentantes vibrant in bella laceris.
Zaboas hinc, hinc Bruten erat; quos deinde secuti
385 mille duces. celsum subtexens lancea caelum
densa volat: clipeis venientia vulnera vitant.
militis ora gemunt inter tot tela furentum.
Romano nullum maculatum est sanguine ferrum.
Primus init Martem fortissimus ipse Iohannes,
390 hastam concutiens; mediosque irrumpit in hostes,
et ferit adversi onto cava pectora Sasii.
ille cadit revolutus equo, fluviumque crux
dat specus irruptum, sicasque infundit arenas.
protinus Ifnaten sequitur, quem cuspide longa

370 adiungens] magister M. excidisse videtur versus unus et alter.
371 quo apud M 374 modo ductus in M 375 gentes et T,
gentis M.

- 395 *aversum post terga ferit, qua spina sedentis
colligat incurvas nodorum robore costas.
ossibus haerentem recipit dum fervidus hastam
luctaturque diu, dolens venit ecce superbis
Myrmidonis, tremendumque intentat mittere telum.*
- 400 *ille tamen rapiens morientis missile torsit,
connixus virtute sua; mediumque per hostem
transadigit, tetigitque novo praecordia ligno.
arduuu ingenti tamen illum perculit hasta,
et deiecit equo. Narti rapit ense sinistram*
- 405 *cum clipeo, iugulumque premit. mucrone Sumasci
colla secat, pilo transverberat ilia Palmi.
per faciem Calamena ferit, naresque genasque
dentibus infractis ferro rapit: horrida quassant
membra solum, et vasta gemuerunt arva ruina.*
- 410 *nec procul adversum pilo ferit obvius Ancum,
et calido figit Manti mox pectora ferro;
Mastumoque latus transversam compulit hastam
per geminum, virtute fremens; Salpinque supinum
sternit humi conto: morientem desuper hostem*
- 415 *percudit acer equo. nigro de corpore sanguis
emicat alta petens calidasque irrorat arenas.
ocis Autiseran sequitur, quem cuspide fixum
impellens deiecit humi; Caggimque Taninque
Altifatanque necat, pectusque impressit Anesti.*
- 420 *mucrone Autufyden iugulat, piloque superbum
conserit Ontisiren. Canapi caput ense rotavit,
et rigido Tubian stravit per gramina ferro.
compulsa it post terga acies Nasamonis iniqui.
has sequitur Romanus eques fortisque tribuni*
- 425 *armigerique duos. medius volat ipse magister.
invadunt turbantque viri fugitiva per agros
agmina Marmaridum: mactant sternuntque premuntque.
Hinc redit expulsus Nasamon; atque agmine facto,
Cusina qua proprias permisto milite turmas*

395 adversum MT 396 dolens] uiuens M 403 cum proculit T
 406 fileti T, tereti M: cf. 420. 412 transuersa T ibid. nota T
 417 occidit T 423 compulsa spud M 424 quidam hanc?

- 430 signaque fida gerit, cuneum facit. obvina ille
ire parans dictis iuvenes affatur amicis.
"Romani comites et gens o nostra fidelis,
nunc fortis monstrate animos viresque fidemque.
Languantan sufferte minas; nec terreat hostis
435 vos veniens. iam victor adest et cuncta Iohannes
signa movens Romana simul. ~~nos~~ ite per hostes.
cum veniet, laudet fortis rebusque fideles.
nota viri virtus: oculis placuisse magistri
laus vobis o quanta, viri!" sic Cusina, mentes
440 incendens dubias, socios ad bella coëgit
irarumque simul per cunctos semina fudit.
moti animi pro laude viris. fortissima campis
irrupit Romana manus mistusque Latinis
Maurus eques; densosque volat dux ipse per hostes,
445 militibus mediis fervens; fortisque tribuni
arma Latina ferunt: Nasamonum morte catervas
excipiunt, hastasque parant, et spicula tendunt.
aspera tunc primis miscentur proelia turmis.
it clamor caelo, iubilis simul aethera complet.
450 obscurans cum sole diem subtexitur aër
missilibus densis, nervoque volatile ferrum
spargitur, et crebris discurrit lanœa nimbis.
corpora pars, pars arva capit; feriuntque caduntque
hiuc atque hinc gentes. magna virtute premebant
455 Marmarides: sed spes venientis fida magistri
sola ducem comitesque simul populosque levavit.
Ductor ut agnovit fama volitante Iohannes
Cusina quod fidus camporum in parte prematur
Marte gravi, validoque armorum pondere nutet,
460 talibus ipse suos verbis accedit in hostes.
"Romanum imperium, gentes quasunque fideles
subiectasque videt, cives putat esse Latinos.
hac pietate placens totum sibi subdidit orbem,
dum relevat virtute humiles humiliatque rebellæ.
465 Cusina bella gerit, nostris fidissimus armis,

433 fidem T, secundas M
446 Marte? 449 secundas T

437 dum apud M
453 ex armis? M.

442 viri M

Marte sub anciipi; quem si non laeserit hostis,
nomen erit nostrae manus in saecula famae.
cernatur Romana fides virtusque laborque.
eia agite, o iuvenes, tanto in discrimine Martis
470 auxilio releivate virum, gentesque superbas
deiicie, et vestros, socii, salvate clientes."

Sic ait; et motis ruperunt agmina signis.
terga dabat iam fida manus Maurusia campis,
Languantan iam vitor erat. Putzintalus una
475 Cusinaque et viotis cedebat Geisirich armis.
respiquunt subito venientis signa Iohannis,
percipiuntque animos, et mollia oolla retorquent
alipedum celeres: pugnam virtute reposuant.

Acer in adversos fervens Putzintulus hostes
480 ante volat, rupitque prior. tunc sternit Imastan
vulnere confossum valido, fortemaque Nifaten
ense ferit, nigrique secat fera colla Mamonis.
dividit aduersi ferro caput obvius Irti,
sanguis et imaniste perfundit membra cerebro.

485 proximus infensi veniens per guttur Arnanti
transadigit validam letali vulnere telum:
vocis iter clausit; fluitans oraor inde per ora
per geminumque micat subdulta cuspide vulnus.
hunc procul ardentem media inter tela suorum

490 Ifuracum videre duses: tunc agmine facto
aversum pariter ferrum tot milia torquent
quisque suum. clipeo venientes suscipit hastas.
vulnera nulla pavens loricam temperat ille,
confisus virtute sua. dum lancea circum

495 densa volat, dirum sentit sub pectore ferrum
dux heu magnanimus, nec fractus vulnera tanto
sic socios hortatur ovana. "victoria, cives,
vestra manet. pugnate, viri, gentesque nefandas
inferiis mandate meis. si vincitis hostes

500 dum video, dum vivo, magis gaudensque per umbras
Languantan gestes propriis aptabo triumphis.

- at vos incolumes uno minus ardua celsis
 excipiet portis summo Carthago triumpho."
 talia dicentem comites iam vulnere fessum
 505 suscipiunt, hilaremque animis in castra reponunt.
 hic socius Decii infernas ibat ad umbras,
 felix morte sua. nomen post bella beatum
 semper erit, semperque manet memorabile caelo,
 dum fera bella legent aevo veniente minores.
- 510 At Romana manus iussu duois, horrida turbans
 agmina, per cunotos fertur, cornuque reflexo
 stridula raucisonis compellit spicula nervis,
 condensos veluti fundunt causa nubila nimbos
 grandinis et latos distingunt culta per agros:
 515 sternitur alta seges, viridis nec pampinus uvas
 vindicat ipse suas, arbor nec densior ulla
 defendit teneros foliorum teguniae ramos.
 horrida tum nervis volitans pulsatur arundo,
 vulnera certa ferens: nullum sine sanguine telum
 520 corruit, aut campo volvoces cecidere sagittae.
 nunc fortis sonipes, densus nuno sternitur hostis.
 omne rubet tepidum Massylo sanguine ferrum.
 succedit pilata manus, cunctosque per agros
 corpora felici sternebant caede tribuni.
- 525 militis arma calent: nullum est sine sanguine Mauro
 Romani ferrum populi. dolor excitat iras.
 quis tot acerba ducum dederant quae funera campis,
 quis varias mortes aut diotis exploet hostes
 prostratos captosque ferens, quosque ipse magister
 530 diecit virtute viros? sine nomine plebes
 Marmaridae perire simul: sed carnime paucos
 e multis signabo meo, quos fama priore
 attulit ad cautas volitans ex hostibus aures.
 Arripotens, hostes cernens obstar, Iohannes
 535 irruit in densas acies, turmasque rebelles
 letifero mucrone secat, ceu messor acuta
 falce metit segetes, maturo tempore sollars;

508 manens M *ibid.* celum T 513 nebula T 525 mauri T
 529 feros M 532 et T.

- et modo cum teneris culmos compressat aristis
laeva manus, nunc dextra secat, nunc fune tenaci
540 colligat innumeros gaudens per rura maniplos.
Syrticus Altilimas ductoris vulnere victus
corruit, execto fusus per gramina collo.
tunc Alacanza ruit magnum pinnatum in hostem
missile vibrato, conturbans calce frequenti
545 celsum cornipedem: sed nil conterritus ille
amputat ense caput. truncum videre cadentem
lumina fessa suum: morientis lingua loquela
rumpere non potuit, sonuit tamen. inde furentem
deiicit Esputredan, Tamatoniumque Iugurtham
550 congressus virtute premit, Tursumque trucidat.
Audilimanis equum retro ferit: horrida nervos
ossaque dura pedum secuerunt vulnera ferri.
volvitur in tergum sonipes, nec corpore toto:
nam celsos nondum terrae subiniserat armos.
555 fortis adhuc rectaque ferus cervice laborat:
surgero pertentans dominum deturbat arenas.
vulnera congeminans vicit per membra Iohannes
venit in obnixum stricto mucrone verendus,
en tumidum! frontemque quatit; tunc aspera ferrum
560 sanguine confuso commiscuit ossa cerebro.
hastam deinde tenens campo volat: horrida Flacci
perfodit hic minitans transacto pectora pilo
tergaque dura viri. sanguis per vulnus utrumque
emicat, et calidae perfundit gramina terraq.
565 celsior adversi conto fudit ardua membra
Cernisati, trepidique celer praecordia Derci.
tuno mucrone latus Gracchi ferit, inde Minisae
colla metit, saevumque secat per tempora Cutin.
viventem Camalum pressit: rapit ipse capillis
570 captivumque trahit, propriis quem deinde ministris
tradidit, atque alias sequitur per devia turmas.
Labbas infenso torquens hastile lacerto,
nitus magnanimum telo tentare magistrum:

549 Esputredan *spud M* **562** pectore *MT* **565** fudit *T.* ferit *M*
567 Grachi *spud M* **568** metit *M*, mouet *T* **571** tradit *T.*

sed postquam vires veniens persensit iniquas,
 575 infelix veniam submissa voce rogabat.

"ossa per Evantis digna bene compta sepulcro,
 quae talem genuere virum; per maxima Petri
 facta futura tui, cuius iam fama per hostes
 tanta volat gentesque feras et regna fatigat,
 580 perque tuae virtutis opus, quo victus Ilasguas,
 huic animae concede, precor, post criminia vitam,
 meque tuis, victor, serva post bella triumphis:
 nam tali servire iuvat." qua voce reflexus
 vulnera continuit: velox tamen illigat ambos
 585 post tergum implicitos mordaci fune lacertos.

Mitis in immitem Recinarius irruit Urtanc,
 perque viri pectus rigidam celer impulit hastam.
 corruit ante pedes, belli pars magna nefandi,
 magnanimus iuvenis, nunquam placabilis Urtanc,
 590 atque solum diro foedavit sanguine. Meilan
 deinde petit , valida quem cuspidem victor
 deiicit impulsu tepidaeque infigit arenae.
 fulmineo caput ense metens detruncat Alautas,
 et nigrum Sacoma ferit per prata cadentem.
 595 horruit acer equus, mollemque obtrivit arenam,
 vincula pressa vetant, voluitque in terga redire:
 sed levis excusso Recinarius alta flagello
 ilia concutiens latis pavidum impulit ire
 cornipedem campis. at postquam corpus ademptum

600 transiit impulsus sonipes, tunc Marte secundo
 funera convolvens et telis Syrtica miscens
 agmina per latos volitabat fervidus agros.
 tunc celarem prosternit Afun fortemque Nicandrum,
 asperaque infixo geminayit vulnera Sucro.

605 inde necat Tanadum, fortemque sternit Eraucun.
 ense ferit Tinudum, piloque infigit Enipten.

Bulmitzis Tumudan conto premit, inde Licurdan
 fortis agit campis: telum per terga rebellis
 per fibras pariter discurrens pectora rupit.

- 610 celsus equo fidens fertur super agmina Succur:
 hume Sulumur sequitur, quem cum non prendere posset,
 fraxineam torquens per campos eminus hastam
 alipedis valido transverberat ilia ferro;
 vulnere quo victus sonipes gravitate ruinae
- 615 confregit dominum. belli sine vulnere Succur
 infelicem animam Stygias transmisit ad umbras.
 non illum salvavit equus levitate per hostes,
 quo sibi fisus erat, nec fractum conscientia virtus
 eripuit fatis aut sacro numine Gurzil.
- 620 Armiger ense caput ductoris nomine Varti
 amputat ex humeris, Plulinaeque Aslit, Enerdi
 Mee, Tiluzant Dorotis ferro necat
 exsecuit
 cornipedem Anzatal tum currens Fastita fixit
- 625 missile contorto. fugit illico mille per hostes,
 permixtusque suis
 Carcasan, tanta conoussus caede suorum,
 per medios hostes ductoris signa retorsit,
 milia multa trahens. venientem vedit
- 630 heros magnanimus, felicia tela Iohannes
 armigeri rapit ipse manu, piloque superbus
 irruit, adversinque petit per vulnera
 et ferit intrepidus. sanguis per tela cucurrit
 vulnere summa fluens, vestesque aspergit heriles.
- 635 extemplo turbatae acies pereunte tyranuo
 Marmaridae petiere fugam. iam nullus in hostem
 contorsit telum, sed laxis fertur habenis
 currere compulsus sonipes. nec fidere castris
 iam potuit Nasamon: latos moriturus in agros
- 640 currit eques mixtusque pedes. Romana sequuntur
 signa ducesque simul, numeri fortisque tribuni;
 et laetus pariter felici Marte Iohannes
 ante volat, densas sternens per prata catervas.
 planus erat campus, liber quo currere posset
- 645 miles et infensa telis effundere turmas.

611 dum apud M 622 dorozis. 632 post vulnera M pectus.
 640 Romanus equester apud M.

invadunt mactantque viri gentilia passim
corpora Marmaridum poenas dat **victus** Nasguas,
ifuracunque acies et mixto **Frexes**
dant animas gladiis. Romani militis ira

650 **ey**

P

I

condun

per rainosque sedent. ibi fervidus in
655 ceu venator, aves visco qui fallit et arta.
sanguinis ex omni fluitantes arbore rivi

654 in] instat **M.**
